

Jaarverslag 2018

Stichting Pensioenfonds Recreatie

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
Kerncijfers	5
Voorwoord	7
Verslag van het bestuur	8
1	Beleid uitvoering verplichtstelling 9
1.1	Structuur fonds 9
1.2	Werkings sfeer en doelstelling pensioenfondsen 9
1.3	Doelstellingen 2018 9
1.4	Ondernemingsplan wordt Programma #GastVrij Pensioenfondsen 10
1.5	Opdrachtverstrekking en opdrachtaanvaarding 12
1.6	Haalbaarheidstoets en risicohouding 12
1.7	Pensioenregeling 14
1.8	Aantal deelnemers aan de pensioenregeling 16
1.9	Aansluitingsbeleid 16
2	Financieel beleid 19
2.1	Premiebeleid 19
2.2	Beleggingsbeleid 20
2.3	Ontwikkeling dekkingsgraad 27
2.4	Toeslagenbeleid 30
2.5	Kortingsbeleid 31
2.6	Uitvoeringsbeleid 32
2.7	Actuariële analyse 38
3	Bestuursbeleid 39
3.1	Zelfevaluatie en geschiktheid 39
3.2	Compliance 40
3.3	Principes voor beheerst beloningsbeleid 42
3.4	Code Pensioenfondsen 42
3.5	Diversiteitsbeleid 43
3.6	Contact met AFM en DNB 44
3.7	Aanbevelingen n.a.v. jaarwerk 2017 44
4	Risicomangement beleid 45
5	Ontwikkelingen en aandacht bestuur 2019 50
6	Rapport Compliance Officer 51
6.1	Samenvatting Rapport Compliance Officer 51
6.2	Reactie bestuur op Rapport Compliance Officer 51
7	Bevindingen Raad van Toezicht 52
7.1	Samenvatting Rapportage Raad van Toezicht 52
7.2	Reactie bestuur op Rapportage Raad van Toezicht 53
7.3	Goedkeuring jaarverslag 2018 53
8	Verslag verantwoordingsorgaan 54
8.1	Verslag verantwoordingsorgaan 54
8.2	Reactie van het bestuur op het verslag van het verantwoordingsorgaan 55
9	Jaarrekening 57
9.1	Balans per 31 december 2018 57

	9.2	Staat van baten en lasten	58
	9.3	Kasstroomoverzicht	59
	9.4	Toelichting op de jaarrekening	60
10		Overige gegevens	91
	10.1	Actuariële verklaring	91
	10.2	Controle verklaring van de onafhankelijke accountant	93
	10.3	Statutaire regelingen omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten	98
Bijlage 1		Structuur fonds	100
Bijlage 2		Nevenfuncties bestuursleden per 31 december 2018	110
Bijlage 3		beleggingsovertuigingen per 1 januari 2019	111
Bijlage 4		Toelichting beleidsdekkingsgraad	112
Bijlage 5		Begrippenlijst	114

Kerncijfers

Aantallen en percentages

	2018	2017	2016	2015	2014
Aantallen					
Aangesloten werkgevers (met personeel)	1.486	1.466	1.357	1.369	1.270
Deelnemers	19.192	18.822	18.484	17.340	17.307
Gewezen deelnemers	68.931	63.200	57.526	55.835	52.520
<u>Pensioengerechtigden:</u>					
<i>Ouderdomspensioen/vroegpensioen</i>	2.275	2.020	1.838	1.565	1.411
<i>Partnerpensioen</i>	110	105	94	78	55
<i>Wezenpensioen</i>	44	47	52	66	52
<i>Invaliditeitspensioen</i>	28	31	34	36	43
Percentages					
Premie pensioenregeling	19,6%	19,6%	22,0%	22,0%	22,0%
Korting aanspraken en rechten	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Toeslagverlening actieve deelnemers	0%	0%	0%	0%	0%
Toeslagverlening gewezen deelnemers en ingegane pensioenen	0%	0%	0%	0%	0%
(bedragen x € 1.000)	2018	2017	2016	2015	2014
Feitelijke premie	46.950	43.550	40.002	37.986	36.216
Gedempte kostendekkende premie	45.986	42.544	38.946	37.199	27.879
Kostendekkende premie	55.122	54.154	44.012	37.480	32.995
Pensioenuitkeringen	5.656	4.822	4.172	3.682	3.064
Pensioenuitvoeringskosten	3.350	3.236	3.158	3.522	3.796
Beleggingsresultaten risico pensioenfonds ¹	4.008	-464	67.558	-8.954	114.526
Saldo van baten en lasten	-31.417	5.906	-4.853	-64.833	21.258
Stichtingskapitaal en reserves	-40.469	-9.052	-14.985	-10.106	54.727
Technische voorziening voor risico pensioenfonds	780.732	707.089	677.771	571.799	484.537
Aanwezige dekkingsgraad	94,8%	98,7%	97,8%	98,2%	111,3%
Beleidsdekkingsgraad	98,3%	98,5%	96,0%	102,1%	110,9%
Reële dekkingsgraad	79,0%	78,6%	77,4%	81,2%	nvt
Premiedekkingsgraad	92,0%	90,8%	105,0%	100,8%	129,9%
Vereiste dekkingsgraad	114,2%	114,4%	114,6%	116,5%	112,6%
Duration (in jaren) ²	26,0	26,1	26,5	26,1	24,3
Rekenrente vaststelling voorziening	1,53%	1,67%	1,54%	1,90%	2,16%
Aandelenportefeuille	2018	2017	2016	2015	2014
Aandelen	200.564	214.728	196.928	174.170	153.600
Vastrentende waarden	498.455	491.077	459.228	219.601	379.482
Derivaten	-12.130	-26.893	-4.525	39.692	-1.637
Overige beleggingen ³	1.996	196	-	157.989	-
Totaal belegd vermogen	688.885	679.108	651.631	591.722	531.445

¹ De beleggingsresultaten en beleggingen worden toegelicht in paragraaf 9.4.3.

² De duration is met terugwerkende kracht toegevoegd aan de kerncijfers. De cijfers van 2014 en eerder zijn overgenomen uit de rapporten van Syntrus Achmea.

³ In 2016 heeft KasBank de marktwaarde liquiditeiten die belegd is in geldmarktfondsen in z'n geheel overgeheveld naar de vastrentende waarden. In de jaarrekening wordt deze wijziging verder toegelicht.

Beleggingsperformance

Gemiddeld rendement op totale beleggingen (%)	0,7%	-0,9%	12,5%	-1,5%	28,8%
Gemiddeld rendement op matchingportefeuille (%)	7,2%	-6,8%	12,3%	-3,7%	39,5%
Gemiddeld rendement op returnportefeuille (%)	-2,9%	6,9%	7,1%	10,0%	15,7%
Benchmark	0,8%	-0,9%	8,8%	-0,8%	27,9%
Z-score	-0,11	-0,08	3,06	-0,65	0,76

Toelichting op het meerjarenoverzicht*Stichtingskapitaal en reserves*

Deze bestaat uit een algemene reserve en een solvabiliteitsreserve. De solvabiliteitsreserve staat niet vrij ter beschikking, maar is bedoeld om alle risico's op te kunnen vangen. De solvabiliteitsreserve wordt wel meegenomen in de bepaling van de dekkingsgraad. De exacte onderverdeling wordt in paragraaf 9.4.3. verder toegelicht

Aanwezige dekkingsgraad

De dekkingsgraad geeft aan in hoeverre het pensioenfonds in staat is om aan haar (toekomstige) pensioenverplichtingen te voldoen.

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van alle dekkingsgraden van de afgelopen twaalf maanden.

Premiepercentage pensioenregeling

De premie wordt geheven over het pensioengevend salaris verminderd met de franchise. Het pensioengevend salaris is het loon c.f. hoofdstuk 3 van de Wet financiering sociale verzekeringen (Wfsv) met uitzondering van het genot van een door de werkgever ter beschikking gestelde auto, vermeerderd met het werknemersdeel in de premie.

Het pensioengevend salaris wordt op jaarbasis gemaximeerd op het maximum premieloon als bedoeld in hoofdstuk 3 Wfsv. Voor 2018 betekende dit een maximum van € 55.614. Het maximum pensioengevend uurloon was in 2018 € 27,53. De uur franchise bedroeg in 2018 € 5,37 (jaarfranchise € 10.655).

Voorwoord

Het jaar 2018 was voor Pensioenfonds Recreatie een jaar met verschillende gezichten. Zo zijn wij opnieuw gegroeid in het aantal deelnemers. Deze groei is de afgelopen 5 jaar ook al zichtbaar en komt vooral door het stijgende aantal werknemers per bedrijf in de Recreatiesector. Het gaat dan ook goed met onze sector. Als bestuur van Pensioenfonds Recreatie zijn wij daar best trots op. En natuurlijk ook bijzonder blij mee.

Gastvrij Pensioenfonds

In 2018 zijn wij gestart met het programma #GastVrij Pensioenfonds. Wij willen namelijk de komende jaren verder groeien en daarbij een 'gastvrij pensioenfonds' zijn voor alle aangesloten werkgevers en deelnemers. Zoals Recreatieondernemers het beste voor hun gasten willen, willen zij het ook het beste voor hun werknemers. Pensioenfonds Recreatie helpt daarbij. Dat doen we binnen het programma #GastVrij Pensioenfonds op verschillende manieren. Meer over dit programma leest u in dit bestuursverslag.

IORPII

Het bestuur is in 2018 ook intensief bezig geweest met de implementatie van nieuwe wetgeving. Het gaat hier onder andere om de nieuwe wetgeving op het gebied van privacy (AVG), kleine pensioenen (Wet waardeoverdracht klein pensioen) en governance (IORPII). Over de gevolgen van nieuwe wetgeving leest u meer in het bestuursverslag.

Financiële situatie

De beleidsdekkingsgraad van het fonds is in 2018 helaas gedaald van 98,5% naar 98,3%. De belangrijkste oorzaak is de gedaalde rente. Hierdoor stijgen de pensioenverplichtingen. Omdat de minimaal vereiste dekkingsgraad 104,1% bedraagt, verkeert het fonds nog steeds in een situatie van tekort en heeft het in maart 2019 een nieuw herstelplan bij De Nederlandsche Bank ingediend. Een verlaging van de pensioenen in 2019 zal niet aan de orde zijn, maar voor 2021 moeten we hier serieus rekening mee houden.

Verskillende gezichten

Zo was het jaar 2018 een jaar met verschillende gezichten. Naast de groei van het aantal deelnemers, de lancering van het programma #GastVrij Pensioenfonds was het ook een jaar waarin het fonds de dekkingsgraad zag dalen. Voor het jaar 2019 is het voorkomen van een korting een enorme uitdaging. Het bestuur doet er dan ook alles aan om de korting te voorkomen of in ieder geval zo laag mogelijk te houden.

Ook gaan we verder met onze ambities als GastVrij Pensioenfonds. Want net zoals er dagelijks tienduizenden mensen in de recreatiesector zich inzetten om elke gast een onbezorgde tijd te bieden, zo blijven wij ons inzetten om werkgevers en deelnemers te ontzorgen.

Woord van dank

Tot slot bedank ik namens het bestuur een ieder die in het verslagjaar heeft bijgedragen aan het functioneren van het fonds. Onze speciale dank gaat uit naar de leden van de Pensioentafel, de leden van de Raad van Toezicht, de leden van het Verantwoordingsorgaan alsmede onze adviseurs voor hun inbreng. Groningen, 14 juni 2019

Met vriendelijke groet,

Eiko de Vries
Voorzitter

Verslag van het bestuur

1 Beleid uitvoering verplichtstelling

Het fonds is een jong groeiend fonds en heeft, naast de doelstelling van stabiele premie en opbouw, als doelstellingen streven naar een nominaal pensioen en koopkrachtbehoud. Sinds 2009 is de financiële positie niet goed en is een herstelplan van toepassing. Jaarlijks wordt het herstelplan geëvalueerd om te beoordelen of het fonds voortijdig uit herstel komt. Bij het verantwoorden van beleid speelt dit ook een rol. Het goede nieuws van langer leven en het slechte nieuws van de aanhoudende lage rente, met regelgeving die niet echt aansluit op een fonds met zoveel jonge deelnemers, blijft het fonds parten spelen.

1.1 Structuur fonds

In bijlage 1 van het jaarverslag wordt ingegaan op de structuur van het fonds. Hier wordt onder andere stilgestaan bij de externe partijen, de verschillende fondsorganen en de samenstelling hiervan.

1.2 Werkingssfeer en doelstelling pensioenfonds

Het fonds is een verplichtgesteld fonds. Deelneming aan het fonds is hierdoor verplicht voor werknemers in loondienst van een werkgever, die in hoofdzaak activiteiten verricht in de verblijfsrecreatie en/of zweminrichting. Dit geldt voor werknemers vanaf de eerste dag van de maand waarin de 21-jarige leeftijd wordt bereikt tot de eerste dag van de maand waarin de 67-jarige leeftijd wordt bereikt. Op de website van het fonds treft u de volledige omschrijving van de werkingssfeer.

Doelstelling fonds

Het fonds is opgericht met als doelstelling om de pensioenregeling, zoals deze door de sociale partners is afgesproken, uit te voeren. De pensioenregeling heeft als doel alle werknemers en gewezen werknemers uit deze sector en hun nabestaanden, te beschermen tegen geldelijke gevolgen van ouderdom, overlijden en arbeidsongeschiktheid.

Het fonds heeft de pensioenafspraken van de sociale partners in de recreatie uitgewerkt in een pensioenreglement. In 2017 hebben sociale partners een aantal nieuwe afspraken gemaakt die zijn ingegaan per 1 januari 2018. Het bestuur heeft deze afspraken aanvaard in een zgn. opdrachtaanvaarding.

Het fonds werkt deze doelstelling uit in de volgende beleidsuitgangspunten zoals ook opgenomen in de hiervoor genoemde opdracht zoals is vormgegeven in een opdrachtverstrekking en aanvaarding:

- Stabiliteit in pensioenopbouw en daarbij behorende pensioenlasten;
- Streven naar koopkrachtbehoud;
- Uitvoering van de pensioenregeling tegen een goede prijs/kwaliteit verhouding;
- Solide, integer, transparant en maatschappelijk verantwoord beheer van het belegd vermogen; zodat kan worden voldaan aan de lopende en toekomstige pensioenverplichtingen;
- Verantwoorde, evenwichtige en heldere communicatie met alle betrokkenen;
- Nakoming van wet- en regelgeving.

Het bestuur van het fonds concludeert dat bovenstaande uitgangspunten zijn behaald. In het bestuursverslag legt het bestuur uit hoe het bestuur hier invulling aan heeft gegeven.

1.3 Doelstellingen 2018

Doelstellingen 2018

Het fonds heeft in 2018 de volgende twee doelstellingen vastgesteld.

Stabiliteit

Pensioenfonds Recreatie draagt in 2018 minstens zorg voor een beleggingsrendement dat past bij de door sociale partners gekozen uitgangspunten van stabiele premie en pensioenopbouw waarbij een kostendekkende premie wordt gehanteerd voor de periode van 2015 tot en met 2020 welke rekent met 2% rendement naast 1,9% inflatie. Hiermee past naar verwachting in de vijfjaars periode de pensioeninkoop bij de ingelede premie. Het Pensioenfonds streeft ernaar om een hoger

beleggingsrendement te behalen zodat het tijdig uit herstel raakt zoals is vastgelegd in het herstelplan 2018

Het Pensioenfonds hanteert een premiesystematiek gebaseerd op het verwachte rendement van de beleggingsportefeuille. Het verwachte rendement is 3,9%, waarvan 1,9% ter compensatie van de verwachte inflatie wordt gerekend. De verwachte rendementen zijn voor een periode van vijf jaar vastgesteld, voor de jaren 2015 tot en met 2019. Gedurende deze periode heeft de premie hierdoor een stabiel niveau. Het fonds heeft in 2017 een evaluatie van de premiesystematiek uitgevoerd. Uit deze evaluatie bleek dat de premiesystematiek goed aansluit bij de uitgangspunten van het pensioenfonds. Zowel de pensioenopbouw als de premie is in de periode vanaf 2015 op gelijk niveau gebleven. De premie van 19,6% van de pensioengrondslag is in 2018 gehandhaafd en blijft ook voor 2019 gelden. De wettelijke aanpassing van de pensioenrichtleeftijd heeft in 2018 wel geleid tot een licht lager opbouwpercentage, omdat de pensioenopbouw anders boven de fiscaal maximale grens zou uitkomen.

Het bestuur van het fonds concludeert dat de doelstelling m.b.t. de stabiele premie is behaald. De opbouw is helaas verlaagd door externe regelgeving en het extra rendement om uit herstel te geraken is niet gehaald. Zie hiervoor de resultaten van het beleggingsbeleid in hoofdstuk 2.2

Eigentijds en toekomstgericht Pensioenfonds

Pensioenfonds Recreatie streeft in 2018 beheersbare groei na om een toekomstbestendig fonds te zijn en te blijven. Het fonds ziet zichzelf als een jong groeifonds van voldoende omvang om kostenbewust en ondernemend verder te groeien en daarmee werkgevers en werknemers in de sector kan binden.

Om invulling te geven aan deze doelstelling heeft het pensioenfonds in 2018 uitvoering gegeven aan het in 2017 opgestelde ondernemingsplan en het Programma #GastVrij Pensioenfonds zoals in paragraaf 1.4 nader wordt toegelicht.

Op 31 december 2017 had het pensioenfonds 22 werkgevers die een vrijwillige aansluiting hadden. Eind 2018 telt het pensioenfonds 29 vrijwillige aansluitingen. Het totaal aantal aangesloten werkgevers bedraagt per 31 december 2018 1.486, dit betreft een toename van 20 werkgevers ten opzichte van 2017. Daarnaast is wederom sprake van een groei van het aantal deelnemers. Hoewel het aantal bedrijven dat is aangesloten bij het pensioenfonds niet of nauwelijks is gegroeid, is het aantal werknemers van deze aangesloten bedrijven wél gegroeid. Het gemiddeld aantal werknemers is in de periode van 2015 tot 2018 gegroeid met zo'n 10%. Het fonds is eigentijds en toekomstgericht en met het Programma #GastVrij Pensioenfonds beoogt het fonds haar groei.

1.4 Ondernemingsplan wordt Programma #GastVrij Pensioenfonds

Het bestuur van Pensioenfonds Recreatie heeft een ondernemingsplan voor de periode 2017 tot en met 2020 opgesteld om proactief in te spelen op ontwikkelingen in de pensioenbranche en de snel opvolgende ontwikkelingen in de branche Recreatie. In dit plan laat het bestuur aan de hand van een uitgevoerde SWOT analyse en extern marktonderzoek zien wat de doelstellingen, de strategie en ambities zijn.

De ideeën rondom dit ondernemingsplan zijn vooraf gedeeld met de leden van het Verantwoordingsorgaan en de leden van de Raad van Toezicht, waarbij het bestuur hen heeft gevraagd input te leveren en op de plannen te reageren. De analyse en de plannen zijn ook besproken met de verschillende sociale partners en stakeholders. Het bestuur vindt het van groot belang, dat voor de plannen een groot draagvlak bij sociale partners en stakeholders bestaat. Dit plan geeft het bestuur van Pensioenfonds Recreatie voldoende vertrouwen voor een toekomstbestendig pensioenfonds.

Hoofddoel ondernemingsplan

Het pensioenfonds streeft een beheersbare groei na om een toekomstbestendig fonds te zijn en te blijven.

Het pensioenfonds is toekomstbestendig als:

1. Er voldoende vraag en draagvlak is voor onze regelingen en de uitvoering daarvan binnen onze sector recreatie;
2. Het belegd vermogen bedraagt minimaal 800 miljoen zodat we voortgang kunnen maken in efficiënt en effectief vermogensbeheer.

Om het hoofddoel te bereiken heeft het pensioenfonds twee subdoelen, waarbij het pensioenfonds allereerst prioriteit geeft aan het eerst subdoel.

Subdoel 1

1. Behoud verblijfsrecreatie en zwembaden en –scholen ook na afloop huidige verplichtstelling in augustus 2020 als de basis van het fonds:
  1. Ook zonder de verplichtstelling zijn wij de logische keuze voor de recreatie;
  2. Sociale partners RECRON, WIZZ, FNV Recreatie, FNV Publiek Belang en CNV Vakmensen dragen gezamenlijk de verplichtstelling(en) na 2020;
  3. De ondernemingen die nu een vrijstelling hebben, treden toe en laten de vrijstelling vervallen.
2. Daarnaast wil het pensioenfonds die ondernemingen die nu reeds voor een deel activiteiten uitvoeren in de verblijfsrecreatie, zwembaden en –scholen zo snel mogelijk voor de gehele onderneming aansluiten bij Pensioenfonds Recreatie.

In 2018 is met een team Ondernemingsplan dat bestond uit de voorzitter, het bestuursbureau, medewerkers van TKP en een externe marketingmanager (Montae en More than Life) gekeken hoe invulling kan worden gegeven aan deze doelstellingen.

Daarbij zijn diverse events georganiseerd door het team om de zichtbaarheid te vergroten en de dialoog aan te gaan met de werkgevers en werknemers in de sector. Zo is in 2018 voor het eerst een succesvol werkgeveersevent georganiseerd dat is gehouden bij Beekse Bergen. Ook is het pensioenfonds zichtbaar geweest bij vakbeurzen in de sector en bij de dag van de Recreatie die door FNV Recreatie is georganiseerd. Tegelijkertijd is het pensioenfonds meer zichtbaar via online uitingen.

In opdracht van het bestuur is daarnaast in 2018 een verkenning gehouden onder de aangesloten werkgevers waarvan de conclusies zijn weergegeven in een tussenrapportage. Deze verkenning heeft plaatsgevonden door middel van interviews met aangesloten werkgevers door 2 personen die niet direct betrokken zijn bij het pensioenfonds. Op basis van het resultaat uit de verkenning is duidelijk geworden dat er nog een redelijk verschil zit in hoe het fonds gezien wil worden en hoe de gesproken werkgevers het fonds ervaren. Dit zit in het product, de beleving van Pensioenfonds Recreatie en de relatie met de sector die ontbreekt. Deze verkenning is zeer waardevol geweest omdat het Pensioenfonds zich hiermee recht in de spiegel heeft durven aankijken. De verkenning heeft geleid tot een aantal concrete adviezen aan het bestuur. Het bestuur heeft een aantal van deze adviezen overgenomen:

1. Verleg de groeiambitie naar een gastambitie

Dit heeft ertoe geleid dat het pensioenfonds zich vanaf 2019 positioneert als #GastVrij Pensioenfonds: in plaats van het ondernemingsplan spreken we nu over het programma #GastVrij Pensioenfonds. Voor dit programma wordt 2 jaar de tijd genomen: 2019 en 2020. Daarbij meten we gastvrijheid. Als 0-meting gebruiken we hiervoor de uitkomsten uit de interviews die zijn gehouden in de verkenningsfase en deze breiden we uit met een aantal kleine werkgevers en zwembaden. Dit herhalen wij door middel van een 1-meting in 2020 en een 2-meting in 2021.

2. Voeg Partnerpensioen toe aan de huidige regeling

Dit verzoek ligt inmiddels bij sociale partners en is onderdeel van cao-onderhandelingen

3. Biedt een concurrerende innovatieve pensioenregeling aan

Er komt in 2019 een innovatiedag in het bestuur waarbij het bestuur zal kijken hoe een innovatieve regeling voor deze sector eruit zou kunnen zien. Het bestuur zal deze uitkomsten delen met sociale partners.

4. Zet een actieve relatiemanagement functie op en haal informatie op uit de sector

In 2018 heeft het bestuur besloten een relatiemanager aan te stellen: de heer Robin Bond, die beschikbaar is voor gesprekken met de aangesloten werkgevers en presentaties voor haar werknemers.

5. Zorg voor een uitvoeringsorganisatie dat kan bewegen en gedragen zoals de sector

Het bestuur is in gesprek met TKP en met haar adviseurs waarbij aan hen de vraag is gesteld hoe zij het fonds kunnen helpen in haar ambitie om gastvrij te zijn. Dit leidt o.a. tot diverse initiatieven binnen TKP waarmee het fonds enorm wordt geholpen.

6. Geef een vervolg aan het team ondernemingsplan

In het kader van het programma #GastVrij Pensioenfonds is de naam van het team Ondernemingsplan inmiddels gewijzigd in team #GastVrij Pensioenfonds. Het bestuur vindt het essentieel dat het multidisciplinaire team haar werkzaamheden voorzet. Dit team heeft in het eerste half jaar van 2018 een uniek resultaat neergezet in termen van slagkracht, innovatie en kwaliteit. De samenwerking tussen het vaste communicatieteam van TKP, accountmanagement, marketing, bestuur en bestuursbureau heeft een vliegwiel effect gehad op de ontwikkeling die het fonds wil doormaken. Er wordt direct doorgepakkt op de bestaande communicatie wat leidt tot praktische verbeteringen van: producten (de website en de nieuwsbrieven), het communicatiebeleid en de dienstverlening van TKP (door de interactie met

werkgevers). Daarnaast leiden acties zoals het bijwonen van events direct tot inzichten voor het fonds maar ook tot een directe bijdrage aan de naamsbekendheid van het pensioenfonds.

1.5 Opdrachtverstrekking en opdrachtaanvaarding

Artikel 102a van de Pensioenwet draagt het bestuur van het fonds op te zorgen voor de formele opdrachtaanvaarding van sociale partners aan het fonds opgedragen pensioenregeling. Het bestuur toetst bij de opdrachtaanvaarding voor het fonds als geheel en voor de relevante beleidsgebieden aan de doelstellingen en uitgangspunten van het fonds. Het bestuur en sociale partners hebben de doelstellingen en uitgangspunten opgenomen in een door beide ondertekende verklaring opdrachtverstrekking en opdrachtaanvaarding. Deze verklaring is in verslagjaar 2015 voor het eerst opgesteld.

Pensioentafel

Een goede communicatie tussen sociale partners, die verantwoordelijk zijn voor de inhoud van de pensioenregeling van het Pensioenfonds, stakeholders en het bestuur van het Pensioenfonds, als uitvoerder van de pensioenregeling, is van groot belang. Om deze reden heeft het bestuur van het pensioenfonds in 2017 het initiatief genomen om een Pensioentafel in te richten. Dit orgaan kan namens sociale partners de inhoud en wijziging van de pensioenregeling van het pensioenfonds bespreken.

De doelstellingen van de Pensioentafel zijn:

1. Informeren; sociale partners worden door het pensioenfonds geïnformeerd over de ontwikkelingen bij het pensioenfonds. Te denken valt aan de uitkomsten van de haalbaarheidstoets, de financiële positie van Pensioenfonds Recreatie en de ontwikkelingen m.b.t het ondernemingsplan;
2. Bespreken van de pensioenregeling; de Pensioentafel is een orgaan waar inhoudelijke gesprekken worden gevoerd door sociale partners over de inhoud en een wijziging van de pensioenregeling.
3. Uitleg van de werkingssfeer van het pensioenfonds.

Werkwijze Pensioentafel

Het pensioenfonds faciliteert sociale partners en stakeholders. Dit houdt onder meer in dat het pensioenfonds een voorzitter aanbiedt in de persoon van de voorzitter van het pensioenfonds. Daarnaast biedt het pensioenfonds ook secretariële ondersteuning aan wat wordt uitgevoerd door het bestuursbureau van het pensioenfonds. Tenslotte kunnen ook externe adviseurs van het pensioenfonds een toelichting verzorgen over een bepaald onderwerp.

De taak van de voorzitter is de pensioentafel te informeren over de ontwikkelingen bij het pensioenfonds, sturen op besluitvorming van sociale partners en ervoor te zorgen dat de juiste stappen worden genomen. De voorzitter stuurt op het proces en neemt expliciet niet deel aan de onderhandelingen. Daarnaast bepaalt en bereidt de voorzitter de agenda voor en vraagt aanwezigen om input.

Samenstelling Pensioentafel

De onderstaande partijen nemen deel aan de pensioentafel:

1. RECRON;
2. FNV Horecabond, handelend onder de naam FNV Recreatie;
3. FNV Publiek belang;
4. CNV Vakmensen;
5. WIZZ;
6. Voorzitter Pensioenfonds Recreatie;
7. Bestuursbureau Pensioenfonds Recreatie.

De pensioentafel is in 2018 ieder kwartaal bij elkaar geweest waarbij o.a. de volgende onderwerpen zijn besproken:

- actuele ontwikkelingen pensioenfonds Recreatie;
- inhoud van de pensioenregeling (pensioenleeftijd en partnerpensioen);
- uitkomsten ALM studie;
- beleggingsbeleid Pensioenfonds Recreatie;
- communicatie Pensioenfonds Recreatie.

1.6 Haalbaarheidstoets en risicohouding

De haalbaarheidstoets is een wettelijke, jaarlijkse toets die inzicht geeft in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden. De hierbij behorende

economische scenario's zijn voorgeschreven. De haalbaarheidstoets heeft de continuïteitsanalyse en de consistentietoets vervangen. In de haalbaarheidstoets wordt een projectie van de financiële situatie van het fonds voor een lange periode (60 jaar) gemaakt voor een veelvoud aan economische scenario's.

De haalbaarheidstoets heeft als doel inzicht te geven in:

- De gevolgen van de financiële opzet van het fonds.
- De verwachtingen en risico's, met name ten aanzien van koopkrachtbehoud.
- De consistentie en evenwichtigheid van het beleid.
- De haalbaarheid en consistentie van het premiebeleid.
- De herstelkracht van het fonds.

De belangrijkste uitkomst waarnaar gekeken wordt in de haalbaarheidstoets is het pensioenresultaat. Dit is een maatstaf voor koopkrachtbehoud.

Uitkomsten haalbaarheidstoets juni 2018

In onderstaande tabel zijn de uitkomsten van de haalbaarheidstoets afgezet tegen de gestelde grenzen en voorwaarden en eerdere uitkomsten. Hieruit blijkt dat het fonds slaagt voor de toets.

	Risicohouding (lange termijn)	2017	2018	
Toetsing pensioenresultaat	Ondergrens	Resultaat	Resultaat	Voldaan?
Vanuit feitelijke financiële positie				
Mediaan	80%	86%	86%	Ja
5^e percentiel		58%	59%	
Relevante afwijking t.o.v. mediaan	43%	33%	32%	Ja

Het toetsen of er sprake is van voldoende herstelkracht of een realistische premie is in 2018 niet van toepassing, omdat het fonds voldoet aan de normen van de haalbaarheidstoets.

De uitkomsten van de haalbaarheidstoets laten zien dat het fonds binnen de grenzen blijft waardoor een aanpassing van de financiële opzet niet noodzakelijk is.

1.7 Pensioenregeling

Om uitvoering te geven aan de doelstelling om te streven naar een nominaal pensioen, voert het fonds de pensioenregeling uit zoals deze is afgesproken door sociale partners. De pensioenregeling is verder uitgewerkt in een pensioenreglement. In deze paragraaf wordt ingegaan hoe het bestuur invulling heeft gegeven aan de opdracht van sociale partners om invulling te geven aan de pensioenregeling.

De pensioenregeling 2018

Pensioensysteem

Het pensioensysteem is een middelloonregeling met een voorwaardelijke toeslagverlening (indexatie). Voor de toeslagverlening wordt geen premie betaald; deze wordt gefinancierd uit de beleggingsrendementen.

Toetredingsleeftijd

De deelname gaat in op de eerste dag van de maand waarin de werknemer 21 jaar wordt.

Deelname pensioenregeling

Alle werknemers met een functie tot en met functieniveau 9 volgens de cao Recreatie en de cao Zwembaden in dienst van een werkgever die op grond van de verplichtstelling is aangesloten bij het fonds. Daarnaast kunnen werknemers vanaf functieniveau 10 volgens de cao Recreatie, werknemers uit de dagrecreatie en werknemers in dienst van een werkgever die niet onder de statutaire werkingssfeer van het fonds valt deelnemen als hun werkgever een uitvoeringsovereenkomst tot vrijwillige deelname heeft gesloten met het fonds.

Pensioenrichtleeftijd

De pensioenrichtleeftijd is vanaf 2015 de eerste dag van de maand waarin de 67-jarige leeftijd bereikt wordt. Mocht een deelnemer eerder pensioen willen ontvangen, dan kan hij dit bij het fonds aangeven. Het pensioenreglement kent de mogelijkheid om het pensioen eerder of later in te laten gaan dan de pensioenrichtleeftijd.

Pensioengrondslag

De pensioengrondslag die wordt gehanteerd is het pensioengevend salaris minus de franchise. Voor deeltijdwerkers wordt de pensioengrondslag naar evenredigheid vastgesteld. Indien de franchise hoger is dan het pensioengevend salaris, wordt de pensioengrondslag op nul gesteld.

Pensioengevend salaris

Het pensioengevend salaris is het loon in de zin van de Wet financiering sociale verzekeringen (Wfsv), ten hoogste bedragend het maximum premieloon (2018: € 54.614), vermeerderd met het werknemersdeel in de premie, maar met uitzondering van het genot van een ter beschikking gestelde auto. Het maximum pensioengevend uurloon is in 2018 € 27,53.

Franchise

De franchise wordt jaarlijks door het bestuur vastgesteld en op gehele euro's afgerond bedrag geldend bij een volledig dienstverband. Het bestuur stelt tevens jaarlijks de hoogte van de daarvan afgeleide per uur geldende franchise vast. De uurfranchise voor 2018 bedraagt € 5,37 en de jaarfranchise € 10.655.

Opbouwpercentage ouderdomspensioen

Het opbouwpercentage voor de regeling is in 2018 1,592% van de pensioengrondslag.

Anw-pensioen

Het partnerpensioen is per 1 januari 2017 vervangen door een vrijwillig Anw-pensioen (niveau 2018: € 15.166). De franchise bij het oude partnerpensioen was vrij hoog zodat de meerderheid van de deelnemers geen of heel weinig recht hadden op partnerpensioen. In plaats van partnerpensioen kan een deelnemer nu kiezen voor Anw-pensioen.

Wezenpensioen

De hoogte van het wezenpensioen is 14% van het te bereiken ouderdomspensioen. Bij beëindiging van de deelneming ontstaat een aanspraak op wezenpensioen over het opgebouwde ouderdomspensioen. Voor een volle wees verdubbelt de hoogte van het wezenpensioen.

Premie

In 2018 bedroeg de premie 19,6% van de pensioengrondslag. Hiervan kan de werkgever de helft inhouden op het loon van de werknemer.

Premievrijstelling in geval van arbeidsongeschiktheid

Als een deelnemer een WIA- of WAO-uitkering ontvangt, voorziet het reglement in de mogelijkheid van een premievrije opbouw van het ouderdomspensioen. Hieraan zijn wel voorwaarden verbonden. Voor deze voortzetting van de pensioenopbouw is geen bijdrage verschuldigd.

Wijziging opbouwpercentage pensioenregeling

Vanwege de stijging van de levensverwachting is met ingang van 1 januari 2018 de fiscale pensioenrichtleeftijd verhoogd naar 68 jaar. Werkgevers en werknemers (sociale partners) mogen andere keuzes maken en de pensioenrichtleeftijd op 67 jaar houden. Hiervoor moeten zij zich wel aan fiscale regels houden. Dit houdt in dat het op te bouwen ouderdomspensioen niet hoger mag zijn dan het actuariael herrekende (fiscaal maximale) ouderdomspensioen dat ingegaan zou zijn op 68 jaar. Sociale partners in de sector Recreatie hebben daarom besloten om de pensioenregeling op andere punten aan te passen en de pensioenrichtleeftijd op 67 jaar te handhaven.

Om ervoor te zorgen dat het op te bouwen pensioen binnen de fiscale wetgeving blijft, is het opbouwpercentage in per 1 januari 2018 verlaagd van 1,63% naar 1,592%. Door deze wijziging heeft de pensioenregeling in 2018 het maximale toegestane fiscale opbouwpercentage. Ten opzichte van het maximale fiscale opbouwpercentage bij een pensioenleeftijd van 68 is de waarde van het pensioen gelijk.

1.8 Aantal deelnemers aan de pensioenregeling

In onderstaande tabel is het verloop van de aantallen deelnemers weergegeven.

Verloop aantallen deelnemers

	Ultimo 2017	Bij	Af	Ultimo 2018
Deelnemers	18.822	4.896	4.526	19.192
Gewezen deelnemers	63.200	7.125	1.394	68.931
Pensioengerechtigden	2.203	314	60	2.457
<i>Ouderdomspensioen</i>	<i>2.020</i>	<i>292</i>	<i>37</i>	<i>2.275</i>
<i>Arbeidsongeschiktheidspensioen</i>	<i>31</i>	<i>0</i>	<i>3</i>	<i>28</i>
<i>Partnerpensioen</i>	<i>105</i>	<i>17</i>	<i>12</i>	<i>110</i>
<i>Wezenpensioen</i>	<i>47</i>	<i>5</i>	<i>8</i>	<i>44</i>
Totaal	84.225	12.335	5.980	90.580

De deelnemers worden geteld per persoon en niet op basis van dienstverband.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de aantallen deelnemers die bij het fonds zijn geregistreerd en voor wie in de jaren 2013-2018 premie is ontvangen.

Aantallen verzekerden waarvoor wordt bijgedragen

	2018	2017	2016	2015	2014(2)
Aantal verzekerden	19.192	18.822	18.484	17.340	17.307

1.9 Aansluitingsbeleid

Zoals in paragraaf 1.2 is aangegeven is deelneming aan het fonds verplicht voor werknemers in loondienst van een werkgever, die activiteiten verricht in de verblijfsrecreatie en/of zweminrichting. Naast de verplichte deelneming kunnen werkgevers zich vrijwillig aansluiten bij het fonds. In deze paragraaf gaat het bestuur in op deze vrijwillige aansluiting en hoe werkgevers van het bestuur vrijstelling kunnen krijgen om niet verplicht deel te nemen. Tenslotte wordt aangegeven hoe het fonds invulling geeft aan het handhavingsbeleid.

Beleid vrijwillige aansluiting

Om te groeien als fonds is het belangrijk dat werkgevers die niet onder de verplichtstelling vallen, zich vrijwillig kunnen aansluiten bij het fonds. Het fonds heeft de mogelijkheden waaronder vrijwillige aansluiting mogelijk is, vastgelegd in statuten van het fonds. Het beleid is verder uitgewerkt in een beleidsdocument vrijwillige aansluiting. Vrijwillige aansluiting betreft de aansluiting van een werkgever die niet onder de verplichtstelling van het fonds valt. Met deze werkgever wordt een uitvoeringsovereenkomst afgesloten. In 2018 zijn de statuten van het fonds aangepast zodat bedrijven buiten de statutaire verplichtstelling aangesloten kunnen worden bij het fonds door middel van een vrijwillige uitvoeringsovereenkomst. De werkzaamheden dienen te passen in de recreatiebranche.

In onderstaande tabel wordt de ontwikkeling van het aantal aangesloten werkgevers weergegeven, onderscheiden naar het type aansluiting.

Type aansluiting	Eindstand 31-12-2018	Met personeel	Zonder personeel
Verplichte aansluitingen	3.102	1.419	1.683
Vrijwillige aansluitingen	32	29	3
Ambtshalve aansluitingen	39	38	1
TOTAAL	3.173	1.486	1.687

Beleid vrijstellingen

In het Vrijstellings- en boetebesluit Wet Bpf 2000 (hierna: VBB) zijn vier verplichte vrijstellingsgronden opgenomen. Naast deze verplichte vrijstellingsgronden heeft het fonds de discretionaire bevoegdheid om op andere gronden vrijstelling te verlenen van de verplichte deelneming aan het bedrijfstakpensioenfonds (conform artikel 6 van het VBB). Het algemeen beleid van het fonds is dat er geen onverplichte vrijstelling wordt verleend, tenzij er sprake is van een dusdanig zwaarwegend belang voor de werkgever en/of zijn werknemers in verhouding tot het belang van het fonds, dat het fonds meent te moeten overgaan tot het verlenen van een afwikkelingsvrijstelling.

Het fonds geeft alleen een afwikkelingsvrijstelling bij de privatisering van een zwembad, wanneer de groep werknemers voor wie vrijstelling wordt verzocht, vóór de privatisering ambtenaar was en op grond daarvan verplicht deelnam aan de pensioenregeling van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP); door het verlenen van vrijstelling kunnen deze personen deelnemer blijven bij het ABP. Het geven van deze vrijstelling wordt geacht in het belang te zijn van de betrokken werknemer. Deze vrijstelling geldt voor de bestaande werknemers die direct voor ingang van de vrijstelling werkzaam zijn bij de betreffende werkgever.

De voorwaarden om in aanmerking te komen voor afwikkelingsvrijstelling zijn vastgelegd in het Beleidsdocument Vrijstellingen. De voorwaarden voor afwikkelingsvrijstelling zijn ook gepubliceerd op de website van het fonds. Eén van de voorwaarden om in aanmerking te komen is dat de pensioenregeling van de werkgever te allen tijde ten minste actuariel en financieel gelijkwaardig moet zijn aan de pensioenregeling van het fonds. Deze gelijkwaardigheid moet worden aangetoond aan de hand van bijlage 3 bij het VBB. De uitgangspunten van bijlage 3 van het VBB sluiten niet goed aan bij beschikbare premieregelingen. Het bestuur heeft beleid geformuleerd inclusief een rekenmethode voor het maken van een vergelijking met een beschikbare premieregeling. Dit beleid is opgenomen in het Beleidsdocument vrijstellingen.

In de onderstaande tabel is opgenomen hoeveel vrijstellingsverzoeken in 2018 en voorgaande jaren zijn ingediend en hoeveel verzoeken zijn toegekend.

	2018	2017	2016
Aantal ingediende vrijstellingsverzoeken	2	6	7
Aantal verleende vrijstellingen	2	9	5

Incidenteel kan het fonds besluiten ook in andere situaties dan die van de privatisering van een zwembad, vrijstelling verlenen op grond van artikel 6 van het VBB. In 2018 betrof één van beide gevallen zo'n situatie.

Aansluitings- en vrijstellingscommissie

Het fonds heeft een aansluitings- en vrijstellingscommissie (AVC) die bestaat uit twee bestuursleden. De AVC wordt ondersteund door TKP. De AVC heeft onder andere de bevoegdheid besluiten te nemen op een verzoek tot vrijstelling van de verplichtstelling op grond van artikel 6 van het Vrijstellings- en boetebesluit Wet Bpf 2000. In het reglement van de AVC zijn alle taken en bevoegdheden opgenomen.

Handhavingsbeleid

Zoals eerder is aangegeven is het fonds een verplichtgesteld pensioenfonds. Alle werknemers in loondienst van een werkgever, die in hoofdzaak activiteiten verricht in de verblijfsrecreatie en/of zweminrichting, moeten worden aangemeld bij het fonds. Om ervoor te zorgen dat alle werkgevers die onder de verplichtstelling zich aansluiten en alle werknemers van verplichtgestelde werkgevers worden aangemeld heeft het fonds een handhavingsbeleid. Dit is nodig om te voorkomen dat werknemers wel recht hebben op pensioen van het fonds, maar er nooit premie voor hen is betaald. Het fonds richt zich daarbij onder meer op het handhaven van de verplichtingen van de werkgever: zorgen dat de juiste werkgevers zijn / worden aangesloten, het tijdig aanleveren van de deelnemersgegevens en het tijdig betalen van de pensioenpremies.

Het doel van het handhavingsbeleid is om iedereen die onder de verplichtstelling valt een goed pensioen te geven. Het fonds heeft hier de afgelopen jaren als volgt uitvoering aan gegeven.

Het handhavingsbeleid van het fonds kan worden onderverdeeld naar processen en activiteiten op het gebied van:

1. Volledigheid van werkgevers die onder de werkingssfeer van de verplichtstelling vallen.
2. Volledigheid van de gegevens van werknemers/deelnemers die bij bovengenoemde werkgevers in dienst zijn, zodat de juiste pensioenaanspraken en premies vastgesteld kunnen worden.

Volledigheid werkgevers

Om werkgevers tijdig op te zoeken en aan te sluiten bij het fonds worden de onderstaande instrumenten gebruikt:

- **Onderzoeksformulier bedrijfsactiviteiten:** werkgevers die worden gesignaleerd op welke wijze dan ook, ontvangen altijd een formulier van het fonds waarmee kan worden vastgesteld wat de exacte bedrijfsactiviteiten zijn en of er personeel in dienst is. Op basis van het formulier moet vastgesteld kunnen worden of er een aansluitplicht bestaat voor een onderneming. De onderneming geeft daarmee de doorslag in het onderzoek naar de aansluitplicht.
- **Werkingsfeeronderzoek:** wanneer een aansluiting van een werkgever niet eenduidig kan plaatsvinden op basis van het onderzoeksformulier kan het nodig zijn om een werkingssfeeronderzoek in te stellen. Bij een werkingssfeeronderzoek wordt vastgesteld of de activiteiten van de werkgever vallen onder de werkingssfeer van het fonds.
- **Kamer van Koophandel (KvK):** de KvK levert wekelijks bestanden met daarin alle mutaties die hebben plaatsgevonden binnen bepaalde geselecteerde SBI-codes. Iedere onderneming die ingeschreven wordt in het Handelsregister krijgt een SBI-code, waaruit in het algemeen de bedrijfsactiviteiten van de onderneming blijken. Alle relevante mutaties, waaronder nieuw ingeschreven ondernemingen, worden door het fonds bekeken.
- **Deskresearch:** Voor de opsporing van ondernemingen wordt tevens gebruikgemaakt van deskresearch. Hierbij valt te denken aan:
  - Raadplegen van internet (nieuwsberichten, fora, vacatures, etc.).
  - Onderzoeken van concernrelaties bij aangesloten werkgevers.
  - Onderzoeken van verschillende bedrijven op één vestigings- of postadres.
  - Handmatige controles in het Handelsregister.
  - Opvolgen tips van werkgevers en/of werknemers.
- De AVC ondersteunt TKP met advies bij mogelijke onduidelijkheid rondom de verplichtstelling

Volledigheid werknemers

De aangesloten werkgevers moeten de deelnemersgegevens aanleveren via het (online) werkgeversportaal. Indien er geen of onvoldoende gegevens worden geleverd, dan wordt dit gesignaleerd door controles op het werkgeversportaal en in het administratiesysteem. Er wordt dan contact opgenomen met de betreffende werkgevers.

In 2018 hebben de onderstaande controles plaatsgevonden:

Soort controle werkgevers	Aantal controles
Onderzoeksformulier	796
Werkingsfeeronderzoek	0
Kamer van Koophandel	Wekelijks
Bestandsvergelijking met het UWV	Wanneer nodig
Deskresearch	Wanneer nodig

2 Financieel beleid

Om een stabiel premieniveau te hebben is de gedempte kostendekkende premie voor het ouderdomspensioen vastgesteld op een reëel rendement van 2%. Dit is het verwachte rendement van 3,9% minus de verwachte inflatie van 1,9%. Om aan deze doelstelling te voldoen is een solide financieel beleid belangrijk. Het bestuur gebruikt hiervoor een aantal beleidsinstrumenten. In de volgende paragrafen legt het bestuur uit hoe invulling is gegeven aan de verschillende beleidsinstrumenten en de ontwikkelingen in de dekkingsgraad. Als laatste geeft het bestuur inzicht in de actuariële analyse.

- Premiebeleid (2.1)
- Beleggingsbeleid (2.2)
- Ontwikkelingen dekkingsgraad (2.3)
- Toeslagenbeleid (2.4)
- Kortingenbeleid (2.5)
- Uitvoeringsbeleid (2.6)

2.1 Premiebeleid

In paragraaf 1.6 is ingegaan op de risicohouding van het fonds. Sociale partners, het verantwoordingsorgaan en het bestuur hebben hierbij aangegeven dat het hebben van een stabiele premie erg belangrijk is. Het premiepercentage als percentage van de pensioengrondslag is per 1 januari 2017 verlaagd naar 19,6% dit is tevens het premiepercentage voor 2018. In dit hoofdstuk wordt verder ingegaan hoe het bestuur invulling heeft gegeven aan het premiebeleid.

Premiecomponenten

De premie van 19,6% is de premie die sociale partners met elkaar hebben afgesproken. Hiervan kan de werkgever op grond van het pensioenreglement de helft op het loon van de deelnemer inhouden. De premie wordt niet lager vastgesteld dan de gedempte kostendekkende premie.

De premie wordt vastgesteld op basis van de volgende uitgangspunten:

- Overlevingskansen en kostenopslagen.
- De samenstelling van het deelnemersbestand.
- De regeling.
- De verwachte inflatie.
- Het verwacht rendement.

Overlevingsgrondslagen

Deze grondslagen zijn in 2018 gewijzigd. Het bestuur heeft besloten over te gaan naar de Prognosetafels AG2018. De ervaringssterftecorrectie wordt tweejaarlijks beoordeeld gelijktijdig met de nieuwe publicatie van de AG prognosetafels, waarbij het bestuur een besluit neemt om wel of geen aanpassing te doen. De ervaringssterfte is laatstelijk geactualiseerd per september 2018.

De verwachte inflatie

Gezien de wens van sociale partners en het bestuur om te zorgen voor een stabiele premie, heeft het bestuur besloten om het ingroeipad voor de inflatie vast te zetten voor een periode van vijf jaar met als peilmoment 30 september 2014.

Het verwacht rendement

Het fonds vraagt een premie van 19,6% van de pensioengrondslag. Deze wordt jaarlijks getoetst op kostendekkendheid. Het bestuur heeft besloten om bij de bepaling van de kostendekkende premie uit te gaan van het verwachte beleggingsrendement.

Het verwachte rendement en de opslag voor de indexatie zijn vastgesteld op basis van de economische omstandigheden per 30 september 2014.

De gehanteerde rendementscurve en verwachte indexatiecurve zijn per die datum, omgerekend naar vaste percentages, gelijk aan 3,9% respectievelijk 1,9%. Het rendement voor vastrentende waarden, zoals dat is vastgesteld op die datum, is voor vijf jaar vastgezet. Het totale verwachte rendement is niet vastgezet. Op basis van de ALM-studie heeft het bestuur besloten om het eerder vastgestelde rendement van 3,9%

te handhaven, in combinatie met een afslag van 1,9% voor indexatie. Op basis van de maximaal toegestane parameters zou het rendement licht hoger zijn.

2.2 Beleggingsbeleid

Teneinde de beoogde pensioenuitkeringen op korte en lange termijn te realiseren belegt het bestuur de toevertrouwde middelen op een verantwoorde en solide wijze. Het fonds hanteert hiervoor een beleggingsbeleid dat jaarlijks wordt vertaald in een beleggingsplan. Een ALM-studie in combinatie met scenario-analyses ligt ten grondslag aan het strategisch beleggingsbeleid van het fonds.

Met behulp van beleggingsovertuigingen formuleert het fonds onder andere een kader hoe het omgaat met financiële markten en beleggingen. Goed opgestelde overtuigingen vormen een visie op de werking van financiële markten en de manier waarop het fonds hierin acteert om de doelstellingen te behalen. De overtuigingen geven daarmee een kader voor het bestuur om nieuwe beleggingsmogelijkheden te beoordelen, zijn een ijkpunt voor het bestuur en maken een duidelijkere verantwoording naar de deelnemers, toezichthouder en andere stakeholders mogelijk. De beleggingsovertuigingen 2018 zijn opgenomen in het beleggingsplan, de ABTN van het fonds en treft u aan in bijlage 3 van het jaarverslag.

Het beleggingsbeleid van het fonds is opgesplitst in een matchingportefeuille en een returnportefeuille.

- Het primaire doel van de matchingportefeuille is het nakomen van een deel van de nominale pensioentoezeggingen middels staatsobligaties, renteswaps en liquide middelen.
- De returnportefeuille of rendementsportefeuille heeft primair tot doel het realiseren van een overrendement ten opzichte van de verplichtingen ter financiering van het toeslagenbeleid. Dit gebeurt middels aandelen, bedrijfsobligaties en hypotheek.

2.2.1 Overzicht beleggingen

Het fonds belegt eind 2018 29% van het vermogen in een wereldwijd gespreide portefeuille van aandelen, 20% van het vermogen in Nederlandse woninghypotheken en 14% in Europese bedrijfsobligaties. De overige 37% wordt belegd in de matchingportefeuille, die tot doel heeft om het renterisico van de verplichtingen gedeeltelijk af te dekken.

Beleggingscategorie	Strategische weging eind 2018	Feitelijke weging eind 2018
Matchingportefeuille		
- Vastrentende waarden (staatsobligaties, renteswaps en kasgeld)	37,0%	39,0%
Returnportefeuille	63,0%	61,0%
- Aandelen*	29,0%	27,5%
- Ontwikkelde markten	22,6%	21,9%
- Opkomende markten	2,3%	2,4%
- Small Cap EAFE	2,0%	1,4%
- Small Cap US	2,0%	1,8%
- Bedrijfsobligaties	14,0%	14,0%
- Hypotheken	20,0%	19,5%
Totaal	100,0%	100,0%
Rente-afdekking (marktrente)	60%	60%
Valuta-afdekking USD	75%	67%

* Door afronding tellen de percentages niet exact op.

De feitelijke asset allocatie kan binnen de onderstaande bandbreedtes afwijken van de strategische allocatie. Het allocatiebeleid van het fonds is passief, de bandbreedtes zijn niet bedoeld om invulling te geven aan actief allocatiebeleid. Maandelijks wordt de feitelijke allocatie gemonitord en bijgestuurd.

Categorie	Strategische mix	Minimum	Maximum
Matchingportefeuille	37%	27%	47%
Aandelen	29%	19%	39%
Bedrijfsobligaties	14%	8%	20%
Hypotheke	20%	15%	25%

2.2.2 Beheersing renterisico

Het pensioenfonds hanteert dynamiek in de renteafdekking. Bij een lage rente geldt een lagere renteafdekking en bij een hoge rente wordt een hogere renteafdekking toegepast. De opbouw in de renteafdekking bij een stijgende rente komt tegemoet aan de doelstelling van het fonds om de nominale rechten te beschermen. Tegelijkertijd kan bij een lage rente de rente een bron van rendement zijn. De dekkingsgraad profiteert dan van een eventuele rentestijging. De dynamische renteafdekking van het fonds is bij een fluctuerende rente een bron van rendement, omdat de strategie zo is ontworpen dat wordt geprofiteerd bij volatiele rentes. Het renteniveau bij opbouw van de renteafdekking is hoger dan het renteniveau bij afbouw.

Het fonds hanteert het volgende dynamische beleid ten aanzien van het renterisico.

30-jaars rente	0,5%	1,0%	1,5%	2,0%	2,5%	3,0%	3,5%	4,0%	4,5%	5,0%
Renteafdekking	44%	52%	60%	68%	76%	84%	92%	100%	108%	100% + VEV

Per 31 december 2018 bevindt de 30-jaars rente zich tussen de 1,0% en 1,5%. De huidige strategische renteafdekking bedraagt 60%. Indien de rente de grens (trigger) van 1,0% of 2,0% overschrijdt wordt de strategische renteafdekking aangepast. Ook de triggers worden op dat moment aangepast naar de omliggende niveaus. Ter illustratie: na het raken van de trigger op 2,0% liggen de nieuwe triggers op 1,5% en 2,5%. De trigger is in 2018 niet geraakt.

Het fonds houdt in de renteafdekking niet alleen rekening met de huidige verplichtingen maar ook met de opbouw van nieuwe pensioenverplichtingen. Doordat het premiepercentage voor toekomstige verplichtingen voor een bepaalde periode vaststaat, vertegenwoordigt de verwachte opbouw een economisch renterisico voor het fonds. In de berekening van het renterisico per eind 2018 wordt rekening gehouden met de nieuwe opbouw tot en met eind 2019. In 2018 is het premiebeleid geëvalueerd. Dit heeft niet geleid tot aanpassingen.

2.2.3 Aanpassing invulling aandelenallocatie

In 2018 heeft het pensioenfonds na een evaluatie de invulling van de aandelenallocatie aangepast. Hierbij zijn de vier regionale beleggingsfondsen vervangen door een wereldwijd marktgewogen aandelenfonds dat belegt in ontwikkelde markten. Dit fonds kent een ESG-screening, lagere doorlopende kosten en sluit beter aan bij de beleggingsovertuigingen van het pensioenfonds. Verder zijn de small cap beleggingsfondsen vervangen door alternatieven met lagere kosten. Voor al deze fondsen geldt dat het passieve fondsen zijn die een marktgewogen benchmark volgen.

2.2.4 ALM- en portefeuilleconstructiestudie

Het bestuur heeft in 2018 een ALM-studie uitgevoerd. Een belangrijke onderzoeksvraag met betrekking tot het beleggingsbeleid was: Kan de kans op en mate van korten in 2021 worden verkleind en tegelijk de weerbaarheid van de balans worden vergroot door (een combinatie van) de volgende maatregelen:

- verhogen van de dynamische renteafdekking;
- aanpassen van aandelenrisico (met een putoptie);
- toevoegen van kredietrisico aan de portefeuille.

Voor het vaststellen en monitoren van het beleid maakt het bestuur van het pensioenfonds gebruik van een beperkt aantal onderscheidende economische scenario's op een overzichtelijke horizon. Op basis van de uitkomsten van de ALM-studie en de scenarioanalyse is besloten om de allocatie naar hypotheke met 10%punt te verhogen tot 20% door de allocatie naar de matchingportefeuille te verlagen met 9,5%punt

en de allocatie naar aandelen met 0,5%punt. Tevens is besloten tot een risicovollere invulling van de allocatie naar bedrijfsobligaties. In 2019 wordt een definitief besluit genomen over de invulling van bedrijfsobligaties.

2.2.5 Maatschappelijk verantwoord beleggen

Sinds 2013 moeten pensioenfondsen wettelijk investeringen vermijden in bedrijven die te maken hebben met de productie, verkoop of distributie van clustermunitie, maar ook in beleggingsinstellingen en indexen waar clustermunitie-ondernemingen voor meer dan 5% deel van uitmaken. Ook dienen fondsen investeringen te vermijden wanneer sprake is van plaatsing van een onderneming op een zwarte lijst of van sanctiemaatregelen, zoals tegen Rusland en Syrië.

Hiermee houdt het bestuur zich aan de regelgeving omtrent clustermunitie. Door de keuze voor passief beleggen (indexbeleggen) heeft het fonds geen rechtstreekse invloed op de keuze in welke ondernemingen wordt belegd. Immers, het fonds belegt in beleggingsfondsen waarbij individuele selectie van ondernemingen niet mogelijk is. Het fonds heeft haar beleggingen getoetst aan bovenstaande wet- en regelgeving. Uit die toetsing bleek dat er relatief zeer kleine bedragen worden belegd in ondernemingen die te maken hebben met clustermunitie. Het bestuur realiseert zich dat dit onwenselijk is en bespreekt jaarlijks tijdens de invulling van het beleggingsplan haar mogelijkheden.

In 2018 heeft het pensioenfonds het beleid voor maatschappelijk verantwoord beleggen geëvalueerd en aangescherpt. Het pensioenfonds hanteert MVB-criteria vanuit het perspectief van risicomanagement bij de invulling van het beleid. Concreet betekent dit dat beleggingen voldoen aan wet- en regelgeving op MVB-gebied, en waar mogelijk gebruik wordt gemaakt van dialoog en stemmen, negatieve en normatieve screening en ESG-integratie.

Tevens is in 2018 de implementatie van de aandelen- en bedrijfsobligatiefondsen geëvalueerd. Voor de belegging in aandelen ontwikkelde markten zijn naar aanleiding van de evaluaties de vier regionale fondsen vervangen door een wereldwijd marktgewogen beleggingsfonds. Binnen dit fonds wordt het volgende MVB-beleid toegepast: Uitsluiting controversiële wapens en tabak, normatieve uitsluitingen bedrijven met controversies omtrent klanten, milieu, bestuur, mensenrechten, of arbeidsomstandigheden en uitsluiting bedrijven die steenkolen delven of gebruiken voor energiedoeleinden. Daarnaast worden in de zoektocht naar een bedrijfsobligatiefonds MVB-criteria gehanteerd in lijn met het MVB-beleid. Voor de beleggingen in opkomende markten en small cap is gebleken dat er nog geen alternatieve (passieve) fondsen beschikbaar waren die passen binnen het strategische beleggings- en MVB-beleid van het pensioenfonds.

2.2.6 Prudent person

Met de invoering van het nieuwe FTK per 2015 is expliciet in de regelgeving opgenomen dat het fonds onderbouwt dat het strategisch beleggingsbeleid en het beleggingsplan passen binnen de prudent person regel. Het fonds heeft ten behoeve van de prudent person toets door de certificerende actuaire een vragenlijst ingevuld. Deze vragenlijst is in feite een self-assessment waarmee het fonds de onderbouwing vastlegt.

De belangrijkste uitgangspunten voor toepassing van het prudent beginsel zijn vastgelegd in wet- en regelgeving. In de tabel staat een samenvatting van de onderbouwing.

Regelgeving	
Artikel 135 Pensioenwet	<ul style="list-style-type: none"> • Het fonds heeft, naast een stabiele premie en opbouw, als doelstellingen een nominaal pensioen uit te keren en koopkracht behouden. In de ALM-studie is als uitgangspunt genomen deze doelstellingen te bereiken, het fonds risico moet nemen, maar het risico moet gematigd zijn om de kans op en omvang van het korten van pensioenaanspraken van deelnemers laag te houden. De verplichtingen vormen op deze manier het uitgangspunt voor het strategisch beleggingsbeleid; • Het niet beleggen in de bijdragende ondernemingen is niet van toepassing voor het fonds; • Conform de ABTN en de Richtlijnen voor de Jaarverslaglegging vindt de waardering van de beleggingen op marktwaarde plaats conform Level 1 (prijzen in actieve markten voor gelijke instrumenten) en Level 2 (prijzen in actieve markten voor soortgelijke activa of verplichtingen of

	<p>waarderingstechnieken waarbij inputfactoren zijn gebaseerd op observeerbare marktdata) waarderingen;</p> <ul style="list-style-type: none"> • In het jaarverslag (paragraaf 2.2.4) wordt gerapporteerd hoe het fonds uitvoering geeft aan het maatschappelijk verantwoord beleggen;
Artikel 13 en 13a besluit FTK	<ul style="list-style-type: none"> • Het fonds belegt het grootste deel van de portefeuille (ca. 80%) in zeer liquide beleggingsproducten. Bovendien is de ontvangen premie substantieel hoger dan de uitkeringen en kosten. De ontvangsten zijn dus groter dan de uitgaven. De grootste liquiditeitsbehoefte komt voort uit de onderpandverplichtingen op de renteswaps en de valutatermijncontracten. Met deze liquiditeitsbehoefte wordt rekening gehouden met de maandelijkse premiebelegging. Daarnaast biedt het geldmarktfonds momenteel voldoende liquiditeit; • Alle beleggingen vinden plaats op gereguleerde markten; • Het fonds heeft het beleggingsbeleid ('beleggingscyclus') gedetailleerd beschreven en vastgelegd in het beleggingsplan, de ABTN. Daarnaast zijn restricties vastgelegd in de vermogensbeheercontracten en de prospectussen van de beleggingsfondsen; • De portefeuille is gespreid over beleggingscategorieën, regio's, landen en sectoren. De monitoring van o.a. restricties t.a.v. concentratie-, kredietrisico's en securities lending vindt plaats via verschillende (risico-) rapportages. • Het fonds heeft in haar ABTN en in het beleggingsplan vastgelegd dat derivaten slechts gebruikt mogen worden om de risicograad van de beleggingen te verlagen en de portefeuille op een meer efficiënte wijze te beheren. Het fonds heeft een jong deelnemersbestand. Om de gewenste afdekking van het renterisico te bereiken is de inzet van derivaten nodig. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van derivaten voor het afdekken van valutarisico.
Beheerste en integere bedrijfsvoering (artikel 143 Pensioenwet)	<ul style="list-style-type: none"> • Het fonds beschikt ten aanzien van de beleggingscyclus over een duidelijke, volledige en transparante organisatiestructuur; • Het bestuur belegt alleen in beleggingsobjecten / fondsen die zij begrijpt en doorziet, waarvan de risico's adequaat beheersbaar zijn en die passen bij de risicohouding en verplichtingen van het fonds.
Regels uitbesteding (artikel 34 Pensioenwet)	<ul style="list-style-type: none"> • Het fonds beschikt over een uitbestedingsbeleid dat mede richtlijnen ten aanzien van de selectie en evaluatie van vermogensbeheerders bevat; • Het fonds borgt dat de mandaten en richtlijnen van de vermogensbeheerders aansluiten op het strategische beleggingsplan en het beleggingsbeleid, onder meer door het vooraf en tussentijds beoordelen van contracten, mandaten en richtlijnen.
Verbod op langlopende leningen en garantstelling (artikel 136 Pensioenwet)	<ul style="list-style-type: none"> • Het fonds heeft dergelijke leningen niet in de beleggingsportefeuille.

2.2.7 Terugblik resultaat 2018

Het jaar 2018 was op financieel gebied een wisselend jaar. Door toenemende (geo-)politieke spanningen rond onder andere de Brexit-onderhandelingen en het handelsconflict tussen de VS en China was de volatiliteit op de financiële markten in het begin en aan het einde van het jaar hoog. De 30-jaars swaprente fluctueerde gedurende het jaar binnen een relatief smalle bandbreedte van 1,35%-1,65%.

Aandelenmarkten lieten in het jaar 2018 een negatief rendement zien, waarbij aandelen uit opkomende landen (-10%) een negatiever rendement lieten zien dan aandelen uit ontwikkelde landen (-4%). De Euro daalde in 2018 met ca. 5% naar \$1,14.

Onderstaande tabel toont het beleggingsresultaat van Pensioenfonds Recreatie in 2018. De indirecte vermogensbeheerkosten (binnen de beleggingsfondsen) zijn verrekend met het rendement en bestaan uit beheerskosten en transactiekosten. De directe vermogensbeheerkosten zijn niet verrekend met het rendement.

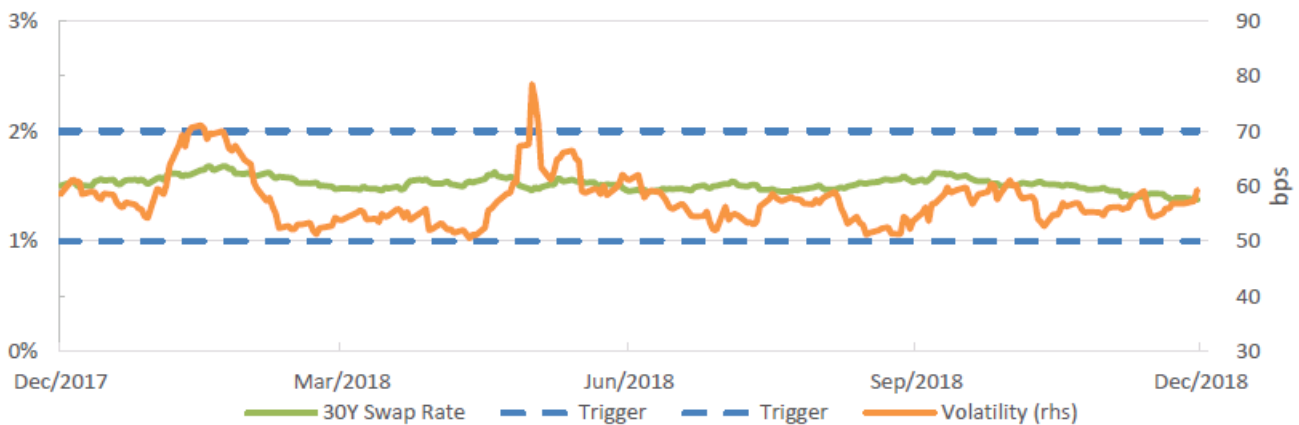
Beleggingscategorie	Rendement Portefeuille	Rendement Benchmark	Benchmark
Matchingportefeuille			
- Vastrentende waarden (staatsobligaties, renteswaps en kasgeld)	7,2%	7,2%	
Returnportefeuille	-2,9%	-3,4%	
- Aandelen			
- Europa	-10,7%	-10,6%	MSCI Europe
- Verenigde Staten	-1,2%	-0,3%	MSCI US
- Japan	-8,5%	-8,5%	MSCI Japan
- Pacific Rim ex-Japan	-6,8%	-5,8%	MSCI Pacific Rim ex Japan
- Opkomende Landen	-10,3%	-10,3%	MSCI Emerging Markets
- Small Cap EAFE	-14,7%	-13,8%	MSCI EAFE Small Cap
- Small Cap US	-4,8%	-6,5%	Russell 2000
- Bedrijfsobligaties	-0,2%	-0,2%	Citigroup EuroBIG non-EGBI
- Hypotheken	1,2%	1,6%	Barclays Cust. PHF Swap Index
Totaal (exclusief valutahedge)	1,5%	1,6%	
Totaal (inclusief valutahedge)	0,7	0,8	

Voor het benchmarkrendement van de matchingportefeuille geldt dat deze gelijkgesteld is aan het feitelijke rendement.

Toelichting rendement matchingportefeuille

De matchingportefeuille heeft tot doel om het renterisico op de verplichtingen gedeeltelijk af te dekken. Onderstaande grafiek toont het verloop van de 30-jaars rente en de daarbij horende strategische rentafdekking in 2018.

Rente

De schommelingen in de rente waren beperkt ten opzichte van eerdere jaren. De 30-jaars rente is per saldo in 2018 met 13 basispunten gedaald, van 1,51% in het begin van het jaar naar 1,38% einde jaar. Door de rentedaling stegen de verplichtingen in waarde, en was eveneens het rendement op de matchingportefeuille positief.

Effectiviteit renteafdekking

Maandelijks wordt de actuele (ex-ante) renteafdekking gemonitord. Eenmaal per kwartaal wordt over de gerealiseerde (ex-post) renteafdekking gerapporteerd. Ontwikkelingen in de spread en overige factoren kunnen ervoor zorgen dat de gerealiseerde afdekking afwijkt van de strategische afdekking. Dit is met name het geval als de rentebewegingen klein zijn.

	18Q1	18Q2	18Q3	18Q4
Resultaat verplichtingen (EUR mln)	8,8	8,3	-15	35
Strategische renteafdekking	60%	60%	60%	60%
Gerealiseerde renteafdekking	59%	61,3%	61%	63%

De gerealiseerde renteafdekking sloot in 2018 aan bij de strategische renteafdekking.

Attributie resultaat matchingportefeuille

Het resultaat van de matchingportefeuille kan worden verdeeld in drie componenten: renteontwikkelingen, spreadontwikkelingen (de spread is het verschil tussen de rente op swaps en staatsobligaties) en overige componenten.

Resultaat Matchingportefeuille (EUR mln)	Matchingportefeuille	Verplichtingen
Totaal	€ 23,6	€ 37,1
Rente	€ 24,9	€ 37,1
Spread	-€ 0,3	€ 0,0
Overig	-€ 0,9	€ 0,0

Rente

Het renterisico wordt gevormd door de huidige verplichtingen en de verwachte opbouw van verplichting waarvan de premie vastligt. Het resultaat op de verplichtingen wordt berekend middels de swaprente. De matchingportefeuille heeft tot doel een deel van het renterisico af te dekken. Dit gebeurt door middel van vastrentende waarden zoals swaps, staats(gerelateerde)obligaties en kasgeld.

Spread

De rente op staatsobligaties kent een op- of afslag ten opzichte van de swaprente. Een verandering van deze opslag levert een resultaat op. In 2018 was dit resultaat -0,3 EUR mln. Het spreadresultaat is in absolute omvang beperkt doordat het renterisico overwegend met renteswaps wordt afgedekt. Het spreadrisico vanuit staatsobligaties is daardoor laag.

Overig

Het overige resultaat komt doordat de korte rente die wordt betaald op swaps niet gelijk is aan de rente die ontvangen wordt op kasgeld en kortlopende staatsobligaties.

Toelichting rendementen returnportefeuille

Aandelen (29% van het vermogen)

Het pensioenfonds belegt op een passieve wijze in een wereldwijd gespreide aandelenportefeuille. Aandelenkoersen daalden in met name het laatste kwartaal van 2018 over de gehele linie. Het behaalde rendement op de aandelenportefeuille was -6,3%. Dit is 0,4% hoger dan het benchmarkrendement.

De rendementen van de beleggingsfondsen zijn in lijn met de (eigen) benchmark van de beleggingsfondsen. In 2018 zijn diverse beleggingsfondsen vervangen, zoals de regionale fondsen voor een wereldwijd aandelenfonds dat belegt in ontwikkelde markten en de small cap fondsen. De afwijkingen ten opzichte van de benchmark worden veroorzaakt door technische factoren zoals belastingeffecten en de vervanging van de fondsen (waardoor de benchmark van het beleggingsfonds anders kan zijn dan de benchmark van het pensioenfonds). De getoonde cijfers voor aandelen zijn exclusief het effect van de valuta-afdekking.

Bedrijfsobligaties (14% van het vermogen)

Het bedrijfsobligatiefonds behaalde een rendement van -0,2%. Dit is vrijwel gelijk aan het benchmarkrendement. Het fonds belegt in obligaties met een hoge kredietwaardigheid. De kredietopslag voor deze obligaties bleef in 2018 laag.

Hypotheke (20% van het vermogen)

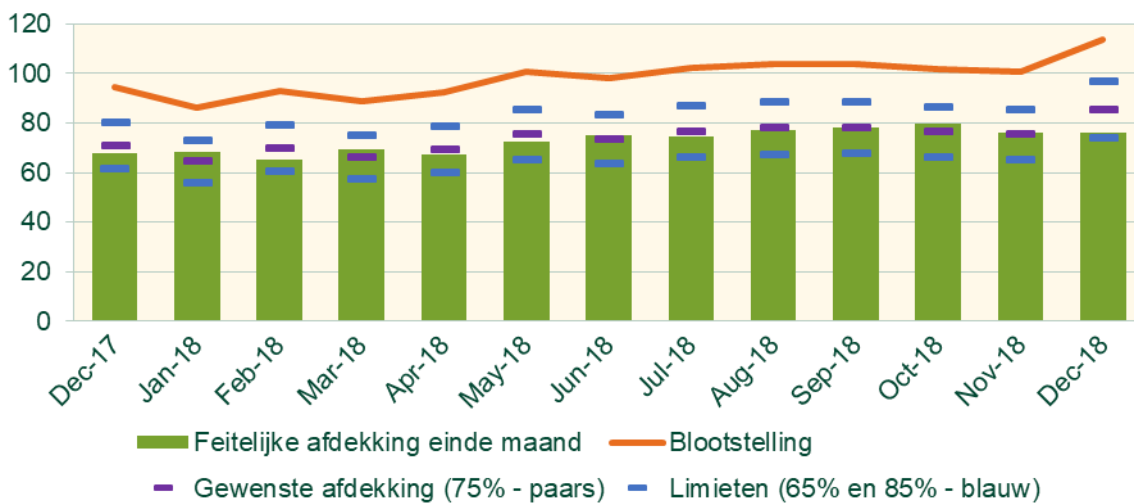
Het hypothekefonds behaalde een rendement behaald van 1,2%. Dit is 0,4% lager dan het benchmarkrendement. De underperformance werd met name veroorzaakt door (een verandering in) de kredietopslag, die geen onderdeel is van de benchmark.

Toelichting valuta-afdekking

Valutarisico wordt vanuit de beleggingsovertuigingen niet als bron van rendement gezien. Het beleid van het pensioenfonds is om deze risico's af te dekken indien er sprake is van een materiele blootstelling. Een volledige afdekking is niet optimaal omdat er sprake is van samenhang tussen de valutakoers en het aandeel. Dit komt mede doordat een aandeel dat in Dollars genoteerd is ook inkomsten uit andere regio's zoals het Eurogebied heeft. De strategische valuta-afdekking is bepaald op 75% voor uitsluitend de US Dollar. Eind 2018 is dit nog steeds de enige materiele positie in vreemde valuta.

Munteenheid	Blootstelling 18Q4 (in EUR m)	Blootstelling (% balans)	Strategische Afdekking
Amerikaanse Dollar	114	15,6%	75% (+/- 10%)
Britse Pond	10	1,4%	0%
Japane Yen	17	2,3%	0%
Zwitserse Franc	5	0,7%	0%
Australische Dollar	4	0,5%	0%

Valuta-afdekking US Dollar (in EUR mln)

Bovenstaande grafiek toont de valutablootstelling en de valuta-afdekking (in EUR mln) op het einde van iedere kalendermaand. De indicatiestrepen geven de gewenste afdekking (75% - paars) en de bandbreedte (65% tot 85% - blauw) aan. Doordat de valutadoorrol midden in de maand plaatsvindt kan de afdekking einde maand afwijken van de strategische afdekking. Te zien is dat de afwijking beperkt is en (ruim) binnen de bandbreedte valt.

Z-score en performancetoets

Het fonds is een verplichtgesteld bedrijfstakpensioenfonds. Wanneer de beleggingsperformance van het fonds onder een door de wetgever bepaalde grens valt, moet het fonds, op basis van het vrijstellings- en boetebesluit Wet Bpf 2000, vrijstelling verlenen van de verplichtstelling wanneer een onderneming daarom verzoekt. De pensioenregeling moet wel gelijkwaardig zijn aan die van het fonds.

Om te bepalen of de beleggingsperformance van het fonds boven een bepaalde grens ligt, wordt het feitelijke beleggingsrendement vergeleken met het rendement van een door het fonds vastgestelde normportefeuille. Dit wordt gedaan door jaarlijks de Z-score van het fonds te bepalen. Hierbij wordt het rendement (de performance) van het fonds en het rendement van de benchmark vergeleken, en het verschil gedeeld door een factor die afhankelijk is van de samenstelling van het belegde vermogen (de

verhouding obligaties/aandelen).

Voor het bepalen van de ongecorrigeerde performancetoets worden de Z-scores over een periode van 5 jaar opgeteld en gedeeld door de wortel van vijf. Volgens het Vrijstellings- en boetebesluit Wet Bpf 2000 dient bij deze ongecorrigeerde performancetoets 1,28 opgeteld te worden. De uitkomst van deze gecorrigeerde performancetoets moet positief zijn. Meer informatie over de berekening van de Z-score en de performancetoets is te vinden in het Vrijstellings- en Boetebesluit Wet Bpf 2000.

De uitkomst van de Performancetoets over 2018 is positief. Ondernemingen kunnen niet verzoeken om vrijstelling op basis van deze toets.

Jaar	Z-score	Ongecorrigeerde Performancetoets (5 jaar)	Gecorrigeerde Performancetoets (5 jaar)
2018	-0,11	1,33	2,61
2017	-0,08	2,17	3,45
2016	3,06	2,07	3,35
2015	- 0,65	1,07	2,35
2014	0,76	1.23	2,51

2.3 Ontwikkeling dekkingsgraad

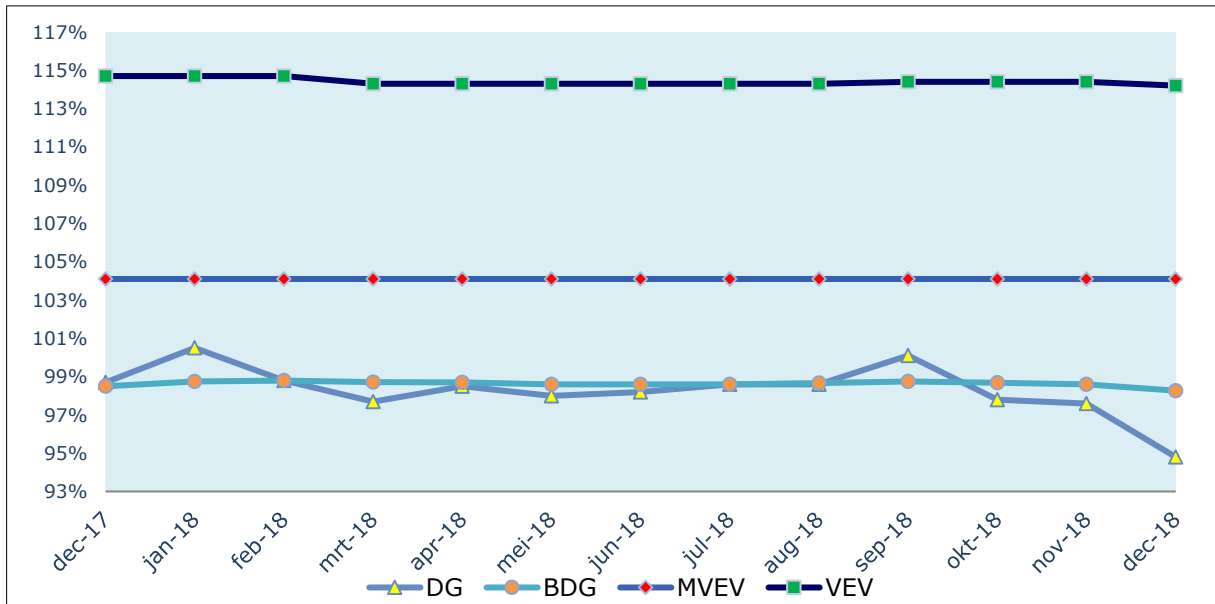
De dekkingsgraad wordt berekend door het vermogen te delen door de verplichtingen van het fonds:

- De verplichtingen worden vastgesteld op basis van de rente die DNB voorschrijft.
- Het vermogen wordt vastgesteld op basis van actuele marktwaarde. Wanneer de rente stijgt of daalt werkt dit meteen door in de waarde van de beleggingen.

Het verloop van de dekkingsgraad laat zien welke componenten in 2018 de meeste invloed hebben gehad op de ontwikkeling van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad heeft zich gedurende het jaar als volgt ontwikkeld:

	2018	2017
Actuele dekkingsgraad ultimo vorig jaar	98,7%	97,8%
Resultaat op beleggingen	0,9%	0,1%
Resultaat a.g.v. wijziging rts	-5,9%	1,5%
Resultaat op premie	-0,1%	-0,4%
Resultaat op waardeoverdrachten	0,0%	0,0%
Resultaat op kosten	0,0%	0,0%
Resultaat op uitkeringen	0,0%	0,0%
Resultaat op kanssystemen	0,0%	-0,2%
Resultaat op toeslagverlening	0,0%	0,0%
Resultaat a.g.v. aanpassing levensverwachting	1,6%	0,0%
Resultaat op andere oorzaken en kruiseffecten	-0,4%	-0,1%
Actuele dekkingsgraad ultimo boekjaar	94,8%	98,7%

In 2018 is de dekkingsgraad gedaald van 98,7% ultimo 2017 naar 94,8% aan het eind van 2018. De beleidsdekkingsgraad is gedaald naar 98,3%. Het verloop van de dekkingsgraad is in de onderstaande grafiek weergegeven. De dekkingsgraad van het fonds zit het gehele jaar onder de minimaal vereiste dekkingsgraad (MVEV) van 104,1%. De vereiste dekkingsgraad is eind 2018 114,2%.

2.3.1 Ontwikkeling resultaat en technische voorziening

Ontwikkeling van de technische voorziening:

	Bedragen x € 1.000	
	2018	2017
	707.089	677.771
Pensioenopbouw	45.632	44.607
Rentetoevoeging	-1.883	-1.520
Onttrekking voor pensioenuitkeringen en uitvoeringskosten	-5.966	-5.151
Wijziging marktrente	45.226	10.216
Wijziging actuariële uitgangspunten	-	-
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-	-
Aanpassing sterftেকansen	-10.797	-
Aanpassing uitvoeringskosten	-	-
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	1.431	1.598
Totaal technische voorziening	780.733	707.089

Analyse van het resultaat:

	Bedragen x € 1.000	
	2018	2017
Resultaat op beleggingen	5.891	1.055
Resultaat op wijziging RTS	-45.226	10.216
Resultaat op premie	-1.820	-3.878
Resultaat op waardeoverdrachten	0	2
Resultaat op kosten	-	-
Resultaat op uitkeringen	136	179
Resultaat op kanssystemen	-1.289	-1.598
Resultaat op aanpassingen sterftেকansen	10.797	-
Resultaat op overige (incidentele) mutaties technische voorzieningen	-	-
Resultaat op andere oorzaken	-94	-70
Totaal saldo van baten en lasten	-31.417	5.906

Het totaal saldo van baten en lasten betreft tevens de stand zoals deze ultimo 2018 toegevoegd is aan het eigen vermogen. En zoals deze in de jaarrekening is gepresenteerd. In 2018 zijn de volgende belangrijke effecten op actuariel resultaat te onderscheiden:

Beleggingen

Het rendement op de beleggingen draagt in 2018 positief bij aan de ontwikkeling van de dekkingsgraad.

Wijziging rentetermijnstructuur (RTS)

De RTS ultimo 2018 ligt ruim onder de RTS ultimo 2017 en zorgt daarmee voor een stijging van de technische voorziening. Dit levert een negatieve bijdrage aan het resultaat op.

Premie

Het resultaat op premie wordt vastgesteld door de totaal ontvangen premie af te zetten tegen de actuariële benodigde premie. Het resultaat op premie bedraagt – € 1.820.

Kanssysteem

Aan het vaststellen van de technische voorzieningen liggen kanssystemen ten grondslag. De belangrijkste zijn sterfte en arbeidsongeschiktheid. In 2018 is het aantal arbeidsongeschikten met circa 20% toegenomen, dit heeft het grootste negatief resultaat tot gevolg.

Aanpassing sterftekansen

De publicatie in 2018 door het Koninklijk Actuarieel Genootschap van nieuwe informatie over de overlevingskansen van de Nederlandse bevolking gaf het bestuur aanleiding voor verdere actualisering van de door haar gebruikte schattingen bij het berekenen van de technische voorzieningen. Toepassing van de nieuwe prognosetafels, en fondsspecifieke ervaringssterfte leidde in tot een verlichting van de technische voorzieningen met € 10.797 en daarmee tot een positief resultaat.

Toeslagverlening

Het Bestuur heeft op basis van de financiële positie moeten besluiten om in 2018 geen (voorwaardelijke) toeslag te verlenen.

Overige (incidentele) mutaties technische voorzieningen

In 2018 zijn de actuariële grondslagen niet gewijzigd, dit heeft geen resultaat tot gevolg.

Andere oorzaken

Dit zijn overige actuariële resultaten die ontstaan doordat de feitelijke uitkomsten afwijken van datgeen actuariële verondersteld is. Deze resultaten zijn niet toe te wijzen aan één van de eerder genoemde categorieën.

Saldo baten en lasten over de afgelopen jaren

<i>Bedragen x € 1.000</i>	2018	2017	2016	2015	2014
Premieresultaat	-1.820	-3.878	1.854	4.810	6.859
Totale Beleggingsresultaat (exclusief renteafdekking)	5.891	1.055	67.910	-9.854	11.855
Toeslagverlening/ korting	0	0	0	0	0
Overig resultaat	-35.488	8.729	-74.617	-59.789	2.544
Totaal resultaat	-31.417	5.906	-4.853	-64.833	21.258

2.3.2 Kostendekkende premie

De kostendekkende premie bestaat uit een actuariële benodigde premie voor de pensioenopbouw en de risicodekkingen voor overlijden en arbeidsongeschiktheid, de solvabiliteitsopslag, de opslag voor uitvoeringskosten en de opslag voor toeslagverlening.

De toename van de pensioenverplichtingen in het boekjaar wordt gefinancierd op basis van verwacht rendement met een opslag voor toekomstbestendige toeslagverlening ter hoogte van de verwachte prijsindexatie. In de feitelijke premie van 2018 is geen dekkingsgraad afhankelijke herstelbijdrage opgenomen.

In de volgende tabel is een overzicht van de kostendekkende premie opgenomen. De kostendekkende premie is berekend op basis van de rentetermijnstructuur. De gedempte kostendekkende premie is op basis van het verwachte rendement vastgesteld.

(bedragen * € 1.000)

Premie 2018	RTS	Gedempt	Feitelijk
actuarieel benodigde premie voor inkoop onvoorwaardelijke onderdelen van de regeling			
<i>regulier</i>	42.933	22.548	35.997
<i>risicopremie overlijden</i>	0	0	0
opslag voor uitvoeringskosten	1.288	676	1.080
de risicopremie voor WIA-excedent en premievrijstelling bij invaliditeit	1.198	1.198	1.198
de risicopremie ANW aanvulling	0	0	0
solvabiliteitsopslag	6.540	3.517	5.512
act. ben. premie inkoop voorw. onderdelen van de regeling			
Toetswaarde premie	51.959	27.939	43.787
Overige premie			
Premie ANW-hiaat			183
Afrekening vorig jaar			76
Koopsommen voorwaardelijk pensioen			0
Koopsom onvoorwaardelijke toeslagverlening			0
Inkoop aanvullend pensioen			0
Totaal feitelijke premie			44.046

Oordeel van de externe actuaris over de financiële positie

De financiële positie van het fonds is naar mening van de waarmerkend actuaris slecht. Daarbij is bepalend de mate waarin het fonds zal kunnen voldoen aan de verplichtingen, aangegaan tot balansdatum, in aanmerking nemend het streven inzake toeslagen, zoals aan verzekerden meegedeeld en de in wet- en regelgeving opgenomen criteria.

2.4 Toeslagenbeleid

Naast de doelstelling van het fonds om te streven naar een nominaal pensioen, wordt koopkrachtbehoud beoogd, maar niet tegen elke prijs. Om deze doelstelling te realiseren heeft het fonds een toeslagenbeleid vastgesteld. Het toeslagenbeleid voldoet aan de wettelijke regels over het verlenen van toeslagen.

Voorwaardelijke toezegging

Het fonds heeft een voorwaardelijk toeslagbeleid, gebaseerd op de ambitie de pensioenen waardevast te houden. De daarbij gehanteerde maatstaf is de stijging van het CBS-consumentenprijsindexcijfer (CPI), alle bestedingen afgeleid, over de periode 1 oktober van het jaar t-2 tot 1 oktober van het jaar t-1.

Jaarlijks zal het bestuur beoordelen of en in hoeverre het verlenen van een toeslag mogelijk is. Het bestuur zal in zijn beoordeling onder meer betrekken:

- De financiële positie van het fonds en de eisen die de Pensioenwet daaraan stelt in het algemeen, én
- De beleidsdekkingsgraad van het fonds en de vrije reserve van het fonds in het bijzonder.

Voor de toe te kennen toeslag zal het bestuur de onderstaande leidraad hanteren. Het bestuur kan besluiten om van deze leidraad af te wijken.

- Als de beleidsdekkingsgraad lager is dan 110% worden er geen toeslagen verleend.
- Als de beleidsdekkingsgraad hoger of gelijk is aan de bovengrens, wordt de volledige toeslag verleend.

- Als de beleidsdekkingsgraad boven de 110% is, maar onder de bovengrens, dan wordt er toeslag verleend voor zover deze in de toekomst te realiseren is:
  1. Hiervoor is beschikbaar de ruimte tussen de beleidsdekkingsgraad en de ondergrens van 110%;
  2. Er wordt bepaald hoeveel dekkingsgraadpunten de beleidsdekkingsgraad zou dalen bij 1% toekomstige toeslagverlening waarbij voor de benodigde kosten voor toeslagverlening rekening wordt gehouden met het verwachte netto meetkundig rendement op zakelijke waarden;
  3. Vervolgens wordt de te verlenen toeslag als volgt bepaald: Uitkomst onder 1 gedeeld door de uitkomst onder 2 vermenigvuldigd met 1%.
  4. De onder 3 bepaalde toeslag wordt toegekend aan zowel actieve als niet-actieve deelnemers.

Per 30 september 2018 bedraagt de bovengrens 125,9%.

Als de beleidsdekkingsgraad hoger is dan de bovengrens, kan het bestuur besluiten tot het inhalen van gemiste indexaties of repareren van eerdere kortingen. De maximale termijn voor inhaalindexaties of reparatie van kortingen bedraagt 10 jaar. Voor toekenning van bovengenoemde incidentele toeslagen zal maximaal 20% van het vermogen boven de bovengrens worden aangewend. Wettelijk mag een pensioenfonds geen toeslag verlenen indien de beleidsdekkingsgraad onder de 110% ligt.

Besluitvorming bestuur

Een onderdeel van het toeslagenbeleid is dat het bestuur jaarlijks besluit of en in hoeverre de ingegane pensioenen en de opgebouwde pensioenaanspraken per 1 januari worden verhoogd door het verlenen van een toeslag. Het fonds verleent alleen een toeslag voor zover de beschikbare financiële middelen van het fonds dit naar het oordeel van het bestuur toelaten. Bij deze beoordeling houdt het bestuur rekening met het schriftelijk advies van de adviserend actuaris. Voor actieve deelnemers, pensioengerechtigden en gewezen deelnemers is deze verhoging maximaal gelijk aan de stijging van het consumentenprijsindexcijfer van het CBS. Het gaat om het consumentenprijsindexcijfer alle bestedingen afgeleid over de periode 1 oktober van het voorafgaande jaar tot 1 oktober van het huidige jaar. De toeslagen zijn voorwaardelijk en worden gefinancierd uit overrendementen. Het fonds vormt geen bestemmingsreserve voor toeslagen en berekent geen premie om de toeslagen te financieren.

Per 1 januari 2018 zijn de opgebouwde en ingegane pensioenen niet verhoogd. Door de financiële positie, de beleidsdekkingsgraad lag in 2018 onder de 110% heeft het bestuur moeten besluiten om per 1 januari 2019 wederom de opgebouwde en ingegane pensioenen niet te verhogen. In lijn met dit besluit is de pensioengrondslag van arbeidsongeschikte deelnemers ook niet verhoogd.

2.5 Kortingsbeleid

Indien de financiële situatie van het fonds niet verbetert, kan het fonds een aantal maatregelen treffen. Het fonds kan kiezen om geen toeslagverlening toe te kennen, het verhogen van de premie, het versoberen van de pensioenregeling en het aanpassen van of ingrijpen in het beleggingsbeleid. Als deze maatregelen niet voldoende zijn, heeft het fonds nog een uiterste maatregel. Deze uiterste maatregel is het korten van het pensioen. Dit betekent dat de opgebouwde pensioenaanspraken en pensioenrechten worden verlaagd met een bepaald percentage.

Zoals aangegeven kan het bestuur als noodmaatregel besluiten de opgebouwde pensioenaanspraken en pensioenrechten te verminderen. Deze situatie kan zich voordoen indien:

- Uit het herstelplan blijkt dat met inzet van overige financiële sturingsmiddelen herstel binnen de wettelijke termijnen niet mogelijk is. Vermindering van aanspraken zal dan in principe gespreid over de duur van het herstelplan plaatsvinden. Alleen de korting in het eerste jaar zal onvoorwaardelijk worden toegepast. Eventuele kortingen in latere jaren zullen alleen worden toegepast indien en voor zover dit noodzakelijk blijkt bij het in dat jaar op te stellen herstelplan.
- Er op zes achtereenvolgende (jaarlijkse) meetmomenten sprake is van een dekkingstekort, en tevens de actuele dekkingsgraad op dat moment lager is dan de vereiste minimale dekkingsgraad van het fonds genoodzaakt zal zijn de situatie van een dekkingstekort per direct op te heffen door het korten van de opgebouwde aanspraken en rechten. Deze korting is onvoorwaardelijk en zal ineens worden toegepast voor zover deze kleiner of gelijk is aan 5,0%. Bij een benodigde korting van hoger dan 5,0% zal deze evenredig over een zo kort mogelijke periode worden gespreid, zodanig dat de maximale jaarlijkse korting 5,0% is. Als de korting 25,0% of meer bedraagt, wordt deze over een periode van maximaal 5 jaar gespreid.

Het bestuur heeft gekozen voor een hersteltermijn van 10 jaar.

Ondanks de lage beleidsdekkingsgraad heeft het fonds de opgebouwde pensioenen en pensioenrechten in 2018 niet hoeven te verlagen.

Herstelplan 2018

Op 26 maart 2018 heeft het fonds een herstelplan ingediend bij DNB. DNB heeft op 18 mei 2018 schriftelijk laten weten dat zij instemmen met het herstelplan van het fonds.

Op basis van de gehanteerde veronderstellingen blijkt uit de verloop van het herstelplan dat de dekkingsgraad per einde 2024 gelijk is aan 114,7%. Dit is gelijk aan de vereiste dekkingsgraad van 114,7%. Daarmee werd gesteld dat het fonds op basis van het herstelplan tijdig uit een tekort zal geraken en hoeft het fonds geen voorwaardelijke korting toe te passen. Op basis van deze uitkomsten zag het bestuur geen directe aanleiding om het voorgenomen beleid aan te passen.

De ontwikkeling van dekkingsgraad is het afgelopen jaar achtergebleven bij de verwachtingen uit het herstelplan 2018. Het fonds is een jong fonds. Vanwege de lage gemiddelde leeftijd van de deelnemers heeft het fonds veel verplichtingen met een lange looptijd. Hierdoor is het fonds uiterst gevoelig voor de rente en met name de UFR, omdat deze elk jaar wordt aangepast op basis van de actuele rente.

Herstelplan 2019

De actuele dekkingsgraad per eind 2018 is 94,9%, volgens het herstelplan 2018 werd een actuele dekkingsgraad van 101,2% per einde 2018 verwacht. De beleidsdekkingsgraad per 31 december 2018 is 98,3%. Omdat dit lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen van 104,1%, heeft het fonds op 25 maart 2019 een nieuw herstelplan ingediend. Het herstelplan 2019 toont aan dat het fonds naar verwachting eind 2028 uit herstel komt, met een beleidsdekkingsgraad van 115,0%. Dit is boven de vereiste dekkingsgraad van 114,2%. DNB heeft op 23 mei 2019 schriftelijk laten weten dat zij instemmen met het herstelplan van het fonds.

Mogelijke korting

Er zijn twee situaties waardoor het fonds een korting zou moeten doorvoeren. Hieronder treft u een toelichting.

Dekkingsgraad is onder de kritieke dekkingsgraad

Op basis van de uitkomsten van de actualisatie van het herstelplan hoeft het pensioenfonds in 2019 geen korting door te voeren. Per einde 2020 is zowel de verwachte beleidsdekkingsgraad als de actuele dekkingsgraad volgens het herstelplan onder de minimaal vereiste dekkingsgraad. De kritieke dekkingsgraad is de dekkingsgraad waaronder het fonds zou moeten korten op basis van het herstelplan. Ondanks het feit dat het VEV is gedaald van 114,7% naar 114,2% is de kritieke dekkingsgraad toch gestegen van 92,6% naar 93,1%. Dit wordt voor het grootste deel verklaard door de gedaalde rente. Indien de actuele dekkingsgraad per eind 2019 lager is dan 93,1% zal begin 2020 naar verwachting een korting doorgevoerd moeten worden. Deze kan gespreid worden over 10 jaar waarbij alleen de korting in het eerste jaar onvoorwaardelijk is.

Dekkingstekort

Sinds 2015 ligt de beleidsdekkingsgraad onder de minimale vereiste dekkingsgraad van 104,1%. Indien het fonds tot en met 31 december 2020 op ieder jaareinde een beleidsdekkingsgraad heeft lager dan het de minimaal vereiste dekkingsgraad, moet het fonds een korting doorvoeren om de dekkingsgraad tot het niveau van het minimaal vereist eigen vermogen. Op basis van het herstelplan wordt per 31 december 2020 een beleidsdekkingsgraad van 98,7% en een actuele dekkingsgraad van 99,9% bereikt.

2.6 Uitvoeringsbeleid

Eén van de taken van het fonds is het uitvoeren van de pensioenregeling. Om invulling te geven aan deze taak heeft het fonds een pensioenreglement opgesteld. De uitvoering van het pensioenreglement is uitbesteed aan TKP. In deze paragraaf wordt ingegaan op de kosten van de uitvoering, de klachten- en geschillenregeling, de incidentenregeling en het communicatiebeleid.

Jaarlijks voert het fonds een evaluatie met de pensioenuitvoerder. Uit de evaluatie over 2018 blijkt dat het fonds tevreden is over de uitvoering van het pensioenreglement door TKP.

2.6.1 Kosten uitvoering pensioenbeheer

Het bestuur maakt voor de uitvoering van de regeling diverse kosten. De kosten van pensioenbeheer (inclusief bestuursondersteuning) bedragen voor 2018 € 3.350 duizend.

Het bedrag aan uitvoeringskosten voor het pensioenbeheer bestaat uit.

	2018	2017
Bestuurskosten	417	475
Administratiekostenvergoeding TKP	1.784	1.667
Accountantskosten	42	20
Kosten actuaris (advies en certificering)	136	202
Contributies en bijdragen	101	85
Juridisch en overig advies	85	45
Project- en advieskosten bestuur	104	8
Kosten bestuursbureau (vast)	545	519
Kosten bestuursbureau (variabel)	18	49
Overige	118	166
Totaal	3.350	3.236
<i>Totaal exclusief btw (-21%)⁴</i>	<i>2.769</i>	<i>2.674</i>
Aantal deelnemers/pensioengerechtigden	21.649	21.025
Kosten per deelnemer/pensioengerechtigde	155	153
Aantal actieve en gewezen deelnemers	90.580	84.225
Kosten berekend over alle deelnemers	37	38

Hieronder een korte toelichting van bovenstaande kosten. De ontwikkeling van de pensioenuitvoeringskosten worden in jaarrekening in hoofdstuk 9 nader toegelicht.

Kosten per deelnemer/pensioengerechtigde en kosten berekend over alle deelnemers

De totale kosten zijn ten opzichte van 2017 gestegen met € 114 duizend. Deze stijging komt met name door een hogere vergoeding voor TKP (in het contract met TKP is een kostenstaffel opgenomen die afhankelijk is van het aantal deelnemers), advieskosten (vanwege extra adviesopdrachten op het terrein van AVG en IORP II) en kosten Bestuursbureau. Daarentegen zijn de reguliere bestuurskosten, de communicatie kosten (onder 'Overige kosten) en de kosten van de actuaris gedaald. Door de stijging van de kosten op totaalniveau, zijn de kosten per deelnemer/pensioengerechtigde licht gestegen in vergelijking met afgelopen jaar. In de kosten per deelnemer zijn de kosten die gemaakt worden in zake vermogensbeheer buiten beschouwing gelaten. Dit geldt tevens voor kosten die gemaakt zijn door het bestuursbureau op dit vlak.

Kosten bestuur

De kosten bestuur hebben betrekking op de vergoedingen voor de werkzaamheden verband houdend met de bestuursorganen. De vergoedingen bestaan uit een vaste vergoeding, een vergoeding van reis- en verblijfkosten, opleidingskosten, overige kosten bestuur en overige bestuurskosten 2018. Hierin zijn ook opgenomen de kosten voor de werkzaamheden van de Raad van Toezicht en het Verantwoordingsorgaan.

Administratiekostenvergoeding

De kosten die pensioenuitvoerder TKP op jaarbasis in rekening brengt voor de vooraf afgestemde activiteiten en eventueel meerwerk worden onder deze post gerapporteerd. In het voorjaar van 2019 zal de definitieve afrekening van de fee TKP over 2018 plaatsvinden.

⁴ Vanwege het vervallen van de koepelvrijstelling per 1 januari 2015, is het fonds verplicht btw te betalen over de uitvoeringskosten: over 2018 was dit 581

Kosten accountant en actuaris

Deze kosten hebben betrekking op alle kosten die gemaakt zijn in het kader van de certificering en advisering, door Willis Towers Watson. Daarnaast betreft dit de kosten van de certificering van het jaarwerk door Mazars. In 2016 zijn deze kosten te hoog in geschat, wat leidt tot een vrijval van € 20 duizend en een lagere realisatie in 2017 t.o.v. 2018.

Contributies en bijdragen

De kosten voor contributies hebben betrekking op de bijdrage vanuit het fonds aan DNB (€ 46 duizend), AFM (€ 12 duizend), het Nationaal Pensioenregister (€ 9 duizend), de Pensioenfederatie (€ 32 duizend) en een overige contributie (€ 2 duizend).

Advieskosten bestuur

De Advieskosten bestuur hebben betrekking op de advisering door Montae.

Kosten bestuursbureau

Deze kosten zijn onder te verdelen in 2 componenten. Het betreft vaste kosten van € 545 duizend, deze zijn ten opzichte van 2017 gestegen vanwege een uitbreiding van de werkzaamheden binnen het vaste contract vanaf 1 mei 2017. Daarnaast is er sprake van variabele kosten van € 49 duizend.

Overige kosten

Onder de Overige kosten vallen de communicatiekosten en de overige beheerskosten. De communicatiekosten zijn ten opzichte van 2017 gedaald met € 51 duizend. Daarnaast is er nog een bedrag opgenomen aan bank en -incassokosten (€ 24 duizend) en een vrijval in de overige beheerskosten (-€ 5 duizend).

2.6.2 Kosten uitvoering vermogensbeheer

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de directe en de indirecte vermogensbeheerkosten gedurende 2018. De indirecte vermogensbeheerkosten zijn verrekend met het rendement en bestaan uit beheerskosten en transactiekosten.

Indirecte beheerskosten worden berekend op basis van de TER van de beleggingsfondsen. Indien deze TER niet beschikbaar is wordt voor een aantal beleggingscategorieën gebruik gemaakt van het schattingsmodel van de Pensioenfederatie.

Transactiekosten binnen beleggingsfondsen worden overeenkomstig de aanbeveling van de Pensioenfederatie geïndiceerd door de in- en uitstapkosten. De transactiekosten voor bonds en rentederivaten en FX forward worden ook berekend op basis van de spreads opgegeven door de Pensioenfederatie.

De directe vermogensbeheerkosten zijn daadwerkelijk afgerekend en verwerkt in de administratie bij TKP Pensioen B.V.

x € 1000

Kosten per beleggingscategorie	Beheerkosten	Transactiekosten	Totaal
Aandelen	181		181
Vastrentende waarden	243	59	303
Overige beleggingen	152		152
Totaal kosten toe te wijzen aan categorieën exclusief overlay	576	59	636
Kosten currency overlay beleggingen	0	40	40
Totaal kosten toe te wijzen aan categorieën inclusief overlay	576	99	676
<i>Directe vermogensbeheerkosten</i>			
BlackRock	232		232
Custodian Kasbank	341		341
Cardano	557		557
Overige kosten	0		0
Totaal	1.130		1.130
Totaal kosten vermogensbeheer kostentransparantie	1.706	99	1.805

Ontwikkeling kosten vermogensbeheer

x € 1.000		Gemiddeld belegd vermogen	Kosten vermogensbeheer	Transactiekosten
2018	Totaal	708.783	1.706	99
	% gem. belegd vermogen		0,24%	0,01%
2017	Totaal	660.438	1.610	640
	% gem. belegd vermogen		0,24%	0,10%
2016	Totaal	624.785	1.678	697
	% gem. belegd vermogen		0,27%	0,11%
2015	Totaal	579.049	1.767	316
	% gem. belegd vermogen		0,31%	0,05%
2014	Totaal	457.283	1.062	20
	% gem. belegd vermogen		0,23%	0,00%

De vermogensbeheerskosten zijn op totaalniveau gedaald, dit wordt met name veroorzaakt door de veel lagere transactiekosten echter doordat het gemiddeld belegd vermogen flink is gestegen, is het gemiddelde gedaald. Het percentage transactiekosten is iets gedaald ten opzichte van 2017.

2.6.3 Incidentenregeling

Het fonds beschikt over een incidentenregeling. Een incident is een gedraging of gebeurtenis die een ernstig gevaar vormt voor de integere uitvoering van het bedrijf van het fonds. Het bestuur is niet bekend met (vermoedens van) incidenten die zich in 2018 hebben voorgedaan. Tevens is het bestuur niet bekend met (vermoedens van) incidenten die zich bij haar uitbestedingsrelaties, adviseurs en/of de waarmede accountants en certificerende actuaris hebben voorgedaan.

Aantal klachten en geschillen

	2018	2017	2016	2015	2014
Aantal klachten / geschillen	5	12	28	59	46

Van het totaal aantal klachten of bezwaren dat is ontvangen in 2018, zijn er 4 afkomstig van deelnemers en 1 van de werkgevers.

2.6.4 Communicatiebeleid

Communicatie 2018: zichtbaar zijn binnen sector

In 2018 is de focus van de communicatie-activiteiten met name gericht op het zichtbaarder zijn binnen de sector, zoals dat is verwoord in het ondernemingsplan en het Programma #GastVrij Pensioenfonds. In 2018 zijn er verschillende activiteiten, waaronder diverse events en bijeenkomsten, ondernomen die hieraan hebben bijgedragen.

Events en bijeenkomsten

In mei, vlak na de opening van het nieuwe vakantieoord, bracht Pensioenfonds Recreatie een bezoek aan het nieuwe Safari Resort Beekse Bergen. De nieuwe deelnemers van het Pensioenfonds Recreatie zijn toen persoonlijk welkom geheten bij het fonds.

In juni bracht Pensioenfonds Recreatie een bezoek aan de Vakdag 'Het vakantieoord van de toekomst'. Het pensioenfonds was daar letterlijk zichtbaar door uitingen (banners, polo's en chocoladerepen) die speciaal voor deze dag zijn ontworpen. Eind september ontvingen alle werkgevers een uitnodiging voor het werkgevers-evenement op 1 november bij Beekse Bergen. Tijdens dit succesvolle event 'Gastvrij pensioen' werden door 2 aangesloten werkgevers presentaties gegeven over gastvrijheid. Ook werd een pensioenquiz georganiseerd en gingen werkgevers in gesprek met het bestuur van het pensioenfonds.

1 november was het pensioenfonds ook aanwezig bij 'De Dag van de Recreatie' in Center Parcs De Eemhof, georganiseerd door FNV Recreatie.

Eind november stond het pensioenfonds drie dagen lang op de Recreatie Vakbeurs in Hardenberg om in gesprek te gaan met werkgevers en deelnemers. Het thema van dit jaar was een blik in de toekomst van recreatie.

Andere activiteiten rondom zichtbaarheid

In de video 'Ons verhaal' wordt uitgelegd waarom de recreatiesector een eigen pensioenfonds heeft. De video is opgenomen bij Recreatiepark TerSpegelt. Op de website van het pensioenfonds is de video gepubliceerd op een speciale themapagina. Ook is er een LinkedIn-bedrijfspagina voor het pensioenfonds ontwikkeld.

Reguliere (aanvullende en wettelijke) communicatie

Net als in voorgaande jaren heeft het fonds in 2018 deelnemers en werkgevers geïnformeerd door middel van de reguliere (aanvullende en wettelijke) communicatie uitingen uit het communicatiejaarplan. Hieronder wordt een opsomming gegeven van zowel de aanvullende als wettelijke communicatie.

Aanvullende communicatie

- 1-meting: op basis van de resultaten van dit onderzoek zijn de doelstellingen uit het communicatieplan herijkt.
- Gedrukte en digitale nieuwsbrief deelnemers en pensioengerechtigden: alle actieve deelnemers en pensioengerechtigden hebben in 2018 twee keer een nieuwsbrief ontvangen over diverse onderwerpen. Terugkerende items waren de financiële situatie en de oproep tot digitale communicatie.
- Digitale nieuwsbrief werkgevers: alle werkgevers hebben in 2018 in totaal vier keer een digitale mailing ontvangen over actuele onderwerpen.
- Digitale mailing life-events: deelnemers zijn door middel van een gesegmenteerde digitale mailing geïnformeerd over de onderwerpen pensioenbewustzijn, scheiden en pensioenkeuzes.

Wettelijke communicatie

- Diverse procesbrieven: in 2018 zijn alle deelnemers en werkgevers doorlopend geïnformeerd door middel van diverse wettelijk voorgeschreven procesbrieven (stop- en startbrief, aansluitingsbrief, pensioneringsbrief, etc.).
- Website: op de website zijn verschillende nieuwsberichten gepubliceerd. Begin 2018 is de site volledig geactualiseerd op basis van de nieuwe rekenwaarden. Gedurende het jaar zijn er diverse (inhoudelijke) aanpassingen doorgevoerd.
- Uniform pensioenoverzicht deelnemers en pensioengerechtigden: alle deelnemers en pensioengerechtigden hebben het uniform pensioenoverzicht ontvangen.
- Uitkeringsmailing: alle pensioengerechtigden hebben begin 2018 een overzicht van hun pensioenuitkering ontvangen.

2.7 Actuariële analyse

	2018	2017	2016	2015	2014
	EUR	EUR	EUR	EUR	EUR
Premieresultaat					
Premiebijdragen	47.209	43.973	40.485	38.471	36.216
Pensioenopbouw	- 42.959	- 42.105	- 33.196	- 28.536	- 24.474
Overige mutaties technische voorziening	- 1.618	- 1.393	- 1.341	- 830	- 1.149
Pensioenuitvoeringskosten*	- 4.452	- 4.353	- 4.102	- 4.295	- 3.734
	-1.820	-3.878	1.846	4.810	6.859
Interestresultaat					
Beleggingsresultaten	4.008	-465	67.565	-8.954	114.526
Rentetoevoeging technische voorziening	-1.883	1.520	353	- 900	- 1.451
Wijziging markttrente	-45.226	10.216	-78.228	-54.653	-101.220
	-39.335	11.271	-10.310	-64.507	11.855
Overige resultaten					
Resultaat op waardeoverdrachten	-	2	-35	44	- 29
Resultaat op kanssystemen (overige wijzigingen)	-1.289	-1.598	-2.984	-5.181	302
Resultaat op uitkeringen	136	179	233	97	3
Indexering en overige toeslagen	-	-	-	-	-
Wijziging overige actuariële uitgangspunten	10.797	-	5.758	202	2.579
Overige baten	20	11	639	94	-
Overige lasten	74	-79	-	-392	-311
	9.738	-1.485	3.813	-5.136	2.544
Totaal saldo van baten en lasten	-31.417	5.906	-4.853	-64.833	21.258

* Zie voor een uitsplitsing de tabel in paragraaf 2.6.1, inclusief de toelichting.

De verschillende actuariële resultaten worden in hoofdstuk 9 nader toegelicht. Voor het oordeel van de actuaris wordt verwezen naar de actuariële verklaring.

3 Bestuursbeleid

Het bestuur bepaalt het beleid van het pensioenfonds, en voert dit beleid ook uit. Het bestuur van het pensioenfonds bestaat uit vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers in de recreatiebranche. Het bestuur bestuurt op basis van de regels voor governance en medezeggenschap die onder andere zijn vastgelegd in de Wet versterking bestuur pensioenfondsen. Daarnaast is de Code Pensioenfondsen per 1 juli 2014 wettelijk verankerd. Het bestuur hanteert de Code en legt uit waar het van de code afwijkt. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het bestuursbeleid en legt het bestuur verantwoording af over het gehanteerde beleid.

3.1 Zelfevaluatie en geschiktheid

Bij zelfevaluatie gaat het om het functioneren van het bestuur als geheel en van de individuele bestuursleden afzonderlijk. Doel van de zelfevaluatie is de kwaliteit van het bestuur in stand te houden en/of te verbeteren. Op 24 januari 2019 heeft een collectieve zelfevaluatie plaatsgevonden. De volgende thema's zijn besproken: feedback-model, het besluitvormingsmodel (BOB-model) en de reflectie op governance van het fonds.

Daarnaast zijn functioneringsgesprekken gevoerd tussen de leden van het bestuur en de voorzitter van het fonds.

Het bestuur concludeert dat de gehouden individuele functioneringsgesprekken en de collectieve zelfevaluatie zinvol zijn geweest. Er zijn goede suggesties naar voren gekomen die het bestuur in 2019 gaat oppakken. Het bestuur is van mening dat de kwaliteit van het bestuur goed is.

Het fonds beschikt over een geschiktheidsplan waarin is vastgelegd over welke deskundigheid de individuele bestuursleden en het bestuur als geheel (moeten) beschikken en op welke wijze de deskundigheid wordt bevorderd. Hierbij zijn de uitgangspunten van de Beleidsregel geschiktheid, de Handreiking geschikt pensioenfondsbestuur van de Pensioenfederatie en de visie en uitgangspunten van het bestuur leidend geweest. Uitgangspunt is dat de bestuursleden over voldoende kennis, inzicht en oordeelsvorming beschikken om hun taken te volbrengen. Ook is er aandacht voor de competenties van de individuele bestuursleden en het bestuur als geheel. In het geschiktheidsplan worden de actuele en geambieerde geschiktheidsniveaus beschreven.

Een opleidingsplan en opleidingsregister maken ook deel uit van het geschiktheidsplan. De wereld verandert immers en de aanwezige deskundigheid moet op niveau worden gehouden.

Daarom volgen de bestuursleden specifieke pensioenopleidingen en wonen bestuursleden geregeld themabijeenkomsten van de Pensioenfederatie, DNB, de Autoriteit Financiële Markten (AFM) en andere partijen bij. Tijdens de bestuursvergaderingen wordt de opgedane kennis en informatie-uitwisseling met collegae pensioenfondsbestuurders gedeeld.

In 2018 heeft het bestuur op individueel en collectief niveau diverse opleidingen gevolgd. Voor 2018 is bepaald dat tijdens de collectieve opleidingen in ieder geval aandacht wordt besteed aan vermogensbeheer en risicomanagement. In 2018 hebben verschillende beleidsdagen plaatsgevonden met de onderwerpen vermogensbeheer (Asset Backed Securities) en risicomanagement.

Om de kwaliteit van zijn functioneren te kunnen waarborgen werkt het fonds met functieprofielen voor bestuursleden, leden van de raad van toezicht, de voorzitter van de raad van toezicht en leden van het verantwoordingsorgaan. De functieprofielen worden per vacature specifiek ingevuld op basis van de op dat moment benodigde competenties en complementariteit. Deze profielen wordt verstrekt aan de voordragende en benoemende organisaties en dienen als leidraad bij de voordracht en benoeming van nieuwe bestuursleden. Potentiële kandidaten kunnen zich op basis van het functieprofiel vooraf een volledig beeld vormen van de functie, de gevraagde inzet en deskundigheid, functie-eisen en verantwoordelijkheden. In 2018 hebben er geen herbenoemingen plaatsgevonden. Wel heeft het bestuur in 2018 twee bestuursleden benoemd. In 2019 heeft het bestuur een lid van het dagelijks bestuur benoemd. Meer informatie is te vinden in bijlage 1 van dit bestuursverslag.

3.2 Compliance

Onder compliance wordt het geheel van maatregelen verstaan dat zich richt op de implementatie, handhaving en naleving van externe wet- en regelgeving, alsmede op interne procedures en gedragsregels om te voorkomen dat de reputatie en de integriteit van het fonds wordt aangetast. Het bestuur is niet bekend met overtredingen van wet- en regelgeving.

Het fonds hecht belang aan een deugdelijk fondsbestuur en een goede naleving van interne en externe regels. Het fonds ziet compliance als een onmisbare schakel in de missie om de belangen van deelnemers optimaal te behartigen.

Gedragscode

Het fonds heeft een gedragscode die wordt nageleefd door de leden van het bestuur, de raad van toezicht, het verantwoordingsorgaan, de toevoorders en andere aan het fonds verbonden personen. Doel van deze gedragscode is het stellen van regels en richtlijnen teneinde belangenconflicten tussen het fonds en betrokkenen in privé te voorkomen. Daarnaast staat in de gedragscode hoe moet worden omgegaan met vertrouwelijke informatie van het fonds. De gedragscode bevordert de transparantie en zorgt ervoor dat alle betrokkenen, ook voor hun eigen bescherming, duidelijk weten wat wel en niet geoorloofd is. Elke betrokkene verklaart schriftelijk de gedragscode te zullen naleven. De gedragscode van het fonds is in lijn met de modelgedragscode van de Pensioenfederatie.

In 2018 is bij de evaluatie van de uitbestedingspartijen is aan de uitbestedingspartijen gevraagd te verklaren dat de gedragscode van de betreffende uitbestedingspartij minimaal gelijkwaardig is aan het fonds. De conclusie is dat alle uitbestedingspartijen een gedragscode hanteren die minimaal gelijkwaardig is aan het fonds.

Compliance officer

Op grond van de Pensioenwet en de Wet op het financieel toezicht dient het fonds een beheerste en integere bedrijfsvoering te waarborgen en een compliance officer aan te wijzen. De compliance officer is belast met het toezicht op de naleving van deze wetten als ook de interne procedures en gedragsregels zoals de gedragscode van het fonds. De compliance officer heeft in 2019 de naleving van de gedragscode over 2018 door de verbonden personen beoordeeld en gerapporteerd aan het bestuur. De compliance-werkzaamheden worden uitgevoerd door Holland Van Gijzen Advocaten en Notarissen LLP.

Het bestuur legt over compliance elk jaar verantwoording af aan alle betrokkenen door middel van dit jaarverslag.

De compliance officer geeft in het rapport over 2018 aan dat de gedragscode op bijna alle onderdelen is nageleefd. Een voormalig bestuurslid heeft na het niet langer verbonden zijn aan het pensioenfonds aangegeven geen nalevingsverklaring te willen ondertekenen. Daarnaast heeft de compliance officer een melding ontvangen van het schenden van integriteitsnormen en het onheus bejegenen door het dagelijks bestuur. De compliance officer heeft de melding onderzocht en aangegeven dat de melding niet gezien kan worden als incident. De compliance officer heeft aangegeven dat het bestuur op de juiste wijze heeft gehandeld. Desalniettemin heeft het bestuur DNB geïnformeerd over de melding. Meer informatie over het rapport van de compliance officer is te lezen in hoofdstuk 6.

Implementatie AVG

Het bestuur en de uitbestedingspartijen van het pensioenfonds zijn in de eerste helft van 2018 intensief bezig geweest met de implementatie van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG). Deze wetgeving is in de plaats gekomen van de Wet bescherming persoonsgegevens en is in werking getreden op 25 mei 2018. De AVG bevat scherpere regels voor het opslaan, gebruiken en verwerken van persoonsgegevens. Met de nieuwe wet wordt de privacy nog beter beschermd.

De invoering van de AVG heeft er onder andere toe geleid dat het fonds expliciet een privacy beleid en archiefbeleid heeft vastgesteld, een verwerkingsregister heeft en een datalekkenregister bijhoudt. Met de uitbestedingspartijen die persoonsgegevens van het pensioenfonds verwerken zijn verwerkersovereenkomsten gesloten.

Implementatie IORP II

De Implementatiewet van de IORPII-richtlijn is op 13 januari 2019 in werking getreden. Het doel van de IORP II-richtlijn is het bevorderen van de verdere ontwikkeling van pensioenen in de Europese Unie. De wet bevat bepalingen over informatieverstrekking en transparantie, sleutelfuncties (risicobeheer, actuariële functie en interne audit), een eigenrisicobeoordeling, uitbesteding, beloningsbeleid, ESG-aspecten, stresstest, de bewaarfunctie, internationale collectieve waardeoverdracht en bevoegdheden van en samenwerking tussen toezichthouders.

Het bestuur heeft vastgesteld dat de bepaling over de aanstelling van sleutelfunctiehouders en –vervullers een grote impact betekent voor het fonds. Het bestuur heeft zich hier in 2018 over gebogen en is hierbij begeleid door de onafhankelijk risicomanager van het fonds. Over de door het bestuur vastgestelde invulling is gesproken met DNB. Het bestuur heeft het volgende besloten:

Actuariële functie

Het houderschap en de vervulling van de actuariële functie wordt voor het jaar 2019 belegd bij de certificerend actuaaris. Deze invulling vereist geen extra (actuariële) deskundigheid in het bestuur. Bovendien zijn de werkzaamheden van de certificerend actuaaris en de (nieuwe) actuariële sleutelfunctie grotendeels overlappend. De verwachting is dat deze invulling daarmee het meest (kosten)efficiënt is.

Risicobeheer functie

Het houderschap van de sleutelfunctie risicobeheer wordt belegd bij een bestuurslid. De vervulling van de sleutelfunctie risicobeheer wordt belegd bij Montae.

Risicobeheer is een rol in het bestuurlijke proces. Door het houderschap in het bestuur te beleggen wordt expliciet invulling gegeven aan de toetsing van besluiten aan de risicokaders van het fonds. Hierdoor is geborgd dat de houder optimaal geïnformeerd is.

Interne Auditfunctie

Het houderschap van de sleutelfunctie interne audit wordt belegd bij een bestuurslid. De vervulling van de sleutelfunctie interne audit wordt belegd bij KPMG.

Ook interne audit is een rol in het bestuurlijke proces en daarom ligt het niet voor de hand het houderschap uit te besteden. Het bestuur blijft hiermee voor wat betreft de audit werkzaamheden de regie voeren en bepaalt de focus voor de processen die bekeken worden.

Geschiktheidseisen risicobeheer en interne audit

De sleutelhouders risicobeheer en interne audit dienen binnen de door DNB uitgestelde termijn te voldoen aan de geschiktheidseisen en te beschikken over de benodigde kennis en ervaring alsmede te voldoen aan de betrouwbaarheidseisen. Voor Pensioenfonds Recreatie zal de toetsing tot 1 september 2020 kunnen worden uitgesteld.

Implementatie Wet waardeoverdracht klein pensioen

Per 1 januari 2019 is de Wet waardeoverdracht klein pensioen ingegaan. Deze wet maakt automatische waardeoverdracht van kleine pensioenen naar de nieuwe pensioenuitvoerder van de deelnemer mogelijk. Hele kleine pensioenen (maximaal € 2 bruto per jaar) die ontstaan vanaf 2019 vervallen automatisch. Het bestuur heeft in 2018 vanwege de nieuwe wetgeving de volgende besluiten genomen, die vanaf 2019 ingaan:

Vervallen kleine pensioenen

Kleine pensioenen (maximaal € 2 bruto per jaar) die zijn ontstaan vóór 1 januari 2019 komen te vervallen tenzij de betreffende gewezen deelnemer vóór 1 januari 2019 zich heeft gemeld bij het pensioenfonds. De waarde van deze vervallen pensioenen is toegewezen aan de algemene middelen van het fonds. Het bestuur heeft bij dit besluit het belang dat de gewezen deelnemer heeft bij het behoud van het kleine pensioen afgewogen tegen de kosten van het administreren van en communiceren over de aanspraak. Die kosten zouden (direct dan wel indirect) worden gedragen door alle belanghebbenden.

Automatische waardeoverdracht klein pensioen

Het fonds gaat vanaf 1 januari 2019 automatische uitgaande waardeoverdrachten van kleine pensioenen uitvoeren. Indien de hoogte van het opgebouwde pensioen tussen de € 2 en € 484,09 bruto per jaar bedraagt, wordt het pensioen automatisch overgedragen naar het nieuwe pensioenfonds. Dit geldt voor de kleine pensioenen die op of na 1 januari 2018 zijn ontstaan. Het bestuur heeft dit besluit genomen, omdat de kans op een periodieke uitkering vanaf pensioendatum, en daarmee het behoud van de pensioenbestemming, groter is wanneer kleine pensioenen worden samengevoegd. Ook is gekeken naar

de kosten van een automatische uitgaande waardeoverdracht in vergelijking met de kosten die worden gemaakt wanneer het kleine pensioen niet wordt overgedragen.

Het fonds heeft nog geen besluit genomen over de kleine pensioenen die zijn ontstaan vóór 1 januari 2018. Nadat de kosten hiervoor inzichtelijk zijn gemaakt, zal het bestuur hier in 2019 een besluit over nemen.

3.3 Principes voor beheerst beloningsbeleid

Het fonds onderschrijft de Principes voor beheerst beloningsbeleid.

Het doel van deze Principes is 'perverse beloningsprikkels' bij financiële ondernemingen en pensioenfondsen tegen te gaan. De bestuursleden ontvangen voor de reguliere werkzaamheden een vaste vergoeding op jaarbasis op basis van 1 dag beschikbaarheid per week. De richtlijnen van de Pensioenfederatie zijn betrokken bij het vaststellen van de hoogte van de vergoeding. De voorzitter en plaatsvervangend voorzitter ontvangen een hogere vergoeding vanwege een beschikbaarheid van 2,5 respectievelijk 1,75 dag per week. Voor incidentele werkzaamheden ontvangen de bestuursleden een incidentele vergoeding welke voldoet aan de SER-normen. Bestuursleden hebben alleen recht op een incidentele vergoeding indien dit is goedgekeurd door de raad van toezicht. De leden van de raad van toezicht van het fonds ontvangen een vaste jaarlijkse vergoeding. De leden van het verantwoordingsorgaan ontvangen een vacatievergoeding per vergadering. De uitwerking van het beloningsbeleid is op 13 december 2018 geactualiseerd.

Door de invoering van IORP II is het beloningsbeleid op 31 januari 2019 geactualiseerd.

De Principes voor beheerst beloningsbeleid hebben voor het fonds zelf weinig gevolgen. Beheerst belonen is ook onderdeel van het uitbestedingsbeleid van het fonds. Het fonds wendt haar invloed aan om ook van haar dienstverleners gedaan te krijgen dat zij de Principes naleven. Het fonds wijst partijen waaraan werkzaamheden zijn uitbesteed op de Principes en verzoekt hen zich hieraan te houden. Bij het aangaan van nieuwe uitbestedingsrelaties wordt op dit punt vooraf getoetst. De uitgangspunten en de beloningen zijn tevens opgenomen in de ABTN van het fonds.

3.4 Code Pensioenfondsen

De Code Pensioenfondsen werkt volgens het 'pas toe of leg uit'-principe. Het fonds heeft bij de implementatie van de Wet versterking bestuur pensioenfondsen de Code Pensioenfondsen meegenomen bij haar besluitvorming en volgt de principes van de Code.

De Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid hebben de Code Pensioenfondsen in 2018 geactualiseerd. De Code is allereerst compacter vormgegeven. Daarnaast zijn de normen logisch gerubriceerd naar acht thema's.

Het bestuur heeft op enkele punten besloten af te wijken van de Code. Wij lichten dit hieronder toe.

Thema kwaliteit nastreven

- De Code kent als belangrijk principe bij besluitvorming dat elk bestuurslid stemrecht heeft. Dit is bij het fonds eveneens het geval. Nu de werkgeversgeleding sinds 1 juli 2014 drie leden kent en de geleding van werknemers/pensioengerechtigden vier leden heeft, ontstond behoefte aan een 'gewogen stemverhouding' om recht te blijven doen aan het uitgangspunt van paritair samengesteld bestuur. Door de gewogen stemverhouding hebben de werkgeversleden evenveel 'stemkracht' als de bestuursleden die de werknemers/pensioengerechtigden vertegenwoordigen. Deze gewogen stemverhouding is voorgelegd aan DNB. DNB heeft aangegeven akkoord te zijn met de gewogen stemverhouding van het fonds omdat er sprake is van uitzonderlijke samenstelling van het bestuur (op basis van het deelnemersbestand).

Thema zorgvuldig benoemen

- De Code heeft als norm dat de maximale zittingsduur van een bestuurslid 12 jaar is. Het bestuur van het fonds is het niet eens met de Code als het gaat om het aanbrengen van dit maximum. Bij een herbenoeming van bestuursleden spelen naast continuïteit, zeer nadrukkelijk, bewaking van kennis en kunde en ervaring in de sector binnen het team een belangrijke rol. Het toepassen van een maximum wordt als niet passend ervaren. Het fonds kent daarom voor bestuursleden een zittingstermijn van vier jaar en zijn onbeperkt herbenoembaar. Elke herbenoeming vergt een weloverwogen besluit. Hierbij wordt meegewogen de bestuurlijke continuïteit, het functioneren van het bestuurslid en de betrokkenheid bij en kennis van de verschillende (deel)sectoren en bestuurlijke ervaring.
- Volgens de Code zou benoeming van leden van de raad van toezicht moeten plaatsvinden na een bindende voordracht door het verantwoordingsorgaan. Het bestuur heeft ervoor gekozen dat het verantwoordingsorgaan een adviesrecht heeft bij benoemingen van de leden van de raad van toezicht en daarmee ook bij een eventueel ontslag van leden van de raad van toezicht. Het bestuur is van mening dat een adviesrecht beter aansluit bij de andere (advies)bevoegdheden van het verantwoordingsorgaan. Bovendien vraagt het werven en selecteren van kandidaten voor de raad van toezicht een bepaalde setting waarvoor het verantwoordingsorgaan niet is ingericht. Dit is in 2015 besproken met het verantwoordingsorgaan en het verantwoordingsorgaan deelt de visie van het bestuur.
- Volgens de Code benoemt het bestuur een lid van het verantwoordingsorgaan. Dit strookt echter niet met hetgeen hierover is vastgelegd in de Pensioenwet. Op grond van de Pensioenwet is benoeming, voor zover er geen verkiezingen zijn gehouden, voorbehouden aan de verenigingen. In de statuten van het pensioenfonds is vastgelegd dat leden van het verantwoordingsorgaan worden benoemd door de werkgevers- en werknemersverenigingen. Aangezien de Pensioenwet voorrang heeft op de Code Pensioenfonds heeft het bestuur besloten deze bepaling ongewijzigd te laten.

Vooralsnog ziet het bestuur geen aanleiding om bovenstaande zienswijzen aan te passen.

3.5 Diversiteitsbeleid

De diversiteitsdoelstellingen voor 2018 zijn als volgt:

Bestuur	<ul style="list-style-type: none"> ■ minimaal 1 man, minimaal 1 vrouw ■ minimaal 1 lid boven en 1 lid onder de 40 jaar
Verantwoordingsorgaan	<ul style="list-style-type: none"> ■ minimaal 1 man, minimaal 1 vrouw ■ minimaal 1 lid boven en 1 lid onder de 40 jaar
Raad van Toezicht	<ul style="list-style-type: none"> ■ minimaal 1 man, minimaal 1 vrouw

Deze doelstellingen zijn vastgelegd in het geschiktheidsplan en de ABTN van het fonds.

De Code Pensioenfonds stelt kwantitatieve normen aan de samenstelling van het bestuur en het verantwoordingsorgaan. In elk orgaan moeten zowel mannen als vrouwen plaats hebben, en zowel personen onder als boven de 40 jaar. Door het benoemen van een nieuw bestuurslid in 2018 kent het bestuur vanaf 12 april 2018 een vrouwelijk bestuurslid die jonger is dan 40 jaar. Het bestuur voldoet hierdoor aan de diversiteitsdoelstelling van het bestuur van het pensioenfonds. In 2019 heeft het bestuur besloten een aspirant-bestuurder te benoemen namens de werkgevers. Deze aspirant-bestuurder is 29 jaar en daarmee jonger dan 40 jaar.

Het bestuur betreft de diversiteitsdiscussie breder dan alleen de fondsorganen. Zo weegt het bestuur ook de diversiteit van adviseurs en fondsondersteuners die intensief en nauw bij het bestuur betrokken zijn. De ondersteuner vanuit het bestuursbureau, de risicomanager en het externe lid van de BAC zijn vrouwen. Daarnaast is de adviseur vermogensbeheer een vrouw jonger dan 40 jaar. Het verantwoordingsorgaan bestaat op dit moment uit drie vrouwen en vier mannen.

De Raad van Toezicht bestond in 2018 uit één vrouw en twee mannen.

3.6 Contact met AFM en DNB

AFM

De AFM is als toezichthouder belast met het bevorderen van een zorgvuldige financiële dienstverlening aan consumenten, waaronder het bewaken van de informatie die pensioenfondsen verschaffen ten aanzien van juistheid en begrijpelijkheid. Er is in verslagjaar 2018 geen contact met AFM geweest.

DNB

DNB is als toezichthouder belast met het prudentieel toezicht. Dit toezicht richt zich op de financiële stevigheid van financiële ondernemingen. Doel is bij te dragen aan de stabiliteit van de financiële sector. Het fonds legt daarom structureel alle wijzigingen in statuten, reglementen, ABTN en de jaarstukken voor aan DNB. Verder informeert het fonds DNB met de voorgeschreven rapportages periodiek over de financiële situatie van het fonds.

Contact met DNB

Er is reguliere correspondentie met de toezichthouder geweest in 2018. Zo heeft het fonds van DNB verschillende algemene brieven ontvangen over op dat moment actuele thema's voor pensioenfondsen. Dit zijn onder andere de toezichtthema's 2018, instructiebrieven over het indienen van het herstelplan, de ABTN en de haalbaarheidstoets. Specifieke brieven die het fonds heeft ontvangen zijn de goedkeuringsbrieven na het benoemen van bestuursleden en het akkoord op het door het fonds ingediende herstelplan. Ook zijn de wijzigingen van fondsdocumenten als pensioenreglement, uitvoeringsreglement en de ABTN gemeld aan DNB. Daarnaast heeft de voorzitter van het pensioenfonds de toezichthouder regelmatig geïnformeerd over de ontwikkelingen bij het pensioenfonds.

In het verslagjaar 2018 heeft DNB een bezoek gebracht aan het fonds en heeft daarbij gesproken met het dagelijks bestuur. Daarbij zijn o.a. de volgende zaken besproken:

- Ontwikkelingen in en om het fonds.
- Toezichtagenda 2018.
- Visie en strategiedocumenten, waarbij uitgebreid is gesproken over het programma #GastVrij Pensioenfonds en de enorme groei van het aantal deelnemers in het fonds over de afgelopen 5 jaar.
- Dashboard DNB inclusief de risicoscores.
- Voorbereiding op IORP II.

Er zijn in 2018 geen dwangsommen of boetes opgelegd aan het fonds.

Toezichtthema's 2018 DNB

DNB heeft de 'Toezicht vooruitblik 2018' gepubliceerd waarin DNB een overzicht geeft van de prioriteiten in het komende jaar van het toezicht van DNB. De toezichtthema's zijn besproken met het bestuur. De conclusie was dat er geen onderwerpen zijn die niet bekend zijn bij het fonds of waar het fonds nog geen actie op ondernomen had. De doelstellingen voor pensioenfondsen van DNB waren:

- Evenwichtige financiële keuzes en transparantie.
- Toekomstgerichtheid.
- Beheersing pensioenuitvoering in een digitaliserende omgeving.
- Klaar voor IORP II.

3.7 Aanbevelingen n.a.v. jaarwerk 2017

Elk jaar geeft de certificerend actuaris, de accountant, de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan adviezen/aanbevelingen n.a.v. het jaarwerk. Alle aanbevelingen worden in kaart gebracht en één keer per kwartaal wordt de voortgang in de bestuursvergadering besproken. De betreffende partijen worden geïnformeerd over de uitkomsten hiervan.

4 Risicomanagement beleid

Integraal risicomanagement

De wijze waarop het bestuur omgaat met integraal risicomanagement, het risicoraamwerk en de wijze waarop risicomanagement deel uitmaakt van het besturen van het fonds is vastgelegd in het beleidsdocument risicostrategie en risicobeleid. Een samenvatting van dit beleid is vastgelegd in de ABTN van het fonds.

Risicobereidheid

Bij de realisatie van de doelstellingen van het fonds wordt het bestuur geconfronteerd met risico's. Sommige risico's worden bewust gelopen en in andere situaties wil het fonds een zo minimaal mogelijk risico lopen. Hierbij maakt het bestuur van het fonds bewust onderscheid tussen financiële en niet-financiële risico's.

Financiële risico's

Het financieel beleid is onder te verdelen in premie-, toeslagen-, kortings- en beleggingsbeleid. Het bestuur heeft investment beliefs gedefinieerd die fungeren als uitgangspunt voor het beleggingsbeleid. Deze beliefs dienen als input voor de periodieke ALM studie welke even als periodieke scenario analyses plaatsvinden om nadere invulling te geven aan het toegestane risicobudget en de vaststelling van de strategische beleggingsportefeuille. Het toegestane risicobudget kan worden uitgedrukt in het vereist eigen vermogen waarbij een verdeling kan worden gemaakt naar verschillende onderliggende financiële risico's. De risicobereidheid van het bestuur ten aanzien van financiële risico's is behoudend.

Niet-financiële risico's

Ten aanzien van de niet-financiële risico's en de getroffen beheersmaatregelen streeft het fonds naar een kwalitatief hoogwaardige uitvoering van de organisatie van het fonds, waarbij minimaal voldaan wordt aan de wet- en regelgeving, zoveel als mogelijk wordt aangesloten bij de best practices in de pensioensector en hoge eisen worden gesteld aan de kwaliteit van de pensioenadministratie en het vermogensbeheer. De risicobereidheid van het bestuur ten aanzien van de niet-financiële risico's is laag.

Risicomanagementproces

Hieronder wordt het risicomanagementproces toegelicht. Dit proces vindt volgens een vaste cyclus plaats:

STAP	Onderdeel	Toelichting
1	Risicostrategie	Het opstellen van de risicostrategie en hieraan gekoppeld de risicobereidheid
2	Identificatie risico's	Jaarlijkse update van de integrale risicoanalyse. Welke risico's hebben een hoge mate van prioriteit en worden het komende jaar opgepakt?
3	Bepalen en implementeren van beleid	Wat zijn de normen en beheersmaatregelen? Zijn er nieuw vastgestelde normen en beheersmaatregelen die moeten worden geïmplementeerd?
4	Monitoring en rapportage	Hoe wordt er over risico's gerapporteerd en op welke wijze vindt de monitoring plaats?

Het bestuur monitort de ontwikkelingen van (de beheersing van) de financiële en niet-financiële risico's aan de hand van een integrale risicomanagementrapportage, welke op kwartaalbasis door de administrateur, TKP Pensioen, wordt opgesteld en aangeleverd. De in deze rapportage verwerkte data worden vanuit TKP Pensioen zelf, Cardano en de risicomanager binnen het bestuursbureau aangeleverd. Voordat deze rapportage aan het bestuur wordt voorgelegd, wordt deze inhoudelijk door de risicomanager van het fonds getoetst en wordt er een toelichting opgesteld. In aanvulling hierop beoordeelt de risicomanager overige relevante (niet-) reguliere rapportages, waaronder de ISAE 3402 rapportages. Met de rapportage verkrijgt het fonds op integrale wijze managementinformatie en weet hiermee prioritering aan te brengen in de strategische jaargenda.

N.a.v. zowel IORP II als het feit dat de pensioenuitvoerder heeft aangekondigd te stoppen met enkele diensten, waaronder het opstellen van risicorapportages, wordt dit vanaf 2019 overgenomen door de vervuller van de risicobeheerfunctie.

Het fonds is zich ervan bewust dat naast het toedelen van verantwoordelijkheden ook de risicocultuur of het risicobewustzijn een kritische succesfactor is in het hebben van integraal risicomanagement. De risicocultuur wordt doorlopend door het fonds benoemd en uitgedragen in de evaluatiegesprekken die het fonds houdt, de controle van het fonds op de naleving van de processen en door risicobewustzijn als vast onderwerp te maken in de jaarlijkse bestuursevaluatie. Verder worden gevraagde besluiten waar relevant voorzien van een risicoparagraaf, waarin alle risico's zijn genoemd.

Vanaf 2017 wordt ook gerapporteerd over de door het bestuur vastgestelde pijngrens. In 2017 is gestart met de periodieke evaluatie door het toetsen van de effectiviteit van beheersmaatregelen die zijn getroffen op enkele kritische processen.

Risico's 2018

Het fonds hanteert in haar beleidsdocument het FOCUS-model (voorheen FIRM-model) van DNB als basis voor de indeling op hoofdcategorie. In de jaarlijkse risicoanalyse identificeert het bestuur specifieke risico's waarvan de naamgeving en/of indeling niet per definitie overeenstemt met de FIRM risico-indeling. Omwille van de leesbaarheid en vergelijkbaarheid met andere fondsen wordt hieronder wel zoveel als mogelijk de FIRM indeling aangehouden. Het beleid is onderverdeeld in financieel en niet-financieel.

In 2018 is veel tijd en aandacht besteed aan de ICT-risico's, mede naar aanleiding van de Wet Algemene Verordening Gegevensverwerking en IORP II. Er is een uitgebreide IT-risicoanalyse uitgevoerd, er is beleid opgesteld en er is uitgebreid gekeken naar de IR-organisatie van de pensioenuitvoerder. In 2019 wordt het IT-beleid verder geïmplementeerd.

Het bestuur heeft beheersmaatregelen gedefinieerd om de risico's goed te beheersen. Daarnaast zijn nog aanvullende getroffen beheersmaatregelen per risicocategorie. In de volgende tabel wordt hier nader op ingegaan. Voor alle risicocategorieën zijn de belangrijkste ontwikkelingen en maatregelen over 2018 beschreven. Indien het risico niet wordt geaccepteerd, zijn aanvullende maatregelen vastgesteld:

Risicocategorie	Belangrijkste ontwikkelingen 2018	Ontwikkeling risico	Aanvullende maatregel?
Matching/rente	Het pensioenfonds heeft de effectiviteit van de beheersmaatregelen inzake het renterisico getoetst.	De bandbreedtes per looptijdsegment op de curve als ook het dynamische beleid zijn geëvalueerd. Dit heeft niet geleid tot aanpassingen.	Er zijn geen aanvullende maatregelen nodig
Marktrisico	In 2018 is de allocatie naar hypotheek opgehoogd en is onderzoek gedaan naar de categorie credits en de invulling daarvan. Hiermee zijn verdere stappen gezet in het meer robuust maken van de beleggingsportefeuille.	De impact op het marktrisico is bekeken in een ALM en portefeuilleconstructie studie. De wijzigingen hebben geen significant op het strategisch risicoprofiel en laten een kleine verbetering in het risico-/rendementsprofiel zien.	Bij de ophoging van hypotheek en een andere invulling van de categorie credits, dient de monitoring te worden uitgebreid.
Kredietrisico	In 2018 is de allocatie naar hypotheek opgehoogd (van 10% naar 20% van de totale portefeuille). De categorie credits wordt anders ingevuld. Van een passieve relatief veilige invulling wordt gekeken naar een invulling met een lagere gemiddelde rating en de categorie Asset Backed Securities.	Het kredietrisico is licht toegenomen door de hogere allocatie naar hypotheek en een andere invulling van de categorie credits.	Inrichting rapportage en monitoring

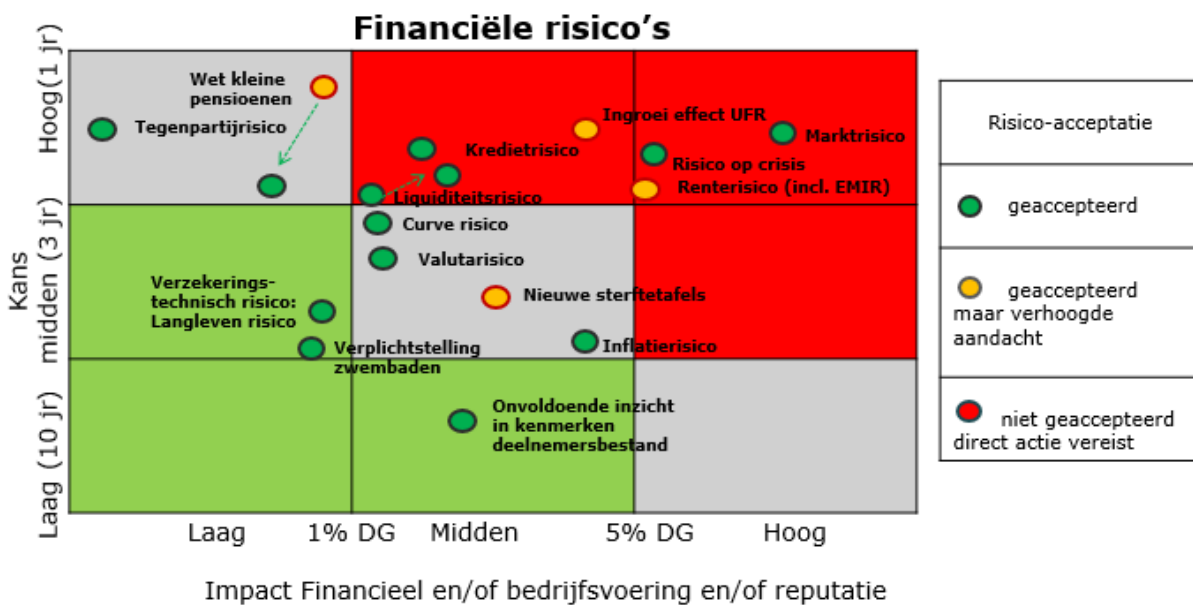
Verzekerings-technisch risico	In het vierde kwartaal 2018 is de overgang naar actuele prognosetafels en ervaringssterftemodel geïmplementeerd. Per 1 januari 2017 wordt het Anw-pensioen herverzekerd.	Het verzekeringstechnisch risico is als geheel gelijk gebleven. Het huidige risico wordt geaccepteerd.	Er zijn geen aanvullende maatregelen benodigd.
-------------------------------	--	--	--

Risicocategorie	Belangrijkste ontwikkelingen 2018	Ontwikkeling risico	Aanvullende maatregel?
Omgevingsrisico	Het omgevingsrisico neemt toe door nieuwe wetgeving en de ontwikkelingen binnen de sector Recreatie.	Het risico wordt beheerst door het opstellen en implementeren van het programma #Gastvrij Pensioenfonds.	Het pensioenfonds is bezig met het uitvoeren van het programma #Gastvrij Pensioenfonds. Hiervoor is o.a. een marketingfunctionaris en een relatiemanager aangesteld. Verdere aanvullende maatregelen zijn niet benodigd.
Operationeel risico	Het bestuur heeft als aanvullende beheersmaatregel vastgesteld het beschrijven en vastleggen van procesbeschrijvingen (AO/IC). Het pensioenfonds heeft de effectiviteit van de beheersmaatregelen inzake het aansluitingsproces getoetst.	Het risico is kleiner geworden door het opstellen van procesbeschrijvingen en het toetsen van de werking van deze procesbeschrijvingen	De procesbeschrijvingen zijn in 2018 geëvalueerd. Er zijn geen aanvullende maatregelen benodigd.
Uitbestedingsrisico	In 2018 hebben alle uitbestedingspartijen verklaard dat hun gedragscode minimaal gelijkwaardig is aan die van het pensioenfonds. Daarnaast heeft de jaarlijkse evaluatie van de uitbestedingspartijen plaatsgevonden conform een nieuwe opzet. Dit heeft bij enkele partijen geleid tot het aanscherpen van gemaakte afspraken en de rapportage hierover.	Door een gestructureerde opzet van de evaluatie van uitbestedingspartijen wordt dit risico beter beheerst. Het aantal uitbestedingspartijen (vermogensbeheerders) neemt toe, wat het risico iets doet toenemen.	Met de custodian zijn nadere afspraken gemaakt over de werkafspraken en de rapportage hierover Met de nieuwe vermogensbeheerders zijn rapportage afspraken gemaakt.
IT-risico	In 2018 is een uitgebreide IT-risicoanalyse uitgevoerd, is een IT-beleid opgesteld en is gestart met het toetsen van de pensioenuitvoerder aan dit IT-beleid. In 2019 vindt de verdere implementatie plaats.		
	Cyberberrisico onderscheidt zich van andere IT-risico's doordat er sprake is van kwaadwillende externe partijen die zich richten op het stelen, verstoren of wijzigen van (klant)data in IT-systemen.	Met de toegenomen digitalisering, is IT en met name cyberberrisico een groeiend IT-risico. Daarnaast wordt er veel aandacht besteed aan informatiebeveiliging.	Het in 2018 vastgestelde IT-beleid wordt in 2019 verder geïmplementeerd.
Integriteitsrisico	Net als voorgaande jaren heeft het bestuur n.a.v. een uitvraag aan verbonden personen vastgesteld dat in 2018 geen sprake was van (schijn van) belangenverstremgeling. Het fonds heeft aanvullende controles uitgevoerd in het kader van de Sanctiewetgeving. De Systematische Integriteit Risicoanalyse is in 2018 wederom geüpdatet.	Het huidige risiconiveau wordt geaccepteerd.	Er zijn geen aanvullende maatregelen benodigd.

Juridisch risico	In 2018 is een aantal fondsdocumenten geactualiseerd. Alle fondsdocumenten voldoen aan wet- en regelgeving. In verband met wijzigingen in wet- en regelgeving in 2018 (onder andere MiFID II, de Algemene Verordening Gegevensverwerking ('AVG') en IORP II) zijn in 2018 vewerkersovereenkomsten opgesteld. Daarnaast zijn in het kader van AVG een aantal fondsdocumenten opgesteld / aangescherpt zoals het archiefbeleid, beleid datalekken en een Privacyreglement	Het juridisch risico is in 2017 ongewijzigd, maar zal in 2018 toenemen	In 2018 is de gewijzigde wetgeving zoals MiFID en AVG geïmplementeerd. Eind 2018 is gestart met de implementatie van IORP II. Dit traject wordt in 2019 afgerond.
------------------	---	--	---

Uitkomsten jaarlijkse risicoanalyse 2018

De uitkomsten van de jaarlijkse risicoanalyse zijn grafisch als volgt weer te geven:

Toelichting financiële risico's

Kans:

- 1: niet waarschijnlijk: het risico heeft zich nog niet voorgedaan en/of de verwachting is niet dat het zich in de komende vijf jaar gaat voordoen.
- 2: mogelijk: het risico heeft zich al eens voorgedaan en/of de verwachting is dat het zich binnen drie jaar voor kan voordoen.
- 3: waarschijnlijk: het risico heeft zich al meerdere malen voorgedaan en/of de verwachting is dat het zich binnen een jaar kan voordoen.

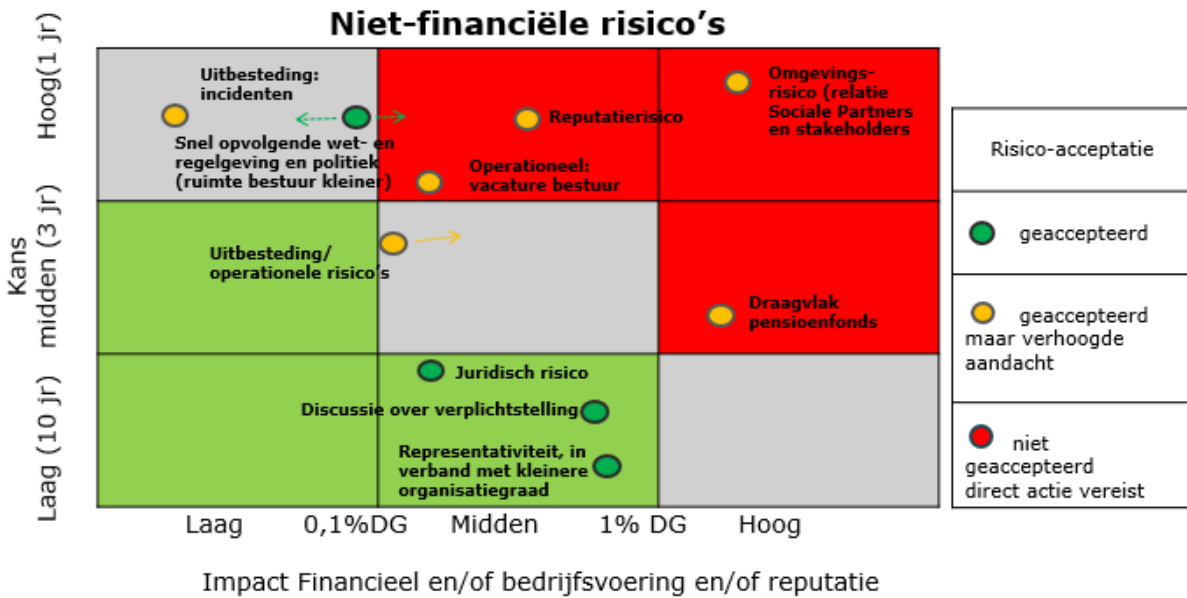
Impact:

- 1: Laag: de financiële schade zal beperkt zijn tot 1%-punt van de actuele dekkingsgraad (⁵ca. € 7,1 mln.);

⁵ %-punt van de dekkingsgraad omgezet naar een bedrag, op basis van de waarde van de verplichtingen per 31-12-2017 a € 707.089

- 2: Midden: de financiële schade zal beperkt zijn tot 5%-punt van de actuele dekkinggraad (tussen ca. € 7,1 mln. en € 35 mln.);
- 3: Hoog: hoge financiële schade, zijnde groter dan 5% van de actuele dekkinggraad (> € 35 mln.).

Toelichting niet-financiële risico's

Kans:

- 1: niet waarschijnlijk: het risico heeft zich nog niet voorgedaan en/of de verwachting is niet dat het zich in de komende vijf jaar gaat voordoen.
- 2: mogelijk: het risico heeft zich al eens voorgedaan en/of de verwachting is dat het zich binnen drie jaar voor kan voordoen.
- 3: waarschijnlijk: het risico heeft zich al meerdere malen voorgedaan en/of de verwachting is dat het zich binnen een jaar kan voordoen.

Impact:

- 1: Laag: de financiële schade zal beperkt zijn tot 0,1%-punt van de actuele dekkinggraad (ca. € 700.000) en/of er is geen tot nauwelijks impact op de bedrijfsvoering en/of er zal nauwelijks sprake zijn van reputatieschade;
- 2: Midden: de financiële schade zal beperkt zijn tot 1%-punt van de actuele dekkinggraad (tussen ca. € 700.000 en € 7,1 mln.) en/of is een beperkte impact op de bedrijfsvoering en/of er kan sprake zijn van reputatieschade op een korte termijn;
- 3: Hoog: hoge financiële schade, zijnde groter dan 1%-punt van de actuele dekkinggraad (> € 7,1 mln.) en/of er zijn gevolgen voor de bedrijfsvoering en/of kan leiden tot reputatieschade voor de lange termijn.

De analyse leidt tot de volgende speerpunten/aandachtspunten van het pensioenfondsfonds in 2019:

1. Uitvoering geven aan het programma #GastVrij Pensioenfonds;
2. Implementeren van het IT beleid;
3. Onderzoeken hoe met de huidige portefeuille en eventuele aanpassingen hierin een meer robuuste portefeuille kan worden gecreëerd, waarmee de kans op het realiseren van de doelstellingen wordt vergroot.

Financieel crisisplan

Het fonds heeft in 2018 gelijktijdig met de vaststelling van de ABTN het crisisplan besproken. Doel van een crisisplan is dat het bestuur vooraf beschrijft welke crisismaatregelen beschikbaar zijn, wat de impact van deze maatregelen is en welke procedures doorlopen moeten worden. Zodoende kan het bestuur slagvaardig opereren wanneer een crisissituatie daadwerkelijk optreedt. Het crisisplan is opgenomen in de ABTN.

5 Ontwikkelingen en aandacht bestuur 2019

In 2019 zal het bestuur vooral aandacht besteden aan:

- Het verder uitvoeren van de acties uit het programma #GastVrij Pensioenfonds.
- De financiële positie van het pensioenfonds en het robuuster maken van de beleggingsportefeuille. Het pensioenfonds heeft in maart 2019 vanwege de financiële positie een herstelplan ingediend bij DNB. Gezien de huidige financiële positie loopt het pensioenfonds op koers om binnen de wettelijke gestelde termijn van tien jaar het vereist eigen vermogen te bereiken. Het bestuur zal in 2019 extra aandacht besteden aan het voorkomen of het zo klein mogelijk houden van een mogelijke korting in 2021.
- Verdere implementatie IORP II en het IT beleid;

Groningen, 14 juni 2019

het bestuur,

E.P. de Vries

Voorzitter

Drs. R.G.A. van Dijk

E. te Paske-Lievestro

Mr. M.W. van Straten

L.H.C. Vincken

Drs. G.F. Vermeulen

6 Rapport Compliance Officer

6.1 Samenvatting Rapport Compliance Officer

De compliance officer toets jaarlijks of de gedragscode van het fonds is nageleefd. De rapportage inzake de naleving van de gedragscode over 2018 is tijdens de vergadering van het bestuur van 16 mei 2019 besproken. De compliance officer geeft in het rapport aan dat de gedragsregels in 2018 zijn nageleefd.

De compliance officer heeft een tweetal verbeterpunten voorgesteld die in de vergadering van het bestuur van 16 mei 2019 zijn besproken

6.2 Reactie bestuur op Rapport Compliance Officer

Het bestuur heeft de verbeterpunten in de vergadering van het bestuur van 16 mei 2019 besproken. Het bestuur heeft besloten om de verbeterpunten in 2019 op te pakken en zal dit terugkoppelen naar de compliance officer.

7 Bevindingen Raad van Toezicht

7.1 Samenvatting Rapportage Raad van Toezicht

De rapportage bevat de bevindingen van de Raad van Toezicht (RvT) van Pensioenfonds Recreatie naar aanleiding van haar onderzoek naar het functioneren van het bestuur van het pensioenfonds over het kalenderjaar 2018.

De RvT heeft tot taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. De RvT is ten minste belast met het toezien op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur en legt verantwoording af over de uitvoering van haar taken aan het verantwoordingsorgaan en in het jaarverslag. Daarnaast heeft de RvT goedkeuringsrechten ten aanzien van een aantal bestuursbesluiten. De RvT heeft de VITP-Toezichtcode als normenkader bij de uitvoering van haar taak betrokken.

Specifieke thema's 2018

De RvT heeft in overleg met het bestuur een plan van aanpak opgesteld voor 2018, met een aantal specifieke thema's waarop de RvT zich richt, namelijk:

- successiebeleid organen van het fonds;
- de inrichting van de Three Lines of Defence;
- de implementatie van de Algemene Verordening Gegevensverstrekking.

Algemeen oordeel

De RvT heeft een positief oordeel over het functioneren van het bestuur. Het bestuur is naar het oordeel van de RvT in voldoende mate in control, en is bewust bezig om verbeteringen aan te brengen waar dat nodig is. In het verslagjaar heeft het bestuur veel tijd en aandacht besteed aan de uitrol van het ondernemingsplan. Ook de nieuwe wetgeving inzake gegevensbescherming en het toepassen van de eisen neergelegd in de iorp-2 richtlijn (inmiddels wetgeving) hebben het bestuur veel tijd en inspanning gekost. Verder is in het verslagjaar een nieuwe alm-studie (asset en liability) uitgevoerd en het beleggingsbeleid dienovereenkomst aangepast

Opvolging eerdere aanbevelingen

De meeste aanbevelingen van het rapport van de RvT over 2017 zijn onderwerp van gesprek geweest en opgevolgd.

Functioneren governance

De governance functioneert naar behoren. De beleggingsadviescommissie heeft haar plaats gevonden en is met het aantreden van een nieuwe bestuurder (Dhr. Vermeulen) op sterkte. Het dagelijks bestuur wordt voorgezeten door een vaste voorzitter en is door de benoeming van Dhr. Vincken ook weer functioneel operationeel. Wel is er in het bestuur nog sprake van een langdurige vacature.

Beleid bestuur

De bestuursvergaderingen worden professioneel voorbereid. De opkomst bij de vergaderingen is goed. 2018 bracht niet de lang besproken en verwachte aanpassing van het pensioenstelsel. Desalniettemin is de bedrijfstak recreatie volop in beweging en dit geeft het pensioenfonds de ultieme uitdaging om zich te kunnen blijven presenteren als het pensioenfonds van de sector.

Risicomanagement

Met betrekking tot het risicomanagement van het fonds zijn in 2018 opnieuw stappen gemaakt. Het risicomanagement zal ook de komende periode aandacht vragen i.v.m. het uitvoeren van de nieuwe wetgeving inzake IORP II.

Evenwichtige belangenafweging

De RvT is van oordeel dat het bestuur in de besluitvorming tot een evenwichtige belangenafweging heeft kunnen komen. Bij de besluitvormingsdocumenten wordt expliciet aandacht gegeven aan de evenwichtige belangenafweging. Bij het besluitvormingsproces binnen het bestuur gebeurt dit veelal meer op een impliciete wijze.

Communicatie

Het bestuur communiceert helder en duidelijk over haar beleid met pensioen gerechtigden, deelnemers, werkgevers, gewezen deelnemers, sociale partners en andere stakeholders. De uitrol van het ondernemingsplan in de richting van een #GastVrij Pensioenfonds geeft en vraagt extra communicatie

met alle stakeholders. Ook de inrichting van de pensioentafel draagt bij aan een betere communicatie. Het bestuur maakt goede stappen door nader in contact te treden met de bedrijfstak. Dit vergt niet alleen zenden, maar zeker ook luisteren en dit vertalen naar een voor de bedrijfstak herkenbaar beleid.

Naleving code pensioenfondsen

Op onderdelen wijkt het bestuur bewust af van de Code Pensioenfondsen. Deze afwijkingen zijn het aantal zittingstermijnen van bestuursleden, het gebruik van gewogen stemverhoudingen en de benoemingsprocedure van de leden van de RvT. Het bestuur heeft stappen gezet om een aantal geconstateerde afwijkingen, zoals diversiteit, overeenkomstig de code in te vullen.

Cultuur en gedrag

De RvT heeft middels het bijwonen van een aantal bestuursvergaderingen zich een beeld kunnen vormen van het gedrag en de cultuur van het bestuur en is hier in z'n algemeenheid positief over gestemd.

Tot slot

De RvT heeft vertrouwen in de opvolging door het bestuur van haar aanbevelingen en ziet uit naar een verdere samenwerking met het bestuur.

7.2 Reactie bestuur op Rapportage Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht (hierna RvT) heeft in haar rapportage van 16 februari 2019 een aantal bevindingen gedaan. Het bestuur heeft samen met de RvT de rapportage besproken tijdens de bestuursvergadering van 11 april 2019.

Het bestuur wil de RvT danken voor de wijze waarop de RvT tot haar bevindingen is gekomen en waardeert het dat de RvT tot een aantal concrete aanbevelingen is gekomen. Het bestuur is verheugd te constateren dat de RvT een positief oordeel heeft gegeven over het functioneren van het bestuur.

De bevindingen en aanbevelingen worden in het derde kwartaal van 2019 besproken binnen het bestuur waarbij per bevinding of aanbeveling gemotiveerd zal worden aangegeven hoe hier opvolging aan zal worden gegeven. Dit zal dan worden teruggekoppeld aan de RvT. In het jaarverslag 2019 zal over de opvolging worden gerapporteerd.

7.3 Goedkeuring jaarverslag 2018

De Raad van Toezicht heeft op 14 juni 2018 haar goedkeuring verleend bij het jaarverslag over 2018.

8 Verslag verantwoordingsorgaan

8.1 Verslag verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan (VO) van het bestuur van Pensioenfonds Recreatie is ingesteld per 1 juli 2014 en rapporteert over haar bevindingen en oordelen over het boekjaar 2018.

In haar vergadering van 23 mei 2019 heeft het VO een oordeel gegeven over het door het bestuur in 2018 gevoerde beleid en de wijze waarop het is uitgevoerd, op basis van de aan haar verstrekte documenten en informatie, en heeft daarbij de volgende bevindingen en oordelen vastgesteld.

In 2018 heeft het VO 12 maal vergaderd, waarvan 5x een eigen vergadering, 5x met het dagelijks bestuur (DB) en 2x met de Raad van Toezicht. Tijdens deze bijeenkomsten zijn wij onder andere geïnformeerd over actuele zaken in het fonds. Het VO ontving 5 adviesaanvragen:

- Herstelplan 2018
- Model uitvoeringsovereenkomst
- Herbenoeming lid Raad van Toezicht
- Communicatie beleidsplan 2018-2020
- Premiestelling voor 2019

Bevindingen

- Het VO waardeert de samenwerking en de open discussies met het DB en constateert een stijgende lijn in het niveau van de discussies. Het VO is verheugd te zien dat veel van haar inhoudelijke input tijdens de diverse vergaderingen worden meegenomen in de verdere beleidsstukken.
- De interne opleiding helpt het VO om haar deskundigheid op niveau te houden. De vergaderingen van het VO en het DB, waarin het DB het VO informeert over de actuele ontwikkelingen bij het fonds, dragen eveneens bij aan de deskundigheidsontwikkeling.
- Het proces rondom de adviesaanvragen in 2018 is in de meeste gevallen tijdig en goed geweest. Het VO heeft de meeste adviesaanvragen derhalve goed kunnen bespreken en beoordelen. Daarnaast waardeert het VO dat zij door het DB ook wordt geconsulteerd in diverse beleidsvragen waarvoor geen formele adviesaanvraag vereist is.
- Het VO maakt zich nog steeds zorgen over de toekomst van het fonds, aangezien de financiële positie van het pensioenfonds in 2018 niet is verbeterd. Het VO is blij dat het DB gehoor heeft gegeven aan deze zorg en BAC in het leven is geroepen. Met name het gerealiseerde rendement op de aandelen behoeft van het VO extra aandacht in de komende jaren.
- Het bestuur heeft het VO voldoende meegenomen bij het ondernemingsplan. Het VO ziet met genoegen dat het ondernemingsplan is omgebouwd naar een programma #GastVrij Pensioenfonds.
- Met het bestuur is de afspraak gemaakt om ook in 2019 de samenwerking en werkwijze te evalueren. Het VO is voornemens om in 2019 een zelfevaluatie toe te passen onder leiding van een externe deskundige, om de kwaliteit te waarborgen.

Oordeel

Het VO is van oordeel dat op basis van de aan haar toegereikte informatie:

- het bestuur de aanbevelingen van het VO van vorig jaar grotendeels heeft opgevolgd, behalve de vraag voor een formeel overleg, wat geresulteerd heeft in de organisatie van een informeel samenzijn met het bestuur. Het VO oordeelt deze oplossing als voldoende voor het beoogde doel.
- er sprake is van een constructieve samenwerking tussen het bestuur en het VO, waarbij een kritische blik van elke deelnemer wordt gewaardeerd.
- de verstrekte informatie transparant, volledig en leesbaar is.
- het bestuur in 2018 een beleid heeft gevoerd, waarbij de belangen van alle betrokkenen zo goed mogelijk afgewogen zijn.

Aanbevelingen

Het VO heeft de volgende aanbevelingen aan het bestuur:

- De meeste aanbevelingen in onze verslaglegging over 2017 zijn onderwerp van gesprek geweest en opgevolgd. Toch blijft het VO aandacht vragen voor het tijdig betrekken in het besluitvormingsproces aangaande de premiestelling en een mogelijke korting, zodat het bestuur zichzelf in de gelegenheid stelt het advies van het VO in haar besluitvorming te betrekken.
- Blijf doorlopend werken aan een heldere, eerlijke en begrijpelijke communicatie met de deelnemers. Deze dreigt door de focus op #GastVrij Pensioenfonds onderbelicht te worden. Wellicht kan een OR van een aangesloten onderneming hier een rol in spelen. Extra aandacht in de communicatie over een mogelijke korting van pensioenaanspraken in 2021 wordt hierbij expliciet geadviseerd. Daarnaast vraagt het VO tijdig meegenomen te worden bij het vaststellen van mogelijke scenario's als er sprake is van korten.
- Blijf (mede) zorgdragen en middelen ter beschikking stellen voor het op peil houden van het deskundigheidniveau van het VO, zoals het aanbieden van een externe opleiding 'Verdieping rol Verantwoordingsorgaan bij besluitvorming', bijscholing e.d.
- Bij advies aanvragen kan soms een verdiepingsslag bij het VO gewenst zijn, waardoor er meer tijd voor advies nodig is. Het blijft derhalve van belang een adviesaanvraag dan ook tijdig aanbieden, zodat een goed en weloverwogen advies door het VO gegeven kan worden.
- Blijf voortdurend een strategische toekomstvisie voor het fonds ontwikkelen en neem de opmerkingen van het VO mee in de afwegingen die het bestuur hierin maakt. Een grotere focus op rendement op vermogen, o.a. door de instelling van een beleggingsadviescommissie, wordt als positief beschouwd. Het VO beveelt een onderzoek onder de deelnemers aan om de risicobereidheid van de deelnemers in kaart te brengen en mee te laten wegen in het beleid.
- Blijf kritisch het komende jaar als het gaat over #GastVrij Pensioenfonds. Mocht #GastVrij Pensioenfonds binnen de gestelde termijn niet het gewenste resultaat brengen, dan moet er ook oog zijn voor andere toekomst mogelijkheden voor het fonds door bijvoorbeeld samen te gaan met een ander fonds.
- Het VO adviseert het bestuur een proactieve houding ten aanzien van het beleggingsbeleid, met naast de criteria prudent en robuust, ook oog voor het rendement.

Ten slotte

Het VO kijkt terug op een uitdagend en boeiend 2018. De samenwerking met het bestuur en RvT is positief.

Er is veel gaande in pensioenland. Het stelsel staat onder druk en er wordt volop gediscussieerd over het mitigeren naar een nieuw pensioenstelsel. Dit geeft veel dynamiek, ook voor Pensioenfonds Recreatie. Wij verwachten dan ook dat het volgende jaar weer volop uitdagingen geeft.

Wij danken met name het bestuur voor de prettige en transparante samenwerking in 2018 en kijken uit naar een dynamisch vervolg in 2019.

8.2 Reactie van het bestuur op het verslag van het verantwoordingsorgaan

Het bestuur bedankt het verantwoordingsorgaan (hierna VO) voor haar bevindingen, oordeel en aanbevelingen. De prettige en constructieve samenwerking met het VO wordt door het bestuur zeer gewaardeerd.

De bevindingen en aanbevelingen worden in het derde kwartaal van 2019 besproken binnen het bestuur waarbij per bevinding of aanbeveling gemotiveerd zal worden aangegeven hoe hier opvolging aan zal worden gegeven. Dit zal dan worden teruggekoppeld aan het VO. In het jaarverslag 2019 zal over de opvolging worden gerapporteerd.

Jaarrekening

9 Jaarrekening

9.1 Balans per 31 december 2018

(na resultaatbestemming)

		<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
		€	€
ACTIVA			
Beleggingen voor risico pensioenfonds	(1)	707.247	707.687
Vorderingen en overlopende activa	(2)	53.690	19.678
Overige activa	(3)	2.111	1.093
		<u>763.048</u>	<u>728.458</u>
TOTAAL ACTIVA			
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves	(4)	-40.469	-9.052
Technische voorzieningen	(5)	780.732	707.089
Derivaten met negatieve waarde	(6)	18.362	28.579
Overige schulden en overlopende passiva	(7)	4.423	1.842
		<u>763.048</u>	<u>728.458</u>
TOTAAL PASSIVA			

(-) De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op de balans vanaf pagina 67.

9.2 Staat van baten en lasten

	2018		2017	
	€	€	€	€
Baten				
Premiebijdragen voor risico		47.209		43.974
Beleggingsresultaten risico		4.008		-464
Overige baten	(10)	111		-65
Totaal baten		<u>51.328</u>		<u>43.445</u>
Lasten				
Pensioenuitkeringen	(11)	5.656		4.822
Pensioenuitvoeringskosten	(12)	3.350		3.236
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds	(13)			
- Pensioenopbouw		45.632		44.607
- Rentetoevoeging		-1.883		-1.520
- Onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten		-5.966		-5.151
- Wijziging marktrente		45.226		-10.216
- Aanpassing sterftekansen		-10.797		0
- Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		0		0
- Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen		1.431		1.598
		<u>73.643</u>		<u>29.318</u>
Saldo herverzekering	(14)	91		154
Saldo overdracht van rechten	(15)	0		-2
Overige lasten	(16)	4		11
Totaal lasten		<u>82.744</u>		<u>37.539</u>
Saldo van baten en lasten		<u>-31.417</u>		<u>5.906</u>
<i>Bestemming van het saldo van baten en lasten</i>				
Algemene reserve		-40.431		3.245
Bestemmingsreserves		9.014		2.661
		<u>-31.417</u>		<u>5.906</u>

(-) De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op de staat van baten en lasten vanaf pagina 86.

9.3 Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2018		2017	
	€	€	€	€
Kasstroom uit pensioenactiviteiten				
Ontvangsten				
Ontvangen premies	46.544		43.095	
Ontvangen in verband met overdracht van rechten	0		2	
		46.544		43.097
Uitgaven				
Betaalde pensioenuitkeringen	-5.652		-4.801	
Betaald in verband met overdracht van rechten	0		0	
Saldo herverzekering	-91		-154	
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-3.166		-3.308	
Overige mutaties inzake pensioenactiviteiten	16		6	
		-8.893		-8.257
Totale kasstroom uit pensioenactiviteiten		37.651		34.840
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten				
Ontvangsten				
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	-23.798		11.391	
Verkopen en aflossingen van beleggingen	775.222		305.217	
Mutatie collateral	5.070		0	
		756.494		316.608
Uitgaven				
Aankopen beleggingen	-789.877		-349.645	
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-1.123		-1.259	
		-791.000		-350.904
Totale kasstroom uit beleggingsactiviteiten		-34.506		-34.296
Netto kasstroom		3.145		544
Koers-/omrekenverschillen		-131		0
Mutatie liquide middelen		3.014		544
Samenstelling geldmiddelen				
		2018		2017
		€		€
Liquide middelen primo boekjaar		1.093		0
Liquide middelen ultimo boekjaar		4.107		1.093
Waarvan:				
Voor risico pensioenfondsen		4.107		1.093
Voor risico deelnemers		0		0

9.4 Toelichting op de jaarrekening

9.4.1 Algemeen

Activiteiten

Stichting Pensioenfonds Recreatie (hierna 'het pensioenfonds'), is statutair gevestigd te Zoetermeer. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41160246.

Het doel van het pensioenfonds is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het fonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Deze doelstelling is uitgewerkt in onder andere de statuten, het pensioenreglement, de uitvoeringsovereenkomst en de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota van het pensioenfonds. Het pensioenfonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregeling van de in de recreatiebranche verplicht gestelde aangesloten werkgevers.

De statuten van het pensioenfonds zijn voor het laatst aangepast op 6 april 2018 en liggen ter inzage bij de Kamer van Koophandel.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfondsen. Het bestuur heeft op 13 juni 2019 de jaarrekening opgemaakt.

Referenties

In de balans en de staat van baten en lasten zijn referenties opgenomen waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

Belastingen

De activiteiten van het pensioenfonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

9.4.2 Grondslagen

9.4.2.1 Algemene grondslagen

Alle bedragen in de jaarrekening zijn vermeld in Euro's x 1.000, mits anders is aangegeven.

Continuïteitsveronderstelling

De jaarrekening is opgesteld met inachtneming van de continuïteitsveronderstelling.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en

verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde.

Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post 'nog af te wikkelen transacties'. Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Vreemde valuta

Functionele valuta

De jaarrekening is opgesteld in euro's, zijnde de functionele en presentatievaluta van het pensioenfonds.

Transacties, vorderingen en schulden

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. De uit de afwikkeling en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

De koersen van de belangrijkste valuta zijn:

	31 december 2018	Gemiddeld 2018	31 december 2017	Gemiddeld 2017
USD	0,8748	0,8468	0,8328	0,8868
GBP	1,1141	1,1304	1,1265	1,1415
JPY	0,0080	0,0077	0,0074	0,0079

Stelselwijziging

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaande jaar.

Schattingswijziging

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld.

Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de desbetreffende jaarrekeningposten.

In 2018 heeft een wijziging van de toe te passen AG-prognosetafel plaatsgevonden. De voorziening pensioenverplichtingen is bepaald aan de hand van de Prognosetafel AG2018. Daarnaast heeft een herijking van de ervaringssterfte plaatsgevonden op basis van het Willis Towers Watson Ervaringssterftemodel 2018.

De toepassing van de nieuwe prognosetafel heeft een verlagend effect van 1,7% op de voorziening pensioenverplichting. Door het toepassen van de nieuwe ervaringssterfte stijgt de voorziening pensioenverplichting met 0,3%. Gezamenlijk bedraagt het effect op de voorziening pensioenverplichting € 10,8 mln.

Presentatiewijziging

Voor de verschillende cijfermatige overzichten in de risicoparagraaf wordt met ingang van 2018 gebruik gemaakt van de cijfers op basis van look-trough. Dit geeft een getrouwer beeld van de werkelijke risico's. De vergelijkende cijfers van 2017 in deze overzichten zijn tevens aangepast en wijken derhalve af van de jaarrekening zoals de over 2017 is opgesteld.

Dekkingsgraden

De beleidsdekkingsgraad is gebaseerd op het rekenkundig gemiddelde van de dekkingsgraden over de laatste 12 maanden. Hierbij wordt steeds gebruik gemaakt van de meest actuele inschatting van de betreffende dekkingsgraden.

De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de langlopende- en kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie.

9.4.2.2 Grondslagen voor waardering van activa en passiva

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Het begrip marktwaarde is te beschouwen als synoniem van reële waarde. Onder waardering op marktwaarde wordt verstaan: het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een passief kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde partijen, die tot een transactie bereid en onafhankelijk van elkaar zijn.

De waardering van participaties in beleggingsinstellingen geschiedt tegen marktwaarde. Voor beursgenoteerde beleggingsinstellingen is dit de marktnotering per balansdatum. De waardering in niet-beursgenoteerde beleggingsinstellingen geschiedt tegen actuele waarde.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum.

De actuele waarde van niet-beursgenoteerde aandelen en participaties in beleggingsfondsen is gebaseerd op het aandeel dat het pensioenfonds heeft in het eigen vermogen van het niet-beursgenoteerde aandeel per balansdatum.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum.

Indien vastrentende waarden of participaties in beleggingsinstellingen niet-beursgenoteerd zijn, vindt waardebeoordeling plaats op basis van de geschatte toekomstige netto kasstromen (rente en aflossingen) die uit de beleggingen zullen voortvloeien, contant gemaakt tegen de ultimo boekjaar geldende marktrente en rekening houdend met het risicoprofiel (kredietrisico; oninbaarheid) en de looptijden.

De lopende interest op vastrentende waarden wordt gepresenteerd als onderdeel van de marktwaarde van de vastrentende waarden.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd op reële waarde, te weten de relevante marktnoteringen of, als die niet beschikbaar zijn, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingmodellen.

Indien een derivatenpositie negatief is wordt het bedrag onder de schulden verantwoord.

Overige beleggingen

Beursgenoteerde beleggingen worden gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers. Niet-beursgenoteerde (indirecte) beleggingen worden gewaardeerd op de ultimo verslagperiode berekende intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde opgaven van de desbetreffende fondsmanagers en wordt derhalve zoveel mogelijk gebaseerd op onderliggende marktwaarden.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Liquide middelen

Liquide middelen worden tegen nominale waarde gewaardeerd. Onder de liquide middelen zijn opgenomen die kas- en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel een looptijd korter dan twaalf maanden hebben. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de bijbehorende beleggingscategorie. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden.

Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderinggrondslagen in de balans zijn opgenomen.

Algemene reserve

De algemene reserve bevat het resterende gedeelte van het eigen vermogen van het pensioenfonds. De algemene reserve wordt gemuteerd door het resultaat nadat de solvabiliteitsreserve op het juiste niveau wordt gebracht.

Solvabiliteitsreserve

De solvabiliteitsreserve is een bestemmingsreserve, die niet ter vrije beschikking staat, om alle risico's, zoals vastgelegd in de Regeling Pensioenwet onder vaststelling vereist eigen vermogen op te kunnen vangen. Deze bestemmingsreserve wordt wel meegenomen in de bepaling van de dekkingsgraad.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

De voorziening voor pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (toezeggingen tot) toeslagen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de marktrente, waarvoor de actuele rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB wordt gebruikt.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of toeslagen op de opgebouwde pensioenaanspraken worden verleend. Alle per balansdatum bestaande besluiten tot toeslagverlening (ook voor besluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex-ante- condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van premies waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- De voorziening pensioenverplichtingen wordt berekend als de contante waarde van de op de balansdatum opgebouwde pensioenen inclusief de eventueel op 1 januari daaropvolgend toe te kennen verhoging in verband met toeslagverlening.
- Voor arbeidsongeschikte deelnemers wordt de technische voorziening voor het arbeidsongeschikte deel berekend als de contante waarde van de op de pensioendatum in uitzicht gestelde pensioenen bij een tot die datum voortgezette pensioenopbouw.
- Voor mannen en vrouwen is gebruik gemaakt van de door het AG gepubliceerde prognosetafel 2018. Om rekening te houden met het gegeven dat de pensioenfonds populatie af kan wijken van de totale populatie waarop de prognosetafel is gebaseerd, is een leeftijdsafhankelijke correctiefactor op de sterfteskansen toegepast.
- De leeftijd op balansdatum is gelijk aan de reglementaire pensioenleeftijd verminderd met de toekomstige duur.
- De leeftijd en duur worden in maanden nauwkeurig vastgesteld.
- Het leeftijdsverschil tussen man en vrouw wordt gesteld op 3 jaar.
- De reservering voor partnerpensioen geschiedt op basis van bepaalde partner.
- Voor latent wezenpensioen wordt geen voorziening opgenomen.
- Voor toekomstige excassokosten wordt 3,0% van de netto technische voorziening opgenomen.
- Als rekenrente voor de technische voorziening wordt gehanteerd de rentetermijnstructuur per 31 december 2018 zoals die door DNB is gepubliceerd.

De voorziening niet opgevraagde pensioenen wordt vastgesteld op fondsgrondslagen, waarbij tevens rekening wordt gehouden met niet verrichte uitkeringen. Deze voorziening wordt vervolgens gecorrigeerd met de verwachting dat deze pensioenen alsnog worden opgevraagd.

Met ingang van 2017 is het partnerpensioen vervangen door Anw-pensioen. De deelname aan het Anw-pensioen is voor de deelnemer vrijwillig. Het Anw-pensioen is herverzekerd.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Kortlopende schulden hebben een looptijd korter dan een jaar.

9.4.2.3 Grondslagen voor bepaling van het resultaat

Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen van werkgevers en werknemers wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben. De premiebatens in het boekjaar zijn gebaseerd op de voorlopige loonsomopgaven van de werkgevers, tenzij definitieve loonsomopgaven al zijn verwerkt in dat boekjaar.

Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardewijzigingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden zowel de externe als de daaraan toegerekende interne kosten verstaan. Afschrijvingen en andere exploitatiekosten van onroerende zaken in exploitatie zijn in de kosten van vermogensbeheer opgenomen.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

Pensioenopbouw

Bij de pensioenopbouw zijn aanspraken en rechten over het boekjaar gewaardeerd naar het niveau dat zij op balansdatum hebben.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen zijn opgerent met -0,260% (2017: -0,217%), op basis van de éénjaarsrente van de DNB-curve aan het begin van het verslagjaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Pensioenuitkeringen:

Verwachte toekomstige uitkeringen worden vooraf actuariëel berekend en opgenomen in de technische voorziening. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen in de verslagperiode.

Pensioenuitvoeringskosten:

Jaarlijks wordt 3,0% (2017: 3,0%) van de pensioenopbouw en de inkomende waardeoverdrachten toegevoegd aan de technische voorzieningen ten behoeve van de pensioenuitvoeringskosten. Daarnaast valt 3,0% (2017: 3,0%) van de uitkeringen, afkopen en uitgaande waardeoverdrachten vrij uit de technische voorziening ten behoeve van pensioenuitvoeringskosten (excassokosten).

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijzigingen actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen, zowel voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Een resultaat op overdrachten kan ontstaan doordat de vrijval van de voorziening plaatsvindt tegen fondstarieven, terwijl het bedrag dat wordt overgedragen gebaseerd is op de wettelijke factoren voor waardeoverdrachten. De tarieven van het pensioenfonds wijken af van de wettelijke tarieven.

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

De overige mutaties ontstaan door mutaties in de aanspraken door overlijden, arbeidsongeschiktheid en pensioneren.

Saldo herverzekeringen

Uitgaande herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

9.4.2.4 Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is volgens de directe methode opgesteld. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

9.4.3 Toelichting op de balans per 31 december 2018

ACTIVA

	31-12-2018	31-12-2017
	€	€
1. Beleggingen voor risico pensioenfonds		
Aandelen	200.564	214.728
Vastrentende waarden	498.455	491.077
Derivaten	6.232	1.686
Overige beleggingen	1.996	196
	<u>707.247</u>	<u>707.687</u>

	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
	€	€	€	€	€
Stand per 1 januari 2018	214.728	491.077	-26.893	196	679.108
Aankopen	194.230	596.212	3.202	0	793.644
Verkopen	-194.615	-583.809	0	0	-778.424
Herwaardering	-13.780	-5.025	11.562	0	-7.244
Mutatie liquide middelen	0	0	0	1.800	1.800
Stand per 31 december 2018	<u>200.564</u>	<u>498.455</u>	<u>-12.130</u>	<u>1.996</u>	<u>688.885</u>
Schuldpositie derivaten (credit)					18.362
					<u>707.247</u>

De liquide middelen binnen de beleggingsportefeuille zijn opgenomen onder de 'Overige beleggingen'.

	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
	€	€	€	€	€
Stand per 1 januari 2017	196.928	459.228	-4.525	0	651.631
Aankopen	123	341.756	3.793	0	345.672
Verkopen	0	-305.217	0	0	-305.217
Herwaardering	18.159	-4.690	-23.896	0	-10.427
Mutatie liquide middelen	-482	0	-2.265	196	-2.551
Stand per 31 december 2017	<u>214.728</u>	<u>491.077</u>	<u>-26.893</u>	<u>196</u>	<u>679.108</u>
Schuldpositie derivaten (credit)					28.579
					<u>707.687</u>

In de beide bovenstaande verloopoverzichten zijn aan- en verkopen van fx forwards en deposito's gesaldeerd opgenomen.

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
	€	€
Aandelen		
Beursgenoteerde aandelenbeleggingsfondsen	200.564	214.728
	<u>200.564</u>	<u>214.728</u>
Vastrentende waarden		
Obligaties	191.788	226.889
Fixed Income Fund	208.626	163.225
Money Market Fund	98.041	100.963
	<u>498.455</u>	<u>491.077</u>
Derivaten		
Valutaderivaten	-1.017	1.203
Rentederivaten	-11.112	-28.096
	<u>-12.130</u>	<u>-26.893</u>

Het pensioenfonds heeft eind 2018 € 3,1 miljoen aan onderpand ontvangen in de vorm van liquiditeiten (waarvan € 0,5 miljoen pending) en € 10,5 miljoen ontvangen in de vorm van (staats)obligaties, waarvan € 0,3 miljoen pending te leveren als gevolg van positieve waardeontwikkeling van de derivaten. Het ontvangen onderpand staat niet ter vrije beschikking.

Het pensioenfonds heeft eind 2018 € 3,9 miljoen aan onderpand verstrekt in de vorm van liquiditeiten als gevolg van negatieve waardeontwikkeling van derivaten.

Het pensioenfonds participeert niet in securities lending programma's.

Onderstaande tabel geeft een samenvatting van de derivatenpositie op 31 december 2018:

2018 Type contract	Gemiddelde looptijd	Contract- omvang	Saldo waarde	Positieve waarde	Negatieve waarde
		€	€	€	€
Valutaderivaten		74.436	-1.017	0	1.017
Aandelenderivaten		255	4	4	0
Rentederivaten		567.410	-11.113	6.232	17.344
		<u>642.102</u>	<u>-12.126</u>	<u>6.236</u>	<u>18.362</u>

Onderstaande tabel geeft een samenvatting van de derivatenpositie op 31 december 2017 exclusief de liquide middelen binnen de derivatenportefeuille:

2017 Type contract	Gemiddelde looptijd	Contract- omvang	Saldo waarde	Positieve waarde	Negatieve waarde
		€	€	€	€
Valutaderivaten		68.935	1.203	1.203	0
Aandelenderivaten		171	18	18	0
Rentederivaten		535.410	-28.096	483	28.579
		<u>604.516</u>	<u>-26.875</u>	<u>1.703</u>	<u>28.579</u>
				<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
				€	€
Overige beleggingen					
Liquide middelen				1.996	196

Schattingen en oordelen

Zoals vermeld in de toelichting zijn de beleggingen van het pensioenfonds nagenoeg allemaal gewaardeerd tegen actuele waarde per balansdatum en is het over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de actuele waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Voor sommige andere financiële instrumenten, zoals beleggingsvorderingen en -schulden, geldt dat de boekwaarde de actuele waarde benadert als gevolg van het korte termijnkarakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de actuele waarde.

Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde financiële instrumenten, zoals bijvoorbeeld derivaten zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van waarderingsmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten. Op basis van de boekwaarde kan het volgende onderscheid worden gemaakt:

	Genoteerde marktprijzen	Afgeleide markt- noteringen	Waarderings- modellen	Overig	Totaal
	€	€	€	€	€
Per 31 december 2018					
Aandelen	200.564	0	0	0	200.564
Vastrentende waarden	392.153	0	0	106.302	498.455
Derivaten	0	0	-12.130	0	-12.130
Overige beleggingen	1.996	0	0	0	1.996
	<u>594.713</u>	<u>0</u>	<u>-12.130</u>	<u>106.302</u>	<u>688.885</u>

De tabel inzake de waardering bevat cijfers inclusief de negatieve derivatenpositie.

	Genoteerde marktprijzen	Afgeleide markt- noteringen	Waarderings- modellen	Overig	Totaal
	€	€	€	€	€
Per 31 december 2017					
Aandelen	214.728	0	0	0	214.728
Vastrentende waarden	424.822	0	0	66.255	491.077
Derivaten	0	0	-26.893	0	-26.893
Overige beleggingen	196	0	0	0	196
	<u>639.746</u>	<u>0</u>	<u>-26.893</u>	<u>66.255</u>	<u>679.109</u>

Genoteerde marktprijzen: De waarde van de belegging is gebaseerd op direct waarneembare marktnoteringen in een actieve markt.

Afgeleide marktnoteringen: Actuele waarde wordt vastgesteld aan de hand van onafhankelijke taxaties.

Waarderingsmodellen: De waarde wordt vastgesteld met waarderingsmodellen waarin gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata. Hieronder valt de netto contante waarde berekeningen van de derivaten.

Overig: De waarde wordt vastgesteld met waarderingsmodellen waarin geen gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

	31-12-2018	31-12-2017
	€	€
2. Vorderingen en overlopende activa		
Vorderingen inzake premie	9.058	8.312
Beleggingsdebiteuren	44.224	11.363
Overige vorderingen en overlopende activa	408	3
	<u>53.690</u>	<u>19.678</u>

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Vordering op de werkgever(s)

Vorderingen op werkgevers	1.892	1.818
Nog te factureren premies	7.180	6.601
Voorzieningen dubieuze debiteuren	-14	-107
	<u>9.058</u>	<u>8.312</u>

De post 'Nog te factureren premies' betreft de premie over de maanden november en december 2018. Deze premie is in januari en februari 2019 gefactureerd. De premiefacturatie vindt bij het pensioenfonds 2 maanden achteraf plaats.

Beleggingsdebiteuren

Lopende interest	3.091	3.626
Collateral	3.860	7.310
Te vorderen dividend	921	363
Te vorderen dividendbelasting	288	64
Overige vorderingen	36.064	0
	<u>44.224</u>	<u>11.363</u>

De post 'Overige vorderingen' binnen de beleggingsdebiteuren betreft voor een groot gedeelte (€ 36.000) de herinvestering in het Particuliere Hypothekenfonds. Dit bedrag is afkomstig van de verkoop van een deel van de positie in het BlackRock ICS liquiditeitsfonds. Deze verkoop is per einde jaar al afgehandeld, echter de belegging van € 36.000 in het Particuliere Hypothekenfonds gaat in per 2 januari 2019. Hierdoor is dit bedrag 31 december 2018 onder de 'Overige vorderingen' opgenomen.

Overige vorderingen en overlopende activa

De 'Overige vorderingen en overlopende activa' bestaan uit een vooruitontvangen factuur aan TKP over het eerste kwartaal van 2019 (€ 406) en een kleine post aan debiteuren (€ 2).

3. Overige activa

Liquide middelen	<u>2.111</u>	<u>1.093</u>
------------------	--------------	--------------

De liquide middelen worden aangehouden bij Nederlandse kredietinstellingen. De tegoeden staan ter vrije beschikking van het pensioenfonds.

PASSIVA

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
	€	€
4. Stichtingskapitaal en reserves		
Algemene reserve	-151.023	-110.592
Bestemmingsreserves	110.554	101.540
	<u>-40.469</u>	<u>-9.052</u>

De bestemmingsreserve betreft een solvabiliteitsreserve die op jaarbasis gelijk gesteld wordt aan het vereist eigen vermogen. Het verloop van de reserves is als volgt.

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
	€	€
Algemene reserve		
Stand per begin boekjaar	-110.592	-113.837
Bestemming saldo van baten en lasten	-40.431	3.245
	<u>-151.023</u>	<u>-110.592</u>

Bestemmingsreserve

Stand per begin boekjaar	101.540	98.879
Bestemming saldo van baten en lasten	9.014	2.661
	<u>110.554</u>	<u>101.540</u>

Dekkingsgraad, vermogenspositie en herstelplan

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
	%	%
De dekkingsgraad is ultimo jaar als volgt:		
Nominale dekkingsgraad	94,8	98,7
Reële dekkingsgraad	79,0	78,6
Beleidsdekkingsgraad	98,3	98,5

De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

Voor het bepalen van het vereist eigen vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt het pensioenfonds gebruik van het standaard model. Het bestuur acht het gebruik van het standaardmodel passend voor de risico's van het pensioenfonds.

Op basis hiervan bedraagt het (minimaal) vereist vermogen op 31 december:

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
	€	€
Stichtingskapitaal en reserves	-40.469	-9.052
Minimaal vereist eigen vermogen	32.010	29.236
Vereist eigen vermogen	110.554	101.540

De vermogenspositie van het pensioenfonds kan als gevolg hiervan worden gekarakteriseerd als dekkingstekort.

De reële dekkingsgraad is gelijk aan de beleidsdekkingsgraad gedeeld door de beleidsdekkingsgraad die is vereist voor de volledige toeslagverlening op basis van prijsinflatie. Op basis van deze definitie komt de reële dekkingsgraad ultimo 2018 uit op 79,0% (2017: 78,6%).

Herstelplan

In het herstelplan werd voor 2018 een stijging van de actuele dekkingsgraad verwacht naar 101,2%. Met name door een dalende rente in 2018, bleef de ontwikkeling van de actuele dekkingsgraad (94,8%) achter bij de verwachting in het herstelplan.

Op 29 maart 2019 heeft het pensioenfonds op grond van artikel 139, lid 1 van de Pensioenwet een geactualiseerd herstelplan ingediend bij DNB. Uit dit herstelplan blijkt dat, gegeven de toegestane rekenregels, het pensioenfonds in 2028 uit herstel is. Dit herstelplan is nog niet beoordeeld door DNB.

Op grond van het per 1 januari 2015 gewijzigde financieel toetsingskader, moet een pensioenfonds jaarlijks een (aanvangs)haalbaarheidstoets uitvoeren en moet het pensioenfonds laten zien dat het afgesproken premiebeleid reëel en haalbaar is, als ook dat het pensioenfonds een voldoende herstelkracht heeft vanuit het niveau van het minimaal vereist eigen vermogen (MVEV).

Statutaire regelingen omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

Statutair is bepaald dat het saldo van de staat van baten en lasten van -€ 31.417 over het boekjaar verdeeld wordt over de algemene reserve en de bestemmingsreserve. De bestemmingsreserve betreft een solvabiliteitsreserve die op jaarbasis gelijk gesteld wordt aan het vereist eigen vermogen.

Voor het boekjaar 2018 geldt dat er € 9.014 is toegevoegd aan de bestemmingsreserve en € 40.431 in mindering gebracht is op de algemene reserve.

5. Technische voorzieningen

	2018	2017
	€	€
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds		
Stand per begin boekjaar	707.089	677.771
Pensioenopbouw	45.632	44.607
Rentetoevoeging	-1.883	-1.520
Ottrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten	-5.966	-5.151
Wijziging marktrente	45.226	-10.216
Aanpassing sterfttekansen	-10.797	0
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	0	0
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	1.431	1.598
	<u>780.732</u>	<u>707.089</u>

Pensioenopbouw

Het opbouwpercentage is in 2018 1,592% van de pensioengrondslag (2017: 1,630%). De pensioengrondslag is het pensioengevend salaris minus de franchise (2018: € 10.655) op jaarbasis (2017: € 10.479). Voor deeltijdwerkers wordt de pensioengrondslag naar evenredigheid vastgesteld. Indien de franchise hoger is dan het pensioengevend salaris, wordt de pensioengrondslag op nul vastgesteld.

Toeslagverlening

Het pensioenfonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenrechten van de actieve deelnemers jaarlijks per 1 januari aan te passen aan het consumentenprijsindexcijfer van het CBS. Het gaat om het consumentenprijsindexcijfer voor alle huishoudens afgeleid over de periode 1 oktober van het voorgaande jaar tot 1 oktober van het huidige jaar. De toeslagverlening heeft een voorwaardelijk karakter en wordt gefinancierd uit overrendementen, het pensioenfonds vormt geen bestemmingsreserve voor toeslagen en berekent geen premie om toeslagen te financieren.

Het pensioenfonds streeft ernaar de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten (gewezen deelnemers) jaarlijks tevens aan te passen aan de eerder genoemde ontwikkeling van het consumentenprijsindexcijfer van het CBS. Echter mag deze toeslag nooit hoger zijn dan de toeslag voor de actieve deelnemers.

Het bestuur heeft, gezien de financiële situatie van het pensioenfonds, besloten per 1 januari 2019 zowel aan de actieve deelnemers als aan de pensioengerechtigden en gewezen deelnemers, geen toeslag toe te kennen.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen zijn opgerent met -0,260% (2017: -0,217%), op basis van de éénjaarsrente op de interbancaire swapmarkt aan het begin van het verslagjaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte pensioenuitkeringen in de verslagperiode.

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte uitvoeringskosten in de verslagperiode.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

	<u>Rentepercentage per 31 december</u>
2017	1,67
2018	1,53

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Zo lang de beleidsdekkingsgraad onder de 100% zit, zijn nieuwe waardeoverdracht, zowel in- als uitgaand, niet toegestaan. Het resultaat op de technische voorziening is € 0.

Aanpassing sterftetekansen

De publicatie in 2018 door het Koninklijk Actuarieel Genootschap van nieuwe informatie over de overlevingskansen van de Nederlandse bevolking gaf het bestuur aanleiding voor verdere actualisering van de door haar gebruikte schattingen bij het berekenen van de technische voorzieningen. Toepassing van de nieuwe prognosetafels, en fondsspecifieke ervaringssterfte leidde in 2018 tot een verlichting van de technische voorzieningen met € 10.797.

Aantallen deelnemers ten opzichte van de voorziening

	<u>2018</u>		<u>2017</u>	
	€	Aantallen	€	Aantallen
Actieven	397.200	19.192	369.592	18.822
Gepensioneerden	86.517	2.457	76.847	2.203
Slapers	297.015	68.931	260.650	63.200
Voorziening voor pensioenverplichtingen	<u>780.732</u>	<u>90.580</u>	<u>707.089</u>	<u>84.225</u>

Korte beschrijving pensioenregeling

De pensioenregeling kan worden gekenmerkt als een middelloon-regeling met een voorwaardelijke toeslagverlening (indexatie) met een pensioenrichtleeftijd die in 2018 verhoogd is van 67 naar 68 jaar. In 2018 is de aanspraak op ouderdomspensioen opgebouwd met 1,592% van de in dat jaar geldende

pensioengrondslag. De pensioengrondslag is gelijk aan het pensioengevend salaris onder aftrek van een franchise. De franchise wordt jaarlijks vastgesteld en is voor 2018, op basis van een volledig dienstverband, vastgesteld op € 10.655.

Het partnerpensioen is per 1 januari 2017 vervangen door een vrijwillige Anw-pensioen (niveau 2018: €15.166). De franchise bij het oude partnerpensioen was vrij hoog zodat de meerderheid van de deelnemers geen of heel weinig recht hadden op partnerpensioen. In plaats van partnerpensioen kan een deelnemer nu kiezen voor Anw-pensioen.

De hoogte van het wezenpensioen is 14% van het te bereiken ouderdompensioen. Bij beëindiging van de deelneming ontstaat een aanspraak op wezenpensioen over het opgebouwde ouderdompensioen. Voor een volle wees verdubbelt de hoogte van het wezenpensioen.

Voor de werknemers met een functieschaal boven functieschaal 9 kunnen de werkgevers vrijwillig aansluiten. Hiervoor dienen alle werknemers met een functieschaal boven functieschaal 9 deel te nemen.

Inhaaltoeslagen

Onder bepaalde omstandigheden kunnen inhaaltoeslagen worden toegekend. Inhaaltoeslagen zijn toeslagen die worden toegezegd, voor zover in het verleden niet voor 100% is geïndexeerd. Om inhaaltoeslagen te kunnen toekennen is een hoge dekkinggraad vereist. Inhaaltoeslagen zijn daarom op korte termijn niet te verwachten. Het bestuur van het pensioenfonds geeft in haar jaarrekening elk jaar een specificatie van het verschil tussen de volledige en de werkelijk toegekende toeslagen.

Voor de actieve en inactieve deelnemers is de specificatie in de onderstaande tabellen opgenomen. In 2013 is een korting doorgevoerd van 2,90% op de opgebouwde aanspraken tot januari 2011. Deze korting is in deze tabel buiten beschouwing gelaten.

	Volledige toeslag- verlening	Toegekende toeslagen	Verskil	Cumulatief verschil (t.o.v. ambitie)
	%	%	%	%
Actieven				
2010	0,75	-	0,75	0,75
2011	1,00	-	1,00	1,76
2012	1,50	-	1,50	3,28
2013	-	-	-	3,28
2014	2,01	-	2,01	5,36
2015	-	-	-	5,36
2016	0,50	-	0,50	5,89
2017	-0,01	-	-0,01	5,88
2018	1,47	-	1,47	7,43
2019	1,47	-	1,47	9,01

Het toeslagpercentage is bepaald over het lopende boekjaar en gaat in per 1 januari van het daaropvolgende jaar.

	Volledige toeslag- verlening	Toegekende toeslagen	Verschil	Cumulatief verschil (t.o.v. ambitie)
	%	%	%	%
Inactieven				
2010	0,40	-	0,40	0,40
2011	1,00	-	1,00	1,00
2012	1,50	-	1,50	1,50
2013	-	-	-	-
2014	0,90	-	0,90	0,90
2015	-	-	-	-
2016	0,50	-	0,50	0,50
2017	-0,01	-	-0,01	-0,01
2018	1,47	-	1,47	1,47
2019	1,47	-	1,47	1,47

Het toeslagpercentage is bepaald over het lopende boekjaar en gaat in per 1 januari van het daaropvolgende jaar.

	31-12-2018	31-12-2017
	€	€
6. Derivaten		
Derivaten met negatieve waarde	18.362	28.579

7. Overige schulden en overlopende passiva

Nog te verrekenen premies	33	139
Collateral	3.098	1.000
Belastingen en premies sociale verzekeringen	114	103
Overige schulden	443	11
Overlopende kosten	735	589
	<u>4.423</u>	<u>1.842</u>

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

De 'Overige schulden' bestaan met name uit de vergoeding aan TKP over het eerste kwartaal van 2019, die reeds eind 2018 is gefactureerd.

Onder de 'Overlopende kosten' zijn de nog te verwachten kosten over 2018 opgenomen. Een deel van deze facturen is begin 2019 reeds ontvangen.

9.4.4 Risicobeheer

Het pensioenfonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Het solvabiliteitsrisico is daarmee het belangrijkste risico voor het fonds.

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van de risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- Beleggingsbeleid;
- Premiebeleid;
- Herverzekeringsbeleid;
- Toeslagbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruik gemaakt van de Asset Liability Management-studie (ALM-Studie) die in 2018 is uitgevoerd.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in jaarlijks door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid door de vermogensbeheerders moet plaatsvinden. Deze uitgangspunten zijn vastgelegd in mandaatovereenkomsten met de vermogensbeheerders. De mandaten zijn gericht op actief/passief vermogensbeheer.

Solvabiliteitsrisico's

Het belangrijkste risico voor het pensioenfonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het pensioenfonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten op basis van zowel algemeen geldende normen als specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd.

Indien de solvabiliteit van het pensioenfonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het pensioenfonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het pensioenfonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

De aanwezige dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

	2018	2017
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	98,7	97,8
Premie	-0,1	-0,4
Uitkering	-	-
Toeslagverlening	-	-
Korting van aanspraken en rechten	-	-
Beleggingsrendementen	0,9	0,1
Aanpassing levensverwachting	1,6	-
Wijziging rentetermijnstructuur voorziening pensioenverplichtingen	-5,9	1,5
Kanssystemen	-	-0,2
Overige oorzaken en kruiseffecten	-0,4	-0,1
Dekkingsgraad per 31 december	94,8	98,7

Om het solvabiliteitsrisico te beheersen dient het pensioenfonds buffers in het vermogen aan te houden. De omvang van deze buffers (buffers plus de pensioenverplichtingen heten samen het vereist vermogen) wordt vastgesteld met de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets (S-toets). Deze toets bevat een kwantificering van de bestuursvisie op de pensioenfondsspecifieke restrisico's (na afdekking).

De berekening van het vereist eigen vermogen en het hieruit voortvloeiende surplus/tekort aan het einde van het boekjaar is als volgt:

	2018	2017
	%	%
S1 Renterisico	3,3	3,6
S2 Risico zakelijke waarden	10,0	10,1
S3 Valutarisico	2,3	2,6
S4 Grondstoffenrisico	-	-
S5 Kredietrisico	1,8	1,5
S6 Verzekeringstechnisch risico	5,7	5,7
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief risico	-	-
Diversificatie-effect	-8,9	-9,1
Totaal	14,2	14,4

	2018	2017
	€	€
Vereist pensioenvermogen	891.286	808.629
Voorziening pensioenverplichting	780.732	707.089
Vereist eigen vermogen	110.554	101.540
Aanwezig eigen vermogen	-151.023	-5.856
Tekort/Tekort	-261.577	-107.396

De buffers zijn berekend op basis van de standaardmethode, waarbij voor de samenstelling van de beleggingen wordt uitgegaan van de feitelijke/strategische beleggingsmix in de evenwichtssituatie.

De vereiste dekkingsgraad die hoort bij het vereist eigen vermogen van € 110.554 duizend, is 114,2%. Dit is een lichte daling ten opzichte van 2017 (114,4%).

Beleggingsrisico

De belangrijkste beleggingsrisico's betreffen het markt-, krediet- en liquiditeitsrisico. Het marktrisico is uit te splitsen in renterisico, valutarisico en prijs(koers)risico. Marktrisico wordt gelopen op de verschillende beleggingsmarkten waarin het pensioenfonds op basis van het vastgestelde beleggingsbeleid actief is. De beheersing van het risico is geïntegreerd in het beleggingsproces. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid kunnen zich voorts risico's manifesteren uit hoofde van de geselecteerde managers en bewaarbedrijven (zogenoeten manager- en custody risico), en de juridische bepalingen omtrent gebruikte instrumenten en de uitvoeringsovereenkomst (juridisch risico). Het marktrisico wordt beheerst doordat met de vermogensbeheerder specifieke mandaten zijn afgesproken, welke in overeenstemming zijn met de beleidskaders en richtlijnen zoals deze zijn vastgesteld door het bestuur. Het bestuur monitort de mate van naleving van deze mandaten. De marktposities worden periodiek gerapporteerd.

Per risico worden in de risicoparagraaf een aantal cijfermatige overzichten getoond. De totalen, per beleggingscategorie in deze overzichten, sluiten niet in alle gevallen aan bij de balans. Op totaalniveau is dit wel het geval. De reden dat deze aansluiting niet gemaakt kan worden ligt in het feit, dat de vermogensbeheerder KasBank met ingang van 2018 gebruik maakt van look-trough gegevens op detailniveau. Dit geeft een getrouwer beeld van de werkelijke risico's. In dit kader zijn ook de vergelijkende cijfers van 2017 aangepast.

Renterisico (S1)

Renterisico is het risico dat de waarde van de portefeuille vastrentende waarden en de waarde van de pensioenverplichtingen veranderen als gevolg van ongunstige veranderingen in de marktrente. Maatstaf voor het meten van rentegevoeligheid is de duration. De duration is de gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

Het fonds voert een dynamisch rentebeleid. Ultimo 2018 betekent dit een streefdekkingsgraad van 60% (2017: idem).

Het pensioenfonds heeft in 2016 eveneens besloten in de renteafdekking rekening te houden met de opbouw van nieuwe pensioenverplichtingen. Doordat het premiepercentage voor toekomstige verplichtingen voor een bepaalde periode vaststaat, vertegenwoordigt de verwachte opbouw een economisch renterisico voor het fonds. In de berekening van het renterisico wordt daarom rekening gehouden met de nieuwe opbouw tot en met eind 2018.

De feitelijke renteafdekking bevond zich ultimo 2018 op 59,9% (2017: 60,2%) op basis van marktrente en lag daarmee ruim binnen de vastgestelde bandbreedte van 57% - 63%.

De duratie en het effect van de renteafdekking kan als volgt worden samengevat:

	31-12-2018		31-12-2017	
	€	Duratie	€	Duratie
Vastrentende waarden (vóór derivaten)	498.455	3,1	491.077	2,5
Vastrentende waarden (na derivaten)	486.326	31,7	464.184	30,9
(Nominale) pensioenverplichtingen	780.732	26,0	707.089	26,1

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2018		31-12-2017	
	€	%	€	%
Resterende looptijd < 1 jaar	0	-	298.007	60,8
Resterende looptijd > 1 jaar en < 5 jaar	335.411	67,2	78.294	16,0
Resterende looptijd > 5 en < 10 jaar	97.770	19,6	68.308	13,9
Resterende looptijd > 10 en < 20 jaar	37.995	7,6	23.381	4,8
Resterende looptijd > 20 jaar	28.277	5,6	22.166	4,5
	499.453	100,0	490.157	100,0

Het bovenstaande overzicht geeft de verdeling weer van het renterisico van de totale portefeuille waarbij tevens rekening gehouden is met de renteswaps. Een negatieve marktwaarde in het blok "Korter dan een jaar" is het gevolg van de korte poten van deze renteswaps. Met een renteswap wordt doorgaans een korte rente (de korte poot) geruild voor een lange rente (de lange poot) om renterisico van de pensioenverplichtingen af te dekken. De korte rente die betaald wordt, de korte poot, heeft dus een negatieve marktwaarde en een looptijd die korter is dan een jaar.

In de portefeuille zijn financiële instrumenten opgenomen welke gevoelig zijn voor wijzigingen in de marktrente. De portefeuille is blootgesteld aan een aanzienlijk renterisico.

De resterende looptijd van de verplichtingen kan als volgt worden weergegeven:

	31-12-2018		31-12-2017	
	€	%	€	%
Resterende looptijd < 5 jaar	35.324	4,5	30.449	4,3
Resterende looptijd > 5 en < 10 jaar	60.542	7,8	53.077	7,5
Resterende looptijd > 10 en < 20 jaar	184.003	23,6	165.272	23,4
Resterende looptijd > 20 jaar	500.863	64,2	458.291	64,8
	<u>780.732</u>	<u>100,0</u>	<u>707.089</u>	<u>100,0</u>

Risico zakelijke waarden (S2)

Zakelijke waarden risico is het risico dat de waarde van de zakelijke waarden (voornamelijk aandelen, beursgenoteerd indirect vastgoed en converteerbare obligaties) verandert door veranderingen in de marktprijzen voor deze waarden. Het structurele marktrisico wordt beheerst binnen het ALM-proces. Daarin wordt een zodanige beleggingsmix vastgesteld dat het marktrisico acceptabel is. De feitelijke beleggingsmix mag binnen vastgestelde bandbreedtes afwijken van de ALM-beleggingsmix. Voor de beheersing van het marktrisico in samenhang met het renterisico wordt gebruik gemaakt van derivaten.

Valutarisico (S3)

Binnen de aandelenportefeuille wordt valutarisico gelopen. Binnen de vastrentende waardenportefeuille wordt uitsluitend belegd in Euro-titels en deze kent derhalve geen valutarisico.

Het totaalbedrag van de gehele beleggingsportefeuille dat buiten de euro wordt belegd bedraagt ultimo 2018 € 180.745 (2017: € 176.345). Per einde boekjaar is de waarde van de uitstaande valutatermijncontracten -€ 1.017 (2017: € 1.203).

De valutapositie per 31 december 2018 vóór en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	2018		
	Totaal	Valuta-derivaten	Netto positie
	Voor afdekking	Afdekking	Na afdekking
	€	€	€
EUR	509.159	74.478	583.637
CHF	4.617	0	4.617
GBP	10.211	0	10.211
JPY	17.691	0	17.691
USD	114.419	-75.495	38.924
AUD	4.443	0	4.443
Overig	29.362	0	29.362
	<u>689.902</u>	<u>-1.017</u>	<u>688.885</u>

De valutapositie per 31 december 2017 vóór en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	2017		
	Totaal	Valuta-derivaten	Netto positie
	Voor afdekking	Afdekking	Na afdekking
	€	€	€
EUR	501.561	68.967	570.528
CHF	9.416	0	9.416
GBP	22.062	0	22.062
JPY	17.934	0	17.934
USD	94.552	-67.764	26.788
AUD	4.792	0	4.792
Overig	27.588	0	27.588
	677.905	1.203	679.108

De totaalstand is weergegeven inclusief de negatieve derivatenpositie, de liquide middelen binnen de beleggingsportefeuille en de collateral stand.

Prijrisico

Prijrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen. Het wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren.

Het prijsrisico wordt gemitigeerd door diversificatie die onder meer is vastgelegd in de strategische beleggingsmix van het pensioenfonds. In aanvulling hierop maakt het pensioenfonds voor afdekking van het prijsrisico gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures.

Naast de strategische mix heeft het fonds in het mandaat aan de vermogensbeheerders richtlijnen gesteld aan het maximaal percentage dat namens het fonds in een sector, land of tegenpartij mag worden belegd.

De segmentatie van de aandelenportefeuille naar regio is als volgt:

	2018		2017	
	€	%	€	%
Europa (EU)	34.193	18,1	66.025	31,9
Europa (niet-EU)	6.694	3,6	12.221	5,9
Noord-Amerika	108.432	57,4	86.600	41,9
Overig	1.915	1,0	1.776	0,9
Azië	11.667	6,2	12.971	6,3
Centraal- en Zuid-Amerika	2.087	1,1	2.117	1,0
Pacific	23.815	12,6	25.094	12,1
Totaal	188.803	100,0	206.804	100,0

De segmentatie van de aandelenportefeuille naar sectoren is als volgt:

	2018		2017	
	€	%	€	%
Energie	9.907	5,3	12.373	6,0
Basismaterialen	9.929	5,3	13.124	6,4
Nijverheid en industrie	19.147	10,1	26.484	12,8
Cyclische consumptiegoederen	25.305	13,4	26.535	12,8
Defensieve consumptiegoederen	15.325	8,1	19.718	9,5
Gezondheidszorg	24.595	13,0	23.783	11,5
Technologie	37.791	20,0	31.945	15,5
Nutsbedrijven	6.988	3,7	6.450	3,1
Communicatiediensten	5.812	3,1	6.333	3,1
Financiële instellingen (w.o. banken en verzekeraars)	32.402	17,2	38.868	18,8
Overig	1.602	0,9	1.191	0,6
Totaal	188.803	100,0	206.804	100,0

Grondstoffenrisico (S4)

Grondstoffen ofwel commodities vormen een beleggingscategorie waarin veelal via index futures en swaps wordt geïnvesteerd in energie (olie), edelmetalen en agroproducten. Het grondstoffenrisico betreft het risico op fluctuaties in grondstofprijzen. Zowel in het verslagjaar 2018 als in 2017 is door het fonds niet belegd in deze beleggingscategorie.

Kredietrisico (S5)

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het fonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het fonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau, dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft jegens het fonds; het vragen van extra zekerheden zoals onderpand en dergelijke bij hypothecaire geldleningen en het uitlenen van effecten; het hanteren van prudente verstrekkingsnormen bij hypothecaire geldleningen. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het fonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementstelsel functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot OTC-derivaten wordt door het fonds enkel gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten zodat posities van het fonds adequaat worden afgedekt door onderpand. Er wordt gebruik gemaakt van dagelijkse waarderingen.

De kredietwaardigheid van veel marktpartijen wordt ook door rating agencies beoordeeld. Voor de bepaling van de rating wordt afhankelijk van beschikbaarheid gebruik gemaakt van S&P, Moody's en Fitch. De samenvatting van de vastrentende waarden op basis van deze ratings is als volgt:

	2018		2017	
	€	%	€	%
AAA	105.386	21,1	119.723	24,4
AA	164.946	33,0	180.323	36,8
A	74.245	14,9	74.497	15,2
BBB	26.357	5,3	28.457	5,8
Lager dan B	60	-	57	-
Geen rating	128.459	25,7	87.101	17,8
Totaal	499.453	100,0	490.157	100,0

Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's, S6)

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat voortvloeit uit mogelijke afwijkingen van actuariële inschattingen die worden gebruikt voor de vaststelling van de technische voorzieningen en de hoogte van de premie. De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langleven, overlijden (kortleven), arbeidsongeschiktheid en het toeslagrisico.

Langlevenrisico

Langlevenrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de technische voorziening. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting.

Door toepassing van AG Prognosetafel 2018 met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevenrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het pensioenfonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het pensioenfonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen (schadereserve). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien. Het beleid van het pensioenfonds is om het overlijden- en arbeidsongeschiktheidsrisico niet te herverzekeren.

Toeslagrisico

Het toeslagrisico omvat het risico dat de ambitie van het bestuur om toeslagen op pensioen toe te kennen in relatie tot de algemene prijsontwikkeling niet kan worden gerealiseerd. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, beleggingsrendementen, looninflatie en demografie (beleggings- en actuariële resultaten) echter, afhankelijk van de hoogte van de dekkingsgraad van het pensioenfonds. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagverlening voorwaardelijk is.

De zogenaamde reële dekkingsgraad geeft inzicht in de mate waarin toeslagen kunnen worden toegekend (ook wel aangeduid als de toeslagruimte). Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden onvoorwaardelijke nominale pensioenverplichtingen verdisconteerd tegen een reële, in plaats van nominale, rentetermijnstructuur. Omdat er op dit moment geen markt voor financiële instrumenten aanwezig is waaruit de reële rentetermijnstructuur kan worden afgeleid, wordt gebruik gemaakt van een benaderingswijze.

De reële dekkingsgraad bedraagt per 31 december 2018 79,0% (2017: 78,6%).

Liquiditeitsrisico (S7)

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er moet eveneens rekening worden gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies.

Concentratierisico (S8)

Concentraties kunnen ertoe leiden dat het pensioenfonds bij grote veranderingen in bijvoorbeeld de waardering (marktrisico) of de financiële positie van een tegenpartij (kredietrisico) grote (veelal financiële) gevolgen hiervan ondervindt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie in de beleggingsportefeuille in producten, regio's of landen, economische sectoren of tegenpartijen. Naast concentraties in de beleggingsportefeuille kan ook sprake zijn van concentraties in de verplichtingen en de uitvoering.

Om concentratierisico's in de beleggingsportefeuille te beheersen maakt het bestuur gebruik van diversificatie en limieten voor beleggen in landen, regio's, landen, sectoren en tegenpartijen. Deze uitgangspunten zijn door het pensioenfonds vastgesteld op basis van de ALM-studie. De uitgangspunten zijn vastgelegd in de contractuele afspraken met de vermogensbeheerders en het bestuur monitort op kwartaalbasis de naleving hiervan.

	31-12-2018		31-12-2017	
	€	%	€	%
Vastrentende waarden				
Staatsobligaties	206.881	27,1	260.373	35,7
Bedrijfsobligaties	186.269	24,4	163.490	22,4
Hypotheken	106.302	13,9	66.255	9,1
Geldmiddelen	0	-	39	-
Totaal	499.452	65,5	490.157	67,3

Operationeel risico (S9)

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Deze risico's worden door het pensioenfonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering zijn betrokken. Om zicht te krijgen op de beheersing van de operationele risico's bij de verschillende uitbestedingsrelaties, wordt jaarlijks een ISAE 3402 opgevraagd en worden SLA-rapportages vereist, welke periodiek worden gecontroleerd op juistheid, tijdigheid en volledigheid.

De pensioenuitvoering is uitbesteed aan pensioenuitvoerder TKP Pensioen B.V. Met TKP Pensioen B.V. is een uitbestedingsovereenkomst en een service level overeenkomst (SLA) gesloten.

Het vermogensbeheer werd in 2018 uitgevoerd door BlackRock en Cardano. Met BlackRock en Cardano is een overeenkomst afgesloten waarin onder andere de beleggingsrichtlijnen en de overeengekomen rapportages zijn vastgelegd. De afspraken zijn vastgelegd in een SLA.

De uitvoering van de afdekking van valutarisico is uitbesteed aan Kasbank. Daarnaast is Kasbank custodian van het fonds. De afspraken hierover zijn vastgelegd in een overeenkomst.

Actief risico (S10)

Een actief beleggingsrisico ontstaat wanneer met het beleggingsbeleid binnen de beleggingscategorieën afgeweken wordt van het beleid volgens de benchmark. Een maatstaf van de mate waarin actief wordt belegd is de zogenaamde 'tracking error'. De tracking error geeft aan hoe groot de afwijkingen van het rendement kunnen zijn ten opzichte van het benchmarkrendement. Hoe hoger de tracking error, hoe hoger het actief risico.

Voor het pensioenfonds geldt dat belegd wordt in passieve beleggingsfondsen, hierdoor hoeft de S10 niet te worden bepaald en is deze op nihil gesteld.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het pensioenfonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het pensioenfonds niet beheersbaar. Het systeemrisico maakt geen onderdeel uit van de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets.

9.4.5 Niet in de balans opgenomen verplichtingen**Langlopende contractuele verplichtingen**

Het pensioenfonds heeft met ingang van 1 januari 2015 een uitbestedingsovereenkomst afgesloten met TKP Pensioen B.V. voor een periode van vijf jaar. De vergoeding in 2018 bedraagt € 1.770 (2017: € 1.667).

Ten behoeve van het vermogensbeheer zijn uitbestedingsovereenkomsten afgesloten met Blackrock, Cardano en custodian Kasbank.

In 2018 verzorgt Cardano Risk Management B.V. onder andere het beheer van de matchingportefeuille en de valuta-afdekking voor het pensioenfonds. Cardano nam dit beheer over van de managers BlackRock en BNP Paribas IP (matchingportefeuille) en Kasbank (valuta-afdekking).

Het pensioenfonds heeft een overeenkomst afgesloten met Montae Bestuurscentrum B.V. voor de bestuursondersteuning. Deze huidige overeenkomst heeft een looptijd van 3 jaar (tot 31 december 2020).

9.4.6 Verbonden partijen**Transacties met (voormalige) bestuurders**

De bezoldiging van de bestuurders wordt nader toegelicht in de toelichting op de staat van baten en lasten bij de pensioenuitvoeringskosten. Het pensioenfonds heeft geen leningen verstrekt aan de (voormalige) bestuurders. Ook heeft het pensioenfonds geen vorderingen op de (voormalige) bestuurders.

Verplichtstellingen en uitvoeringsreglement

Op basis van de verplichtstelling tot deelneming in het pensioenfonds worden werkgevers verplicht deel te nemen. De afspraken met de werkgevers staan beschreven in het uitvoeringsreglement.

9.4.7 Toelichting op de staat van baten en lasten over 2018

8. Premiebijdragen voor risico pensioenfonds

	2018	2017
	€	€
De premiebijdragen kunnen als volgt worden gespecificeerd:		
Pensioenpremie huidig jaar	45.680	42.523
Pensioenpremie voorgaand jaar	76	300
Regeling 9+	934	729
Premie overig	336	298
Premie ANW-hiaat	183	124
	<u>47.209</u>	<u>43.974</u>

De totale bijdrage van werkgever en werknemers bedraagt 19,6% (2017: 19,6%) van de loonsom. De kostendekkende, gedempte en feitelijke premie zijn als volgt:

Kostendekkende premie	55.122	54.158
Feitelijke premie	46.950	43.550
Gedempte premie	45.986	42.548

De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als bate in de staat van baten en lasten verantwoord. De samenstelling van de kostendekkende premie is als volgt:

Kostendekkende premie

Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen pensioenopbouw	45.419	44.562
Opslag voor instandhouding van het vereist eigen vermogen	6.540	6.506
Opslag voor uitvoeringskosten	3.163	3.090

Totaal kostendekkende premie	<u>55.122</u>	<u>54.158</u>
------------------------------	---------------	---------------

Feitelijke premie

In rekening gebrachte pensioenpremie	45.680	42.523
Premie voor regeling 9+	934	729
Overig	336	298

Totaal feitelijke premie	<u>46.950</u>	<u>43.550</u>
--------------------------	---------------	---------------

De feitelijke premie exclusief de nog ontvangen pensioenpremie over 2018 en de premie voor de aanvullende ANW verzekering, komt uit op € 46.950 duizend. Hiervan komt de helft van het premiepercentage (9,8%) voor rekening van de werkgever en de andere helft van het premiepercentage (9,8%) voor rekening van de werknemer.

Gedempte premie

Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen pensioenopbouw	24.422	23.121
Opslag voor instandhouding van het vereist eigen vermogen	3.517	3.376
Opslag voor uitvoeringskosten	3.163	3.090
Premie voorwaardelijke onderdelen	14.884	12.961

Totaal gedempte premie	<u>45.986</u>	<u>42.548</u>
------------------------	---------------	---------------

9. Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

De indirecte vermogensbeheerkosten die middels doorkijk zijn toe te rekenen aan de verschillende assetcategorieën, zijn verrekend met de beleggingsopbrengst. Deze kosten zijn derhalve resultaat-neutraal opgenomen in de jaarrekening.

De niet nader toe te rekenen kosten vermogensbeheer zijn direct in rekening gebracht bij het pensioenfonds.

2018	Directe beleggings- opbrengst	Indirecte beleggings- opbrengst	Kosten vermogens- beheer	Transactie- kosten	Totaal
	€	€	€	€	€
Aandelen	341	-13.599	-181	0	-13.439
Vastrentende waarden	4.339	-4.722	-243	-59	-686
Derivaten	7.859	11.602	0	-40	19.421
Overige beleggingen	-27	21	-152	0	-158
Niet nader toe te rekenen kosten vermogensbeheer			-1.130		-1.130
	<u>12.512</u>	<u>-6.698</u>	<u>-1.706</u>	<u>-99</u>	<u>4.008</u>
2017	Directe beleggings- opbrengst	Indirecte beleggings- opbrengst	Kosten vermogens- beheer	Transactie- kosten	Totaal
	€	€	€	€	€
Aandelen	604	18.339	-179	0	18.764
Vastrentende waarden	4.111	-4.493	-85	-112	-579
Derivaten	6.698	-23.368	0	-528	-17.198
Overige beleggingen	-22	-83	-87	0	-192
Niet nader toe te rekenen kosten vermogensbeheer			-1.259		-1.259
	<u>11.391</u>	<u>-9.605</u>	<u>-1.610</u>	<u>-640</u>	<u>-464</u>

10. Overige baten

	2018	2017
	€	€
Mutatie voorziening dubieuze debiteuren	91	-75
Ontvangen interest	10	0
Andere baten	10	10
	<u>111</u>	<u>-65</u>

	2018	2017
	€	€
11. Pensioenuitkeringen		
Ouderdomspensioen	4.429	3.925
Prepensioen	9	12
Partnerpensioen	205	194
Wezenpensioen	64	66
Arbeidsongeschiktheidspensioen	75	64
WAO-aanvulling	0	73
Anw-aanvulling	86	0
Afkoop pensioenen en premierestitutie	788	488
	5.656	4.822

De post afkopen betreft de afkoop van pensioenen die lager zijn dan € 474,11 (2017: € 467,98) per jaar overeenkomstig de Pensioenwet (artikel 66).

12. Pensioenuitvoeringskosten

Bestuurskosten	417	475
Administratiekostenvergoeding	1.784	1.667
Accountantskosten	42	20
Kosten actuaris (advies en certificering)	136	202
Juridisch en overig advies	85	45
Contributies en bijdragen	101	85
Dwangsommen en boetes	0	0
Overige	118	166
Kosten bestuursbureau (vast)	545	519
Kosten bestuursbureau (variabel)	18	49
Project- en advieskosten bestuur	104	8
	3.350	3.236

De vergoedingen aan bestuurders houden verband met werkzaamheden voor bestuurs- en commissievergaderingen. De vergoedingen bestaan uit: vergoeding aan bestuurders, vergoeding van reis- en verblijfkosten en overige bestuurskosten 2018: € 343 (2017: € 412). Afgezien hiervan zijn geen bezoldigingen toegekend.

Daarnaast zitten in de bestuurskosten de kosten ten behoeve van de Raad van Toezicht en het Verantwoordingsorgaan. In 2018 bedragen de kosten voor de Raad van Toezicht € 45 (2017: € 41) en voor het Verantwoordingsorgaan € 29 (2017: € 22).

De project- en advieskosten bestuur hebben onder andere betrekking op de advisering door Montae.

Onder de post 'Overige' vallen de communicatiekosten en de overige beheerskosten. De communicatiekosten bedragen € 99. Daarnaast vallen hieronder de bank- en incassokosten (€ 24) en een vrijval van € 5.

De kosten voor het bestuursbureau zijn onder te verdelen in 2 componenten. Het betreft vaste kosten van € 545, deze zijn licht gestegen ten opzichte van 2017. Daarnaast is sprake van variabele kosten die in 2018 zijn gedaald t.o.v. 2017. Deze variabele kosten zijn kosten van het bestuursbureau die niet zijn opgenomen in het vaste contract.

Accountantshonoraria

De honoraria van de onafhankelijke externe accountant(s) zijn als volgt:

	2018			2017		
	Accountant	Overig netwerk	Totaal	Accountant	Overig netwerk	Totaal
	€	€	€	€	€	€
Controle van de jaarrekening	42	0	42	40	0	40

Voor 2018 wordt voor € 42 aan accountantskosten verwacht ten behoeve van de certificering op basis van de offerte van Mazars. In 2017 is een bedrag gefactureerd van € 40, in de realisatie is tevens een vrijval aan accountantskosten opgenomen van € 20 uit 2016.

Aantal personeelsleden

Bij het pensioenfonds zijn geen werknemers in dienst.

	2018	2017
	€	€
13. Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds		
Pensioenopbouw	45.632	44.607
Rentetoevoeging	-1.883	-1.520
Onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten	-5.966	-5.151
Wijziging marktrente	45.226	-10.216
Aanpassing sterftekansen	-10.797	0
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	1.431	1.598
	<u>73.643</u>	<u>29.318</u>
14. Saldo herverzekering		
Premie herverzekering	234	154
Uitkering herverzekering	-143	0
	<u>91</u>	<u>154</u>
15. Saldo overdracht van rechten		
Inkomende waardeoverdrachten	0	-2
Uitgaande waardeoverdrachten	0	0
	<u>0</u>	<u>-2</u>
16. Overige lasten		
Interest	0	1
Overige lasten	2	5
Overig	2	5
	<u>4</u>	<u>11</u>

9.4.8 Gebeurtenissen na balansdatum

Er hebben zich na balansdatum geen gebeurtenissen voorgedaan die een belangrijke invloed hebben op de feitelijke situatie van Stichting Pensioenfonds Recreatie per balansdatum.

Groningen, 14 juni 2019

het bestuur,

E.P. de Vries
Voorzitter

Drs. R.G.A. van Dijk

E. te Paske-Lievestro

Mr. M.W. van Straten

L.H.C. Vincken

Drs. G.F. Vermeulen

10 Overige gegevens

10.1 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Recreatie te Zoetermeer is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2018.

Onafhankelijkheid

Als waarmede actuaire ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Recreatie, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 3.400.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 100.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte administratieve basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- De technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- De kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- Het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van de artikelen 131 tot en met 133, vanwege het negatieve eigen vermogen.

Wanneer de (beleids)dekkingsgraad van het pensioenfonds de komende jaren lager blijft dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen, zal het pensioenfonds ultimo 2020 over moeten gaan op een korting van de opgebouwde pensioenaanspraken en -rechten.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Recreatie is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

Eindhoven, 14 juni 2019

drs. M.B.H. Ceelaert AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

10.2 Controle verklaring van de onafhankelijke accountant

Aan het bestuur van
Stichting Pensioenfonds Recreatie

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN JAARREKENING 2018

ONS OORDEEL

Wij hebben de jaarrekening 2018 van Stichting Pensioenfonds Recreatie (hierna ook: "het pensioenfonds") te Zoetermeer gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Recreatie op 31 december 2018 en van de staat van baten en lasten over 2018 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2018;
2. de staat van baten en lasten over 2018; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

DE BASIS VOOR ONS OORDEEL

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van het pensioenfonds zoals vereist in de Wet toezicht accountants-organisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

MATERIALITEIT

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op € 3,7 miljoen. De materialiteit is vastgesteld op basis van een percentage van 0,5% van de som van het stichtingskapitaal, de reserves en de technische voorzieningen. Wij hebben voor deze grondslag gekozen gelet op het feit dat deze bepalend is bij de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Tevens houden wij rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn. Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan hen tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 0,1 miljoen rapporteren, alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

DE KERNPUNTEN VAN ONZE CONTROLE

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Beschrijving kernpunt	Samenvatting uitgevoerde werkzaamheden
<p>Waardering van beleggingen</p> <p>De beleggingen zijn een significante post op de balans van het pensioenfonds en bestaan naast beursgenoteerde effecten uit beleggingen in beleggingsfondsen en derivaten.</p> <p>In paragraaf 9.4.2 van de toelichting in de jaarrekening geeft het pensioenfonds de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer. In noot 9.4.2.2 van de toelichting zijn de gehanteerde waarderingsmethoden en belangrijke veronderstellingen voor waardering van de beleggingen uiteengezet.</p> <p>De waardering van de beleggingen is (deels) gebaseerd op modellen en bevat subjectieve elementen.</p>	<p>Onze controlewerkzaamheden omvatten onder andere het:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Beoordelen van de juiste werking van interne beheersingsmaatregelen ten aanzien van vermogensbeheer. Voor zover relevant voor onze controle van de jaarrekening hebben wij gebruikgemaakt van de ontvangen ISAE 3402 type II rapportage van service-organisaties; ▪ Versturen van instructies aan de accountant die door KAS Bank als service-organisatie belast met de administratie van de beleggingen, is aangesteld om het door KAS Bank opgestelde vermogensbeheerverslag te controleren; ▪ Het evalueren van de uitgevoerde werkzaamheden van de door KAS Bank aangestelde accountant op basis van kennisname van zijn rapportages, toelichtingen en de onderliggende dossiers; ▪ Toetsen of de in de jaarrekening opgenomen toelichting adequaat is gegeven de geldende verslaggevingsregels.

Beschrijving kernpunt	Samenvatting uitgevoerde werkzaamheden
<p>Waardering van de technische voorzieningen</p> <p>De technische voorzieningen, waaronder de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen, zijn gevormd ter dekking van de belangrijkste verplichtingen van het pensioenfonds.</p> <p>In paragraaf 9.4.2.2. van de toelichting in de jaarrekening geeft het pensioenfonds de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer. In paragraaf 9.4.4. 'risicobeheer' (risicoparagraaf) is de gevoeligheid van de berekening van de technische voorzieningen voor schattingen uiteengezet, inclusief de daarbij onderkende onzekerheden.</p>	<p>Bij de vaststelling van de adequate waardering, waaronder de toereikendheid van deze voorziening, hebben wij gebruik gemaakt van de uitkomsten van de werkzaamheden van de certificerende actuaire. Om dit te kunnen doen hebben wij onder andere instructies gegeven aan de certificerende actuaire en hebben wij zijn bevindingen en het certificeringsrapport met hem besproken.</p> <p>Tevens zijn wij nagegaan of:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ de administratieve basisgegevens van deelnemers, slapers en pensioengerechtigden, die door de certificerende actuaire worden gehanteerd bij het certificeren van de actuariële berekening van de technische voorziening voor pensioenverplichtingen, in alle van materieel belang zijnde aspecten juist, volledig en in overeenstemming met de pensioenregeling door de uitvoeringsorganisatie zijn opgesteld; ▪ de toegepaste methodiek ter bepaling van de technische voorziening aanvaardbaar is, gegeven de karakteristieken van de verzekerde risico's; ▪ de door het bestuur gebruikte aannames en schattingen in overeenstemming zijn met de gekozen actuariële grondslagen, voldoende zijn onderbouwd en juist zijn toegepast; ▪ de interne beheersing met betrekking tot mutatieverwerking in de pensioenadministratie is geborgd.

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN ANDERE INFORMATIE

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie bestaande uit de volgende onderdelen; kerncijfers, voorwoord, de hoofdstukken 1 tot en met 8 waarbij het verslag van het bestuur in de hoofdstukken 1 tot en met 5 is opgenomen, alsmede de bijlagen 1 tot en met 6.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het verslag van het bestuur en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

BESCHRIJVING VAN VERANTWOORDELIJKHEDEN MET BETREKKING TOT DE JAARREKENING

VERANTWOORDELIJKHEDEN VAN HET BESTUUR MET BETREKKING TOT DE JAARREKENING

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW). In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of het pensioenfonds in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemde verslaggevingsstelsels moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om het pensioenfonds te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

ONZE VERANTWOORDELIJKHEDEN VOOR DE CONTROLE VAN DE JAARREKENING

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van het pensioenfonds;

- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan het bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Rotterdam, 14 juni 2019

MAZARS ACCOUNTANTS N.V.

drs. J.A. van Muijlwijk-Duijzer RA

10.3 Statutaire regelingen omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

Statutair is bepaald dat het saldo van de staat van baten en lasten van -€ 31.417 over het boekjaar verdeeld wordt over de algemene reserve en de bestemmingsreserve. De bestemmingsreserve betreft een solvabiliteitsreserve die op jaarbasis gelijk gesteld wordt aan het vereist eigen vermogen.

Voor het boekjaar 2018 geldt dat er € 9.014 is toegevoegd aan de bestemmingsreserve en € 40.431 in mindering gebracht is op de algemene reserve.

Bijlagen

Bijlage 1 Structuur fonds

1.1 Inleiding

Het fonds heeft sinds 1 juli 2014 drie organen, te weten een bestuur, een verantwoordingsorgaan en een raad van toezicht. Daarnaast is een aantal externe partijen bij het fonds betrokken.

In dit hoofdstuk vindt u eerst een aantal algemene gegevens van het fonds. Daarna stelt het fonds de organen en de externe partijen aan u voor.

.2 Over het pensioenfonds

.2.1 Naam en vestigingsplaats

Het fonds is opgericht op 26 maart 1997 en statutair gevestigd in Zoetermeer. Het fonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel in Utrecht onder nummer 41160246. Het fonds is aangesloten bij de Pensioenfederatie.

.2.2 Adresgegevens

Voor vragen van (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden, gewezen partners en werkgevers.

Pensioenfonds Recreatie
Postbus 5199
9700 GD Groningen

Bezoekadres

Europaweg 27, 9723 AS Groningen

Voor (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden, gewezen partners:
(050) 52 25 020
E-mailadres: deelnemers@pensioenfondsrecreatie.nl

Voor werkgevers:
(050) 52 25 040
E-mailadres: werkgever@pensioenfondsrecreatie.nl

Internet: www.pensioenfondsrecreatie.nl

Ter attentie van het bestuur:
Montae Bestuurscentrum B.V.
Verrijn Stuartlaan 1F
2288 EK Rijswijk
Telefoon: (070) 304 29 00
E-mailadres: bestuursbureauSPR@montae.nl
Internet: www.montae.nl

.2.3 Sociale partners

1. RECRON
Postbus 102
3970 AC Driebergen
www.recron.nl
2. FNV Horecabond handelend onder de naam FNV Recreatie
Postbus 1435
1300 BK Almere
www.fnvrecreatie.nl

3. CNV Vakmensen
Postbus 2525
3500 GM Utrecht
www.cnvvakmensen.nl
4. FNV handelend onder de naam FNV Publiek Belang
Postbus 9208
3506 GE Utrecht
www.fnv.nl

.2.4 Externe partijen

Het fonds werkt samen met de volgende externe partijen.

Uitvoeringsorganisatie

TKP Pensioen B.V., Groningen

Bestuursondersteuning

Montae Bestuurscentrum B.V., Rijswijk

Vermogensbeheer

Black Rock, Inc., Amsterdam

KAS BANK, Amsterdam

Cardano Risk management B.V.

Custodian

KAS BANK, Amsterdam

Investment consultant

Mevrouw ir. K. Pasha CFA, Cardano Risk Management B.V.

Adviserend actuaris

De heer R. Schilder AAG, Willis Towers Watson B.V., Apeldoorn

Certificerend actuaris

De heer M. Ceelaert AAG, Willis Towers Watson B.V., Eindhoven

Externe accountant

Mevrouw drs. J.A. van Muijlwijk-Duijzer RA , Mazars

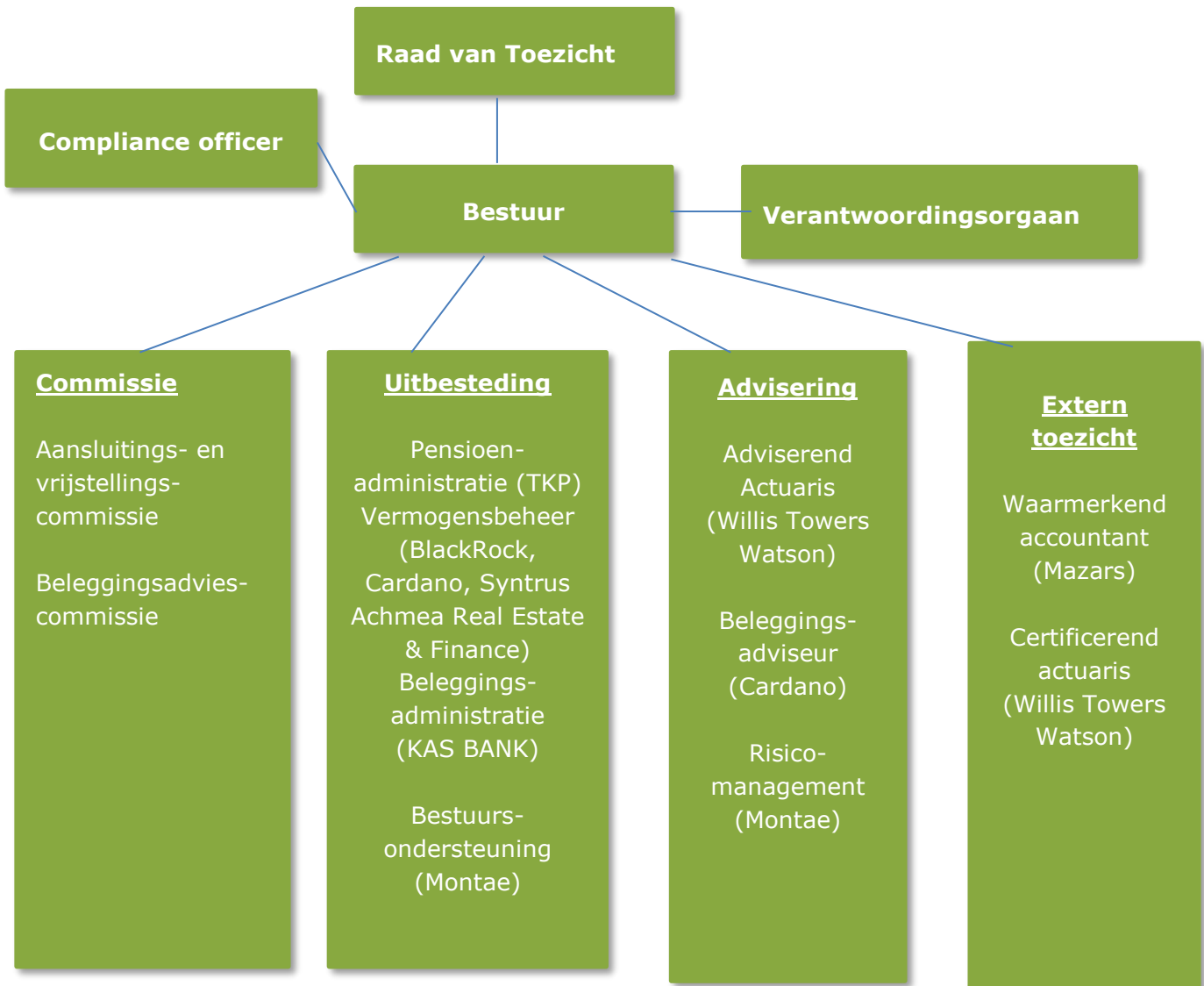
Compliance officer

Mevrouw mr. T.T.H. Vlamings, Holland Van Gijzen Advocaten en Notarissen LLP, Amsterdam

Risicomanagement

Montae Bestuurscentrum B.V., Rijswijk

.3 De fondsorganen

.4 Het bestuur

.4.1 Samenstelling en benoeming

Het fonds heeft een paritair bestuur, dat wil zeggen dat de bestuursleden worden voorgedragen door de werkgeversorganisatie RECRON en de werknemersorganisaties FNV Recreatie en CNV Vakmensen, waarna zij door het bestuur worden benoemd. Daarnaast zijn de pensioengerechtigden via een aparte zetel in het bestuur vertegenwoordigd. Het bestuurslid namens pensioengerechtigden is voorgedragen door FNV Recreatie en CNV Vakmensen gezamenlijk. Het bestuur heeft deze kandidaat gezien de geschiktheid benoemd als bestuurslid.

Het paritaire bestuur bestaat per 31 december 2018 uit:

Leden	Organisatie	Geboorte-datum	Zittingsduur tot
De heer Drs. R.G.A. van Dijk	RECRON	09-09-1978	1 januari 2023
Mevrouw E. Te Paske-Lievestro	FNV Recreatie	15-02-1981	1 april 2022
Vacature	RECRON		
De heer G.F. Vermeulen	Pensioengerechtigden	19-10-1961	1 juli 2022
De heer Mr. M.W. van Straten	CNV Vakmensen	27-01-1973	1 januari 2023
De heer L.H.C. Vincken	RECRON	17-01-1963	1 januari 2021
De heer E.P. de Vries (vaste voorzitter bestuur en lid Dagelijks bestuur)	FNV Recreatie	01-02-1964	1 januari 2021

Mevrouw E. te Paske-Lievestro is vanaf 12 april 2018 lid van het bestuur en de heer G.F. Vermeulen vanaf 1 juli 2018. De overige bestuursleden zijn gedurende het gehele jaar bestuurslid geweest van het fonds.

Wijzigingen bestuurssamenstelling in 2018:

De heer Merks maakt vanaf 1 januari 2018 geen deel meer uit van het bestuur van het fonds. Op 15 november 2017 heeft het bestuur RECRON geïnformeerd over het ontstaan van een vacature per 1 januari 2018. Over de vacature per 1 januari 2018 heeft de voorzitter regelmatig contact gehad met RECRON. Dit heeft echter niet geresulteerd in een voordracht in 2018. De heer Vincken heeft in 2018 opgetreden als waarnemend lid DB en is door het bestuur in 2019 benoemd als lid DB.

De zittingstermijn van de heer Jansen, lid van het bestuur namens FNV Horecabond, liep af per 1 januari 2018. Het bestuur heeft op 1 november 2017 FNV Horecabond geïnformeerd over het ontstaan van een vacature per 1 januari 2018. FNV Horecabond heeft op 8 februari 2018 mevrouw E. te Paske-Lievestro voorgedragen als bestuurslid voor de vacature per 1 januari 2018. In de extra bestuursvergadering van 23 februari 2018 heeft het bestuur een voorgenomen besluit genomen mevrouw Te Paske te benoemen als lid van het bestuur. De voorgenomen benoeming van het bestuur is ter goedkeuring aan de Raad van Toezicht voorgelegd met de toets of de kandidaat voldoet aan de profielschets. De Raad van Toezicht heeft de benoeming niet belet. Mevrouw Te Paske is vervolgens ter toetsing voorgelegd aan DNB. Op 12 april 2018 heeft DNB ingestemd met de benoeming van mevrouw Te Paske. Met de benoeming van mevrouw Te Paske voldoet het pensioenfonds aan het diversiteitsbeleid van het pensioenfonds.

De zittingstermijn van de heer Schmidt, lid van het bestuur namens de pensioengerechtigden, liep af per 1 juli 2018. Op 19 december 2017 heeft het pensioenfonds middels een brief de desbetreffende voordragende werknemersvertegenwoordigingen (FNV Horecabond en CNV Vakmensen) geïnformeerd over het aflopen van de termijn van de heer Schmidt. Het bestuur heeft verzocht een kandidaat voor te dragen voor de functie van lid van het bestuur namens de pensioengerechtigden. Op 29 maart 2018 heeft FNV Horecabond, ook namens CNV Vakmensen, middels een brief een kandidaat voorgedragen. Het betreft hier de heer G.F. Vermeulen. Beide organisaties zijn van mening dat de heer Vermeulen voldoet aan het functieprofiel van een lid van het bestuur. Eerder heeft FNV Horecabond een ander persoon kandidaat gesteld, waarvan de verkiezingscommissie heeft vastgesteld, dat de kandidaat niet voldoet aan het huidige

functieprofiel. Dit is aan FNV Horecabond medegedeeld. De heer Vermeulen heeft vervolgens op 5 april 2018 met de verkiezingscommissie een gesprek gevoerd. Het oordeel van de verkiezingscommissie is ingebracht in de bestuursvergadering van 12 april 2018. In de bestuursvergadering van 12 april 2018 heeft het bestuur een voorgenomen besluit genomen de heer Vermeulen te benoemen als lid van het bestuur. De voorgenomen benoeming van het bestuur is ter goedkeuring aan de Raad van Toezicht voorgelegd met de toets of de kandidaat voldoet aan de profielschets. De Raad van Toezicht heeft de benoeming niet belet. De heer Vermeulen is vervolgens ter toetsing voorgelegd aan DNB. Op 25 september 2018 heeft DNB ingestemd met de benoeming van de heer Vermeulen.

Wijzigingen in de bestuurssamenstelling per 1 januari 2019:

Zoals eerder is aangegeven heeft het bestuur vanaf 1 januari 2018 een vacature namens RECRON. Op 3 december 2018 heeft RECRON een brief aan het fonds gestuurd waarin RECRON de heer W. Bleckman voordraagt voor de functie van aspirant-bestuurslid van het pensioenfonds. Het bestuur heeft in de bestuursvergadering van 24 januari 2019 het verzoek van RECRON besproken. Het bestuur heeft aangegeven het initiatief van RECRON te waarderen om een ondernemer uit de sector voor te dragen voor het bestuur van het Pensioenfonds. Omdat de kandidaat die RECRON heeft voorgedragen nog niet voldoet aan de deskundigheids- en geschiktheidseisen die worden gesteld aan een bestuurslid heeft het bestuur op 14 maart 2019 besloten dat de heer Bleckman plaats kan nemen in het bestuur als aspirant-bestuurslid.

.4.2 Vergaderingen, beleidsdagen en overige bijeenkomsten

Het bestuur heeft in 2018 13 keer vergaderd en meestal met de voltallige samenstelling. Bestuursleden die niet aanwezig waren, hebben zich tijdig en met redenen afgemeld. Ook is er een bijeenkomst geweest met de raad van toezicht en het bestuur. In augustus 2018 heeft de teambuildingsdag "Wij zijn Pensioenfonds Recreatie" plaatsgevonden. Alle betrokkenen van het pensioenfonds zijn die dag bij elkaar gekomen. Naast een recreatief programma was er voldoende tijd om elkaar beter te leren kennen en te spreken over de visie van het pensioenfonds.

Hieronder een opsomming van de belangrijkste onderwerpen die op de agenda van het bestuur in 2018 stonden:

- Ontwikkelingen financiële situatie van het fonds.
- Rapportages over ontwikkelingen ondernemingsplan (#gastvrij Pensioenfonds).
- Implementatie AVG.
- Inrichting IORP II.
- Fondsbegroting en realisatie per kwartaal.
- Wet Waardeoverdracht kleine pensioenen
- Vaststelling Jaarverslag 2017 en bespreking van de inbreng van raad van toezicht en verantwoordingsorgaan.
- (Her-)benoemingen bestuursleden, leden raad van toezicht en leden van het verantwoordingsorgaan.
- Berekening z-score.
- Fondsdocumenten zoals o.a. het beleggingsbeleid, beloningsbeleid, pensioenreglement, statuten, ABTN, uitbestedingsbeleid, risicostrategiedocument.
- Rapportage vermogensbeheer en risicomanagement.
- Jaarlijkse risicoanalyse met de nadruk op het IT-risico.
- Opstellen IT-beleid.
- Herinrichting balans en evaluatie premiestelling.
- Herstelplan.
- Haalbaarheidstoets.

- Integraal risicomanagement.
- Evaluatie kostendekkende premie, vaststellen kostendekkende premie 2019.
- Impact van de nieuwe AG-tafel en ervaringssterfte.
- Evaluatie kostenvoorziening.
- Evaluaties van de uitbestedingspartijen.
- Communicatiebeleidsdoelstellingen.
- Opvolging aanbevelingen jaarwerk 2017.
- Wijziging Code Pensioenfondsen.

Daarnaast waren er in 2018 vier beleidsdagen / kennissessies:

- Op 25 januari 2018: Kennissessie AVG en IT
- Op 17 mei 2018: Herinrichting balans en evaluatie premiestelling/ inhoud pensioenregeling
- Op 28 juni 2018: Bestuursstructuur.
- Op 29 oktober 2018: verdieping Asset Backed Securities (ABS)

.4.3 Dagelijks bestuur

Het dagelijks bestuur bestaat uit de voorzitter en de plaatsvervangend voorzitter van het fonds. Door de vacature per 1 januari 2018 heeft de heer Vincken, naast de voorzitter, als bestuurslid zitting genomen in het dagelijks bestuur. De dagelijkse uitvoerende besturing van het pensioenfonds is de taak van het dagelijks bestuur. Tijdens deze werkzaamheden wordt het dagelijks bestuur bijgestaan door de bestuursondersteuning. Het dagelijks bestuur heeft in 2018 drieëntwintig maal plaatsgevonden, waarvan een aantal telefonisch.

De voorzitter is het aanspreekpunt namens het bestuur van de raad van toezicht, het verantwoordingsorgaan en externe partijen. Tevens is de voorzitter belast met het voorzitten van de pensioentafel (overleg van sociale partners en stakeholders in de sector Recreatie). De voorzitter stuurt bestuursondersteuning, de marketingfunctionaris, de relatiemanager, de uitvoeringsorganisatie en de adviseurs van het bestuur aan.

.4.4 Beleggingsadviescommissie

Het bestuur heeft een Beleggingsadviescommissie (BAC) ingesteld die bestaat uit twee bestuursleden, de heren Van Dijk en Vermeulen (vanaf 1 juli 2018, tot 1 juli 2018 was de heer De Vries lid van de BAC) en een externe deskundige (mevrouw I. Hollander). De BAC valt onder de verantwoordelijkheid van het bestuur. De BAC is belast met:

- Het uitvoering geven aan het jaarlijkse beleggingsplan.
- Het adviseren van het bestuur over mogelijke strategische keuzes (beleid, benchmarks, bandbreedtes en afdekkingsstrategieën) gebaseerd op een ALM-studie, scenarioanalyses of haalbaarheidstoets (gebruik van risicobudget en strategische asset allocatie).
- Het voorbereiden van en het bestuur adviseren over het beleggingsplan, inclusief de benchmark ten behoeve van de performancetoets / Z-score.
- Het monitoren of de uitvoering van het beleid overeenkomt met het strategisch beleid zoals vastgesteld en vastgelegd in het beleggingsplan.
- Het monitoren van de performance van de relevante mandaten van de vermogensbeheerders ten opzichte van de specifieke benchmarks uit het beleggingsbeleid.
- Monitoren dat alle vermogensbeheerders, adviseurs en de custodian op basis van de overeengekomen contracten, richtlijnen en SLA werken.
- Het monitoren van de (ontwikkeling van) de financiële positie van het Fonds.

.4.5 Aansluitings- en vrijstellingscommissie

Het bestuur heeft een aansluitings- en vrijstellingscommissie ingesteld die bestaat uit twee bestuursleden (de heren Vincken en Van Straten). De commissie valt onder de verantwoordelijkheid van het bestuur. De aansluitings- en vrijstellingscommissie heeft als taken:

- Het nemen van een besluit over een verzoek tot vrijstelling van de verplichtstelling op grond van artikel 6 van het Vrijstellings- en boetebesluit Wet Bpf 2000.
- Het nemen van een besluit op een bezwaarschrift op een besluit naar aanleiding van een verzoek tot vrijstelling van de verplichtstelling op grond van artikel 2, 3, 4, 5 lid 1 of 7a t/m e van het Vrijstellings- en boetebesluit Wet Bpf 2000.
- Het nemen van een besluit over het intrekken van een vrijstelling indien een werkgever niet meer voldoet aan de voorwaarden van vrijstelling.
- Op verzoek van het bestuur formuleert de commissie adviezen over aangelegenheden die betrekking hebben op het beleid ten aanzien van vrijstellingen en de uitvoering daarvan.
- Het nemen van het besluit op verzoeken tot vrijwillige aansluiting van werkgevers bij het fonds op grond van het fondsbeleid en het beoordelen van de bijbehorende uitvoeringsovereenkomst.
- Op verzoek van de administrateur adviseren over de interpretatie van de verplichtstelling

De taken, bevoegdheden en werkwijze van de aansluitings- en vrijstellingscommissie zijn verder uitgewerkt in het Reglement aansluitings- en vrijstellingscommissie.

De aansluitings- en vrijstellingscommissie heeft in 2018 vier keer vergaderd. In kader van een efficiëntere manier van werken hebben de overige contacten telefonisch en via e-mail plaatsgevonden.

.5 Raad van toezicht

Het interne toezicht bij het fonds wordt uitgeoefend door een raad van toezicht. De raad van toezicht heeft tot taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken binnen het fonds. Daarnaast moet de raad van toezicht onder meer het jaarverslag en de jaarrekening goedkeuren. De raad van toezicht rapporteert zijn bevindingen jaarlijks schriftelijk aan het bestuur. Deze bevindingen worden met het bestuur besproken en opgenomen in het jaarverslag. U vindt deze bevindingen in hoofdstuk 8 van dit jaarverslag.

In 2018 is de raad van toezicht vijf maal bijeen gekomen. Daarnaast heeft de raad van toezicht drie maal fysiek vergaderd met het dagelijks bestuur en zes maal heeft er een telefonische vergadering plaatsgevonden. Ook zijn er twee bijeenkomsten geweest met de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan.

De raad van toezicht is per 31 december 2018 als volgt samengesteld:

Leden	Functie	Geboortedatum	Zittingsduur tot
Mevrouw C. Rozé	Lid	27-09-1971	1 september 2020
De heer L.C.A. Scheepens	Lid	03-12-1965	1 juli 2022
De heer H.J. Machielsen	Voorzitter	03-01-1960	1 juli 2021

De heer Scheepens is per 1 juli 2018 herbenoemd.

.6 Verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan heeft als wettelijke taak om desgevraagd of uit eigen beweging het bestuur te adviseren over aangelegenheden die het fonds betreffen. Het betreft onder meer het beleid inzake beloningen, de vorm en inrichting van het intern toezicht, het communicatie- en voorlichtingsbeleid, collectieve waardeoverdracht, uitvoeringsovereenkomsten, liquidatie of fusie van het fonds en de samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de premiecomponenten.

Naast de bovenvermelde wettelijke bevoegdheden heeft het verantwoordingsorgaan adviesrecht bij de benoeming en het ontslag van de leden van de raad van toezicht. Een overzicht van de advies- en goedkeuringsrechten van het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht is opgenomen in bijlage 2 bij dit jaarverslag.

Naast het geven van advies heeft het verantwoordingsorgaan de taak om een oordeel te vormen over het gevoerde beleid en het handelen van het bestuur en de beleidskeuzes voor de toekomst. Dit gebeurt aan de hand van het jaarverslag, de jaarrekening en andere informatie, waaronder de bevindingen van de raad

van toezicht. Dit oordeel wordt een maal per jaar schriftelijk vastgelegd. Het oordeel en de reactie van het bestuur daarop, is opgenomen in hoofdstuk 8 van dit jaarverslag.

Het verantwoordingsorgaan is op 31 december 2018 als volgt samengesteld:

Leden	Namens	Geboortedatum	Zittingsduur tot
De heer P. Hamelink	pensioengerechtigden	13-01-1948	1 juli 2020
De heer C. Vlaar	gewezen deelnemers	05-10-1979	1 september 2020
Mevrouw B. Kühne-de Vos	actieve deelnemers	05-05-1952	1 juli 2020
Mevrouw M. Riedstra	werkgevers	05-03-1967	1 juli 2021
Mevrouw I.C.M. Stavenuiter (voorzitter)	actieve deelnemers	28-07-1964	1 juli 2018
De heer T. Weijnenborg	werkgevers	18-05-1959	1 juli 2018
De heer E. Braakman	actieve deelnemers	20-04-1983	1 juli 2020

Mevrouw I.C.M. Stavenuiter, de heer T. Weijnenborg zijn per 1 juli 2018 herbenoemd.

Op 10 december 2018 heeft de heer C. Vlaar aangegeven dat het lidmaatschap van het Verantwoordingsorgaan niet goed meer te combineren is met zijn overige werkzaamheden. De heer Vlaar heeft dan ook besloten om per 1 januari 2019 zijn lidmaatschap bij het Verantwoordingsorgaan te beëindigen. Door het vertrek van de heer Vlaar is er een vacature per 1 januari 2019 namens de gewezen deelnemers ontstaan. Conform de statuten van het pensioenfonds benoemen de werknemersverenigingen FNV Recreatie en CNV Vakmensen gezamenlijk een lid namens de gewezen deelnemers. Het bestuur heeft beide partijen verzocht om gezamenlijk een lid te benoemen voor de vacature voor een vertegenwoordiger van gewezen deelnemers.

FNV Recreatie en CNV Vakmensen hebben op 20 februari 2019 een brief aan het fonds gestuurd waarin zij aangeven dat FNV Recreatie en CNV Vakmensen mevrouw I.H.C. Stavenuiter per 1 maart 2019 hebben benoemd als lid van het verantwoordingsorgaan namens de gewezen deelnemers. Mevrouw Stavenuiter was reeds lid van het verantwoordingsorgaan namens de deelnemers. Door de benoeming als lid namens de gewezen deelnemers is per 1 maart 2019 een vacature ontstaan namens de deelnemers.

In 2018 heeft het verantwoordingsorgaan vijf maal vergaderd. Daarnaast heeft het verantwoordingsorgaan vijf keer vergaderd met het dagelijks bestuur van het fonds en twee maal met de raad van toezicht. Tijdens deze bijeenkomsten zijn zij onder andere geïnformeerd over actuele zaken in het fonds. Het verantwoordingsorgaan heeft een positief advies uitgebracht over:

- Het herstelplan 2018.
- De model uitvoeringsovereenkomst.
- De herbenoeming van een lid van de raad van toezicht.
- Het communicatiebeleidsplan 2018 – 2020.
- De premiestelling voor 2019.

.7 Uitbesteding

Het fonds heeft ervoor gekozen de meeste werkzaamheden niet zelf uit te voeren maar uit te besteden aan andere partijen. Uitgangspunt hierbij is dat het bestuur, conform de eisen van de Pensioenwet, verantwoordelijk blijft voor de juiste uitvoering van de uitbestede werkzaamheden en de risico's die hieraan verbonden zijn adequaat beheerst. Het fonds heeft een uitbestedingsbeleid vastgesteld. Het fonds heeft uitbestedingsovereenkomsten en/of Service Level Agreements (SLA's) gesloten met de partijen waaraan werkzaamheden zijn uitbesteed. In die overeenkomsten is niet alleen vastgelegd welke werkzaamheden zijn uitbesteed, maar zijn ook afspraken gemaakt over de kwaliteit van de dienstverlening en eventuele beëindigingsvoorwaarden. De SLA's met de uitbestedingspartijen worden periodiek besproken in het (dagelijks) bestuur.

Hieronder volgt een overzicht van de uitbestede werkzaamheden.

Deelnemers- en financiële administratie

Vanaf 1 januari 2015 verzorgt TKP Pensioen B.V. de deelnemers- en financiële administratie. De afspraken hierover zijn vastgelegd in een uitbestedingsovereenkomst. De overeenkomst heeft een einddatum van 31 december 2019.

Bestuursondersteuning

Voor de bestuursondersteuning heeft het bestuur gekozen voor een partij die onafhankelijk is van de pensioenuitvoering. De bestuursondersteuning wordt verzorgd door Montae. De werkzaamheden zijn vastgelegd in een overeenkomst. Risicomangement is onderdeel van bestuursondersteuning. Ten behoeve van de bestuursondersteuning werkt het bestuur met eShare. EShare is een webgebaseerd pakket om vergaderingen te organiseren, taken uit te zetten en te monitoren en pensioenfondsstukken te archiveren. Met eShare hebben de bestuursleden op elk gewenst moment toegang tot het centrale archief van het fonds. Met betrekking tot eShare heeft het bestuur een contract afgesloten met eShare Limited in Engeland.

Vermogensbeheer

Het vermogensbeheer werd in 2018 uitgevoerd door BlackRock en Cardano. BlackRock draagt zorg voor en volledige administratie van de bij hen ondergebrachte beleggingsportefeuilles en alle daarop betrekking hebbende transacties. Het pensioenfonds belegt sinds december 2017 in Nederlandse woninghypotheken middels het PVF Particuliere Hypothekenfonds beheerd door Syntrus Achmea Real Estate & Finance. Met BlackRock en Cardano en Syntrus Achmea Real Estate & Finance is een overeenkomst afgesloten waarin onder andere de beleggingsrichtlijnen en de overeengekomen rapportages zijn vastgelegd. De afspraken zijn vastgelegd in een SLA. De uitvoering van de afdekking van valutarisico is uitbesteed aan KAS BANK. De afspraken hierover zijn vastgelegd in een overeenkomst.

Custodian

KAS BANK is de custodian van het fonds. KAS BANK verzorgt in dit kader de reguliere bewaarneming van effecten/beleggingsfondsen, als ook de uitvoering van effectentransacties, de performancemeting en de Z-score.

Advisering vermogensbeheer

Advisering op het gebied van vermogensbeheer is uitbesteed aan Cardano Risk Management B.V. De afspraken hieromtrent zijn eveneens vastgelegd in een overeenkomst.

Externe accountant

De externe accountant is Mazars. De accountant controleert jaarlijks het jaarverslag/jaarrekening en de staten voor DNB en doet verslag van zijn werkzaamheden in de vorm van een controleverklaring en een verslag aan het bestuur. Jaarlijks voert de externe accountant een controle uit op de jaarrekening en de daaraan ten grondslag liggende administratieve processen (in relatie tot de materialiteit voor de jaarrekening). De opdracht aan de accountant wordt jaarlijks vastgelegd in een schriftelijke opdrachtbevestiging.

Certificerend actuaris

Het bestuur heeft een externe certificerend actuaris aangesteld verbonden aan Willis Towers Watson. De certificerend actuaris beoordeelt de financiële positie van het fonds volgens de eisen van DNB. De certificerend actuaris rapporteert eenmaal per jaar aan het pensioenfondsbestuur door middel van een actuariel rapport en een actuariële verklaring. De werkzaamheden die worden uitgevoerd door de certificerend actuaris zijn vastgelegd in een schriftelijke opdrachtbevestiging.

Adviserend actuaris

Het bestuur maakt gebruik van een adviserend actuaris verbonden aan Willis Towers Watson. Om een scheiding tussen advisering en certificering te waarborgen is overeengekomen dat de taken van de certificerend actuaris en de adviserend actuaris in persoon zijn gesplitst. Bovendien heeft het bestuur geverifieerd dat Willis Towers Watson beschikt over een door DNB goedgekeurde gedragscode en daarmee voldoet aan het bepaalde in artikel 148 van de Pensioenwet. Artikel 148 van de Pensioenwet bepaalt dat de bevoegde actuaris, die het actuariel verslag waarmerkt, onafhankelijk is van het fonds en geen andere werkzaamheden verricht voor het fonds.

Compliance officer

Holland van Gijzen Advocaten en Notarissen LLP verricht compliance werkzaamheden voor het fonds. Het betreft hier met name het toetsen van de naleving van de gedragscode. De opdracht hiertoe wordt jaarlijks vastgelegd in een schriftelijke opdrachtbevestiging.

Monitoring en evaluatie (kosten) uitbesteding

Per kwartaal bewaakt het bestuur de kosten aan de hand van de fondsbegroting en financiële voortgangsrapportage en stuurt daar waar mogelijk bij. Het bestuur werkt daarnaast met een

contractenregister dat dient als overzicht van de aangegane externe verplichtingen en als basis voor een gedegen evaluatie van de externe partijen.

In 2018 zijn alle uitbestedingspartijen aan de hand van een evaluatieformulier geëvalueerd.

1.8 Fondsdocumenten

De volgende fondsdocumenten zijn in 2018 gewijzigd / opgesteld:

Fondsdocument	Ingangsdatum	Gewijzigd op
ABTN	25-05-2018	24-05-2018
Archiefbeleid	25-05-2018	24-05-2018
Beleggingsplan 2018	01-01-2018	07-12-2017
Beleid datalekken	25-04-2018	24-05-2018
Beloningsbeleid 2018	01-01-2018	07-12-2017
Communicatiebeleidsplan 2018 -2020	25-04-2018	24-05-2018
Gedragscode	25-04-2018	24-05-2018
Incassobeleid	24-05-2018	24-05-2018
Integriteitsbeleid	25-04-2018	24-05-2018
IT-Beleid	09-10-2018	09-10-2018
Klachten-en geschillenregeling	25-04-2018	24-05-2018
Pensioenreglement 2018	25-04-2018	24-05-2018
Privacyreglement	25-04-2018	24-05-2018
Statuten	06-04-2018	06-04-2018
Reglement Anw-pensioen	25-04-2018	24-05-2018
Uitbestedingsbeleid	25-04-2018	24-05-2018
Uitvoeringsreglement	25-04-2018	24-05-2018

Bijlage 2 Nevenfuncties bestuursleden per 31 december 2018

Naam	Nevenfuncties
De heer R.G.A. van Dijk	<ul style="list-style-type: none"> Eigenaar AgioConsulting en Holding Rob van Dijk bv Uitvoerend bestuurder Vermogensbeheer Pensioenfonds voor de Meubelindustrie en Meubileringsbedrijven Lid klantenraad SAREF Directielid Holding Herperduin BV Bestuurder Bosduin beheer BV Bestuurder Coöperatie Woningeigenaren Herperduin
Mevrouw E. te Paske-Lievestro	<ul style="list-style-type: none"> Pensioenfondsbestuurder bij FNV Horecabond Lid Werkgroep Pensioen Stichting van de Arbeid (vanuit functie FNV Jong) Kaderlid FNV Zorg & Welzijn Lid Pensioenraad namens FNV Zorg & Welzijn Aspirant-bestuurder Pensioenfonds voor de Meubelindustrie en Meubileringsbedrijven Lid bestuur Pensioenfonds Openbare Bibliotheken
De heer G.F. Vermeulen	<ul style="list-style-type: none"> DGA bij Orfin Advies BV Lid bestuur Pensioenfonds Horeca & Catering Lid bestuur en lid BVC (balansmanagement en vermogensbeheer commissie) Pensioenfonds voor de Handel in Bouwmaterialen Lid bestuur en voorzitter BAC Pensioenfonds Koninklijke Cosun
De heer M.W. van Straten	<ul style="list-style-type: none"> Pensioenfondsbestuurder bij CNV Vakmensen Lid bestuur bedrijfspensioenfonds voor het Bakkersbedrijf Lid bestuur pensioenfonds Horeca en Catering (PH&C) Bestuurslid Stichting Vrijwillig Vervroegd Uittreden voor de Contractcateringbranche SUCON II
De heer L.H.C. Vincken	<ul style="list-style-type: none"> Eigenaar LeVinck BV en directeur LeVinck Cao en Bestuur BV Directeur VBe NL, Vereniging Beveiligingsorganisaties Nederland Voorzitter St. Sociaal Fonds Cao Beveiliging Cao-adviseur/ onderhandelaar Dibevo - NPMB/VMN, Nederlands Podia en Textielverzorging Plaatsvervangend lid bestuur Sociaal fonds detailhandel
De heer E.P. de Vries	<ul style="list-style-type: none"> Zelfstandig ondernemer Bestuurslid Pensioenfonds voor het Kappersbedrijf Docent SPO training Toetsingsgesprekken DNB/Geschiktheidsmeting-B Secretaris-penningmeester Stichting Fonds voor Financiering Toeslagen Pensioen FNV Horecabond Onafhankelijke voorzitter bestuur Sociaal Fonds Recreatie Voorzitter Beleggingsadviescommissie vereniging FNV Horecabond Externe bestuurder bij Pensioenfonds DSM Nederland

Bijlage 3 Beleggingsovertuigingen per 1 januari 2019

Aan de basis van de strategische beleggingsmix ligt de risicobereidheid van het fonds ten grondslag. De beleggingsovertuigingen ("Investment beliefs") zijn een leidraad bij beslissingen over de samenstelling van de strategische beleggingsmix, de invulling van de beleggingsportefeuille en de beoordeling van mogelijke investeringen. Hieronder worden deze beleggingsovertuigingen kort genoemd. Een uitgebreide beschrijving van de beleggingsovertuigingen is vastgelegd als bijlage in het beleggingsplan.

Het bestuur hanteert de volgende beleggingsovertuigingen per 1 januari 2019:

Missie en doelstellingen:

- De belangen van de deelnemer staan voorop
- De doelstelling van het pensioenfonds is leidend in de beleidskeuze
- Het nemen van beleggingsrisico's wordt beloond en is aantrekkelijk voor een pensioenfonds met een jong deelnemersbestand
- Bij het nemen van beleggingsrisico's mag het pensioenfonds de korte termijn niet uit het oog verliezen
- Houd altijd rekening met het onverwachte

Beleggingsovertuigingen "Asset allocatie:

- Passief beheer, tenzij
- Diversificatie over verschillende (sub)beleggingscategorieën verlaagt het risico
- Het beheersen van beleggingsrisico's is minimaal zo belangrijk als het genereren van rendementen
- Beleggingsrisico is een bron van rendement, maar niet alle risicobronnen worden beloond
- Toepassing van MVB-criteria bij de invulling van het beleid verlaagt het beleggings- en reputatierisico en past bij de wensen van de deelnemers en de Recreatiesector
- Er wordt uitsluitend belegd in beleggingen die transparant, begrijpelijk en uitlegbaar zijn
- Oog voor kosten die verband houden met het beleggingsbeleid

Governance-overtuigingen:

- Operationele werkzaamheden worden uitbesteed zodat het bestuur zich volledig kan richten op de strategische doelstellingen
- Het pensioenfonds hanteert duidelijke verantwoordelijkheden en processen

Bijlage 4 Toelichting beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraden van de voorafgaande twaalf maanden. Sinds 1 januari 2015 kent het Financieel Toetsingskader naast het begrip dekkingsgraad ook het begrip beleidsdekkingsgraad. Om te voorkomen dat beleidsbeslissingen teveel op dagkoersen worden bepaald, is de beleidsdekkingsgraad geïntroduceerd.

De beleidsdekkingsgraad wordt door TKP opgesteld. Hieronder volgt een toelichting hoe de (beleids)dekkingsgraad wordt berekend.

Het proces 'vaststellen beleidsdekkingsgraad' is standaard onderdeel van de ISAE 3402 verklaring van TKP. Hieronder wordt ingegaan op de wijze waarop de dekkingsgraad binnen TKP wordt bepaald.

Input (gegevens)

Beleggingsgegevens

Voor de bepaling van de dekkingsgraad wordt gebruik gemaakt van de beleggingsgegevens die TKP ontvangt van KAS BANK, waarbij TKP uitgaat dat deze gegevens juist zijn en waarop TKP buiten een plausibiliteitscheck geen controle meer uitvoert. Volledigheidshalve wordt vermeld dat KAS BANK beschikt over een ISAE 3402 verklaring, welke ook op het fonds van toepassing is.

Vaststellen verplichtingen

De verplichtingen worden bepaald door op deelnemersniveau de technische voorzieningen te bepalen. En daaruit worden op kwartaalbasis de kasstromen vastgesteld. In de tussenliggende maanden wordt rekening gehouden met de uitkeringen/pensioenaangroei of andere (materiële) effecten zoals wijzigingen in de grondslagen. De VPV wordt bepaald door de afdeling Actuarieel (TKP), volgens een standaard procedure / model. Hierbij wordt het 4-ogen principe (review) toegepast.

Als het bestuur een besluit neemt dat effect heeft op de technische voorzieningen of het pensioenvermogen, zoals bijvoorbeeld een aanpassing van de grondslagen, zal dit verwerkt worden in de dekkingsgraad per het einde van de maand waarin het bestuursbesluit is genomen.

Overige financiële gegevens

De overige financiële gegevens (vorderingen, schulden, overig) worden i.s.m. de afdeling FA (boekhouding) op maandbasis geanalyseerd. Daarbij wordt op detailniveau gekeken naar alle balansposten, de premies (eventueel bijschatting), de uitkeringen, kosten en overige posten. Waar nodig wordt op maandbasis bekeken of de prognose moet worden bijgesteld. Op deze wijze zijn de kosten zo zuiver mogelijk verdeeld over het gehele jaar. Een deel van deze posten is ook van invloed op de hoogte van de VPV en derhalve vindt deze analyse plaats voordat de VPV wordt bepaald.

Output (beleidsdekkingsgraad)

Regulier

Op basis van de bovenstaande gegevens, wordt de dekkingsgraad bepaald. Een tweede persoon controleert het gehele traject en zal voor goedkeuring ondertekenen en vervolgens wordt de dekkingsgraad ingediend bij DNB. Na het indienen van de dekkingsgraad bij DNB ontvangt het bestuursbureau een overzicht met de onderliggende financiële gegevens en wordt de dekkingsgraad op de website geplaatst. Het overzicht wordt ook opgenomen in eShare. TKP levert maandelijks, gelijktijdig met de rapportage en de onderliggende financiële gegevens een controleverklaring aan, waaruit blijkt dat alle controles conform de procedure hebben plaatsgevonden. Daarnaast kan het bestuur haar actuariële adviseur opdracht verlenen om (half)jaarlijks een controle uit te voeren op de gerapporteerde beleidsdekkingsgraden.

Correcties of afwijkingen

Bij correcties of afwijkingen zal TKP het bestuursbureau te allen tijde op de hoogte brengen en in overleg beoordelen of er eventueel een herrapportage ingediend moet worden. Hierbij wordt door TKP gehandeld naar de 'Aanwijzingen Rapportagekader pensioenfondsen' van DNB. Het fonds heeft hierover het volgende beleid: "Indien achteraf wordt geconstateerd dat een gerapporteerde maanddekkingsgraad onjuist is geweest, vindt overleg plaats tussen het fonds en TKP waarbij de hoogte van de eventuele correctie in kaart wordt gebracht. Vervolgens wordt onderzocht of de betreffende onjuistheid ook van toepassing is geweest op eerder en/of later gerapporteerde maanddekkingsgraden. Op basis hiervan wordt bepaald wat de totale impact van de onjuistheid (van alle onjuist gerapporteerde maanddekkingsgraden tezamen) is op

de beleidsdekkingsgraad. De totale impact wordt, ongeacht de omvang, meegenomen bij het vaststellen van de eerstvolgende te rapporteren beleidsdekkingsgraad. De aanpassing wordt vervolgens aan DNB toegelicht door middel van het toelichtingsveld van de maandstaat voor de dekkingsgraadrapportage. Voorliggende dekkingsgraden (op maandbasis) worden echter niet herrekend.

Bijlage 5 Begrippenlijst

ABTN (Actuariële en bedrijfstechnische nota)

Pensioenfondsen dienen te werken volgens een ABTN. Hierin zijn de financiële opzet van een pensioenfonds en de grondslagen waarop deze berust, gemotiveerd omschreven.

ALM (Asset Liability Management)

Een methode om modelmatig de samenstelling van de strategische beleggingsportefeuille te bepalen, rekening houdend met de pensioenverplichtingen.

Benchmark

Vergelijkingsmaatstaf. Representatieve herbeleggingsindex waartegen de rendementen van een beleggingsportefeuille worden afgezet.

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraden van de voorafgaande twaalf maanden. Met ingang van het nFTK baseert het fonds beleidsbesluiten op de beleidsdekkingsgraad.

Collateral

In onderpand gegeven zekerheden ter dekking van shortposities.

Dekkingsgraad

De waarde van het pensioenvermogen uitgedrukt als percentage van de waarde van de pensioenverplichtingen. De dekkingsgraad wordt als graadmeter beschouwd voor de mate van zekerheid dat de toegezegde pensioenen ook daadwerkelijk kunnen worden uitbetaald.

Deposito

Tegoed bij een bankinstelling, waarover eerst na verloop van een overeengekomen tijdsduur (maximaal 2 jaar) kan worden beschikt.

Derivaat

Financieel contract waarvan de waarde is afgeleid van een andere (onderliggende) waarde, zoals een aandeel, obligatie of grondstof. Bijvoorbeeld: futures, swaps.

Duration

Duration is een maatstaf voor de rentegevoeligheid van een obligatie of een portefeuille obligaties.

Franchise

Is een bedrag dat in mindering wordt gebracht op het pensioengevend loon. Over de franchise worden geen premies geheven en geen aanspraken opgebouwd.

nFTK (nieuw Financieel Toetsingskader)

Stelsel van De Nederlandsche Bank voor in de toekomst te hanteren waarderingmethoden.

Haalbaarheidstoets

De haalbaarheidstoets geeft inzicht in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden.

LDI (Liability Driven Investment)

Beleggingen in vastrentende waarden (vaak fondsen en/of swaps) met een relatief lange looptijd, met als doel het renterisico van de verplichtingen af te dekken.

Leverage

Dit is het gebruik van geleend geld (vreemd vermogen) om het verwachte rendement van het eigen vermogen te verhogen.

Pensioenfederatie

Koepelorganisatie die als doel heeft de gemeenschappelijke belangen van de bij haar aangesloten pensioenfondsen te behartigen.

Pensioenuitkering

Uitkering van het fonds exclusief AOW.

Rekenrente

Fictief rendementspercentage dat het belegde vermogen in de toekomst wordt geacht op te brengen en wordt wettelijk bepaald.

Security lending

Dit betreft een financiële dienstverlening waarbij een instelling aan een andere instelling effecten uitleent.

Solvabiliteit

Het extra vermogen dat op lange termijn aanwezig moet zijn om de verplichtingen van het fonds te kunnen nakomen.

STAR (Stichting van de Arbeid)

Een landelijk overlegorgaan van de centrale organisaties van zowel werkgevers als werknemers in Nederland.

Sterftegrondslag

Berekeningsmethode gebaseerd op een statisch overzicht van sterftekansen per leeftijd van een bepaalde groep personen.

Swap

Ruil van het rendement op een vastgestelde referentiewaarde tegen een variabele rente gedurende een vastgestelde looptijd.

Technische voorziening voor risico fonds

De passiva van het fonds, gelijk aan de waarde van de pensioenverplichtingen.

Vastrentende waarden

Beleggingssoort waarover in beginsel een vaste rentevergoeding en een vaste looptijd geldt, zoals obligaties, onderhandse leningen en hypotheke.

Vrijstelling

Vrijstelling van de verplichte deelneming aan de pensioenregeling van het fonds.

Waardeoverdracht

Het overdragen van de waarde van pensioenaanspraken wanneer een werknemer van baan wisselt van of naar een werkgever die niet is aangesloten bij het fonds.

Z-score

Mate waarin het werkelijke rendement van een pensioenfonds afwijkt van het rendement van de door het bestuur vastgestelde normportefeuille.

